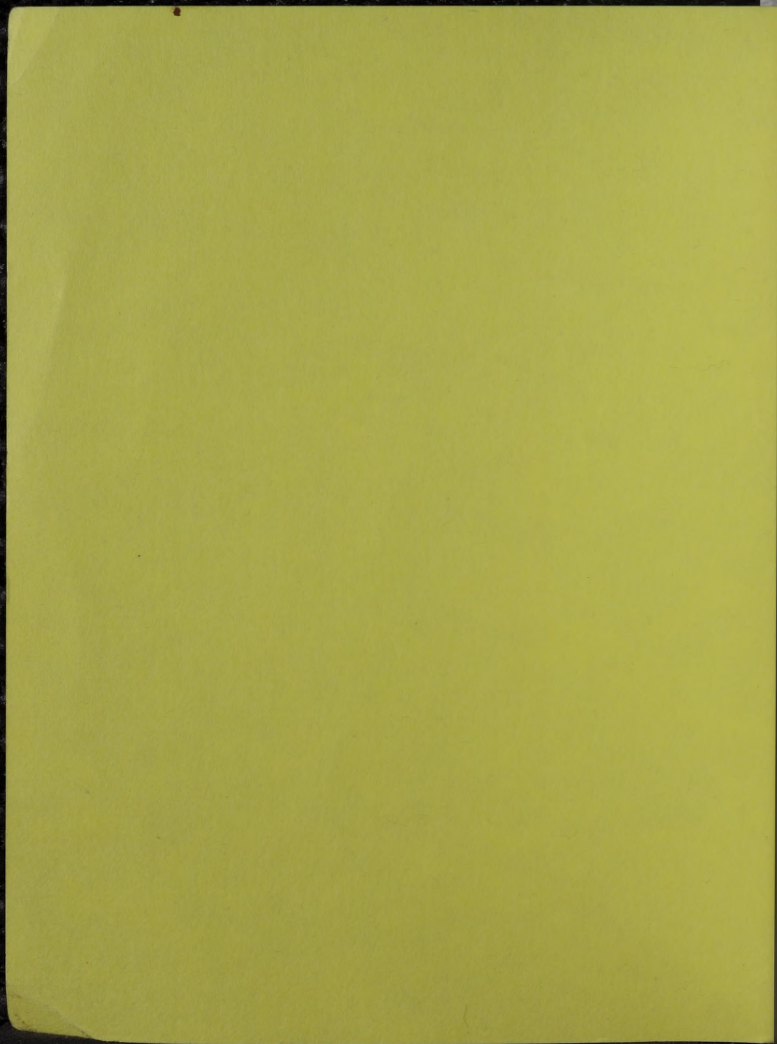

TĒVZEMEĪ
UN
BRĪVĪBAI

Indulis Kažociņš

TĒVZEMEI UN BRĪVĪBAI

Latvijas bruņoto spēku himna
O mīļā pasaule mērā

Interpretācija J. V. g. g.

1990.

B, L, M

33

94-1

29

Indulis L
9

Indulis Kažociņš

TĒVZEMEI UN BRĪVĪBAI

Latvijas bruņoto spēku liktenis
Otrā pasaules karā

Izdevniecība „Zvaigzne”
1986.

43

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~98-42.448~~

0304092497

Saturs

1. Latvijas armija valsts neatkarības pēdējos gados

Latvijas sargi	3
Latvijas bruņoto spēku uzdevumi	5
Vācu-krievu neuzbrukšanas līgums	12
Otrā pasaules kara sākums	16
Sarkanarmijas bāzes Baltijas valstīs	18
Ziemas karš Somijā	20
Latviešu aizstāvēšanās plāni	23
Krievu provokācijas	26
Sarkanarmija okupē Latviju	28

2. Latvijas neatkarīgās valsts un armijas iznīcināšana

Komūnisti pārņem varu	35
Valdības maiņa	37
Divas pasaules satiekas	40
Tautas armija	42
Viltus vēlēšanas	44
Baigā vasara	48
24. korpusā	52
Deportācijas	55
Vācu uzbrukums	59

3. Latviešu karaspēka atjaunošanas centieni vācu okupācijas sākumā

Vācieši okupē Latviju	65
Latviešu karavīri partizānu gaitās	70
Vācieši neatzīst latviešu nacionālos centienus	76
Ostministrija	79
Pirmie Latviešu bataljoni	79
Vācieši pie Ļeņingradas	80
Latviešu bataljonu izkliešana	82
Latviešu bataljoni pie Ļeņingradas	87
Latviešu strēlnieku vienības Sarkanarmijā ...	89

4. Latviešu leģions

Vācieši nolemj formēt baltiešu leģionus	95
Latviešu leģiona formēšana	97
Piespiestā brīvprātība	100
Ģenerāļa Bangerska stāja	103
2. brigāde Volchovas frontē	105
Rīgas policijas pulks	108
15. divīzijas formēšana	111
Vācu neveiksmes	113
Aviācijas leģions „Latvija”	115

5. 2. brigāde un 15. divīzija atkāpšanās kaujās

2. brigādes kaujas no Volchovas līdz Veļikajai	121
15. divīzija pie Novo Sokolņikiem	123
15. divīzijas pārvietošana uz Redjas upes pozīcijām	126

VI SS brīvprātīgo korpuss	127
15. divīzijas kaujas pie Redjas	
un atiešana	129
Latviešu divīzijas pie Veļikajas	133
16. — 19. marta kaujas	134
Robežsargu pulki	137
Uz Bardovo-Kudeveras rajonu	139
Bardovo-Kudeveras pozīcijā	140
Otrā fronte pret Vāciju Francijā	142
130. latviešu strēlnieku korpuss	143

6. Sarkanarmija no jauna ielaužas Latvijā

Jāņu kalna kaujas	149
Sarkanarmija ielaužas Lietuvā	150
Atiešana ar kaujām uz Opočku	151
Pie Latvijas robežām	154
Aperāta kaujas grupa	156
Pie Kārsavas un Lubānas	159
Sarkanarmija ielaužas Zemgalē	160
Kaujas pie Cesvaines	161
Kurelieši	163
Kaujas Vidzemes augstienē	167
Mores kaujas	169
Vācieši atstāj Rīgu; komunisti atjauno savu varu Latvijā	170

7. Kurzemes cietoksnis

Vācu karaspēks atiet uz Kurzemi	175
Pirmā Kurzemes lielkauja	177
Kurelieši Kurzēmē	179
Otrā Kurzemes lielkauja	181

Trešā Kurzemes lielkauja	184
Ziemsvētku kaujas	185

8. Latviešu karavīri Vācijā

15. divīzijas pārformēšana	193
Jauns kaujas uzdevums	195
Nakeles kaujas	196
Vilcinoša pretošanās	198
Kaujas pie Kamīnas	200
Pēdējā aizstāvēšanās Pomerānijā	203
Atkāpšanos sedzot	205
Latviešus atbrūņo	207
Januma kaujas grupa	210
Janumieši padodas amerikāņiem	212
Generāļa Bangerska pēdējā pavēle	214
Trešā latviešu divīzija	217

9. Kurzemē sabrūk cerības

Ceturtā Kurzemes lielkauja	223
Piektā Kurzemes lielkauja	225
Sestā Kurzemes lielkauja	228
Pagaidu valdība Kurzemē	230
Vācieši padodas	234
Netaisnība jānovērš	237

General Introduction	1
1. The History of the Study	1
2. The Scope of the Study	2
3. The Methodology of the Study	3
4. The Results of the Study	4
5. The Conclusions of the Study	5
6. The Acknowledgments	6
7. The References	7
8. The Appendixes	8
9. The Index	9
10. The Bibliography	10
11. The Glossary	11
12. The List of Figures	12
13. The List of Tables	13
14. The List of Abbreviations	14
15. The List of Symbols	15
16. The List of Equations	16
17. The List of Diagrams	17
18. The List of Photographs	18
19. The List of Maps	19
20. The List of Charts	20
21. The List of Graphs	21
22. The List of Figures and Tables	22
23. The List of Figures and Tables and Charts	23
24. The List of Figures and Tables and Charts and Maps	24
25. The List of Figures and Tables and Charts and Maps and Photographs	25
26. The List of Figures and Tables and Charts and Maps and Photographs and Diagrams	26
27. The List of Figures and Tables and Charts and Maps and Photographs and Diagrams and Equations	27
28. The List of Figures and Tables and Charts and Maps and Photographs and Diagrams and Equations and Symbols	28
29. The List of Figures and Tables and Charts and Maps and Photographs and Diagrams and Equations and Symbols and Abbreviations	29
30. The List of Figures and Tables and Charts and Maps and Photographs and Diagrams and Equations and Symbols and Abbreviations and List of Figures	30
31. The List of Figures and Tables and Charts and Maps and Photographs and Diagrams and Equations and Symbols and Abbreviations and List of Figures and List of Tables	31
32. The List of Figures and Tables and Charts and Maps and Photographs and Diagrams and Equations and Symbols and Abbreviations and List of Figures and List of Tables and List of Charts	32
33. The List of Figures and Tables and Charts and Maps and Photographs and Diagrams and Equations and Symbols and Abbreviations and List of Figures and List of Tables and List of Charts and List of Maps	33
34. The List of Figures and Tables and Charts and Maps and Photographs and Diagrams and Equations and Symbols and Abbreviations and List of Figures and List of Tables and List of Charts and List of Maps and List of Photographs	34
35. The List of Figures and Tables and Charts and Maps and Photographs and Diagrams and Equations and Symbols and Abbreviations and List of Figures and List of Tables and List of Charts and List of Maps and List of Photographs and List of Diagrams	35
36. The List of Figures and Tables and Charts and Maps and Photographs and Diagrams and Equations and Symbols and Abbreviations and List of Figures and List of Tables and List of Charts and List of Maps and List of Photographs and List of Diagrams and List of Equations	36
37. The List of Figures and Tables and Charts and Maps and Photographs and Diagrams and Equations and Symbols and Abbreviations and List of Figures and List of Tables and List of Charts and List of Maps and List of Photographs and List of Diagrams and List of Equations and List of Symbols	37
38. The List of Figures and Tables and Charts and Maps and Photographs and Diagrams and Equations and Symbols and Abbreviations and List of Figures and List of Tables and List of Charts and List of Maps and List of Photographs and List of Diagrams and List of Equations and List of Symbols and List of Abbreviations	38
39. The List of Figures and Tables and Charts and Maps and Photographs and Diagrams and Equations and Symbols and Abbreviations and List of Figures and List of Tables and List of Charts and List of Maps and List of Photographs and List of Diagrams and List of Equations and List of Symbols and List of Abbreviations and List of List of Figures	39
40. The List of Figures and Tables and Charts and Maps and Photographs and Diagrams and Equations and Symbols and Abbreviations and List of Figures and List of Tables and List of Charts and List of Maps and List of Photographs and List of Diagrams and List of Equations and List of Symbols and List of Abbreviations and List of List of Figures and List of Tables	40

Latvijas sargi.

Bruņoto spēku uzdevums ir aizsargāt valsti pret tās ārējiem ienaidniekiem, nodrošinot valsts pilsoņu iespējas veidot savu dzīvi un kultūru mierā, drošībā un pašu izvēlētā valsts iekārtā. Neatkarīgās Latvijas bruņotos spēkus veidoja valsts pilsoņi. Tūdaļ pēc pilngadības sasniegšanas visi vīrieši bija pakļauti 12 līdz 18 mēnešu ilgam kara dienestam, kur viņi mācījās savas valsts aizsardzībai vajadzīgās ieroču lietošanas prasmes, savas armijas iekārtu un pamatzināšanas kaujas mācībā. Tie, kuŗi izvēlējās dienestu bruņotos spēkos par savu profesiju, varēja palikt virsdienestā kā instruktori vai mācīties kara skolā virsnieku pienākumiem vajadzīgās zināšanas. Valsts divdesmit pastāvēšanas gados Latvijas armijai jau bija izveidojies pašu kara skolā apmācītu virsnieku kadrs līdz pat augstākajiem stāba amatiem.

Kāds vācu novērotājs par Latvijas armiju teicis, ka tur jau neesot kara vīru, tikai formas tērpos ietērpti zemnieki. Toreiz šis vērotājs to bija domājis kā nicinājumu, bet Latvijas armijas kara vīriem nebija jākaunās. Vācietim bija taisnība. Latvijas armijas kara vīri patiesi bija latviešu zemnieku un strādnieku dēli. Viņi nebija nekādas dogmatiskas militāras kastas locekļi, ne arī spoži tērpti parādes ķipari. Viņi bija savas tēvu zemes sargi, gatavi, savu tēvu brīvības cīņās izcīnīto latviešu zemi sargājot, likt paši savas dzīvības ķīlā.

Latviešu jaunekļi uzskatīja par savu godu kalpot Latvijas bruņotos spēkos, un nelaimīgi jutās tie, kuŗi

vājas veselības vai fizisku trūkumu dēļ aktīvam kara dienestam nebija derīgi. Viņus vadīja tēvzemes mīlestība un lepnums uz savu tautu un valsti. Kara dienestā viņiem mācīja apzinīgu disciplīnu, pašāvību savai vadībai, kareivisku cīņas garu un pašiniciatīvu sarežģītos kaujas apstākļos. Viņi apzinājās, ka Latvijas bruņotie spēki nav radīti citu zemju iekarošanai un citu tautu apspiešanai, bet vienīgi savas tautas pašnoteikšanās tiesību aizstāvēšanai un savas valsts un dzīves iekārtas sargāšanai.

Savu obligatorisko kara dienesta laiku izkalpojušos jaunekļus iedalīja rezervē, no kuŗas viņiem laiku pa laikam bija jāatgriežas savās karaspēka daļās, lai atsvaidzinātu zināšanas un iepazītos ar jauniem ieročiem un taktikas paņēmieniem. Pēc pusmūža sasniegšanas viņus iedalīja zemes sargos. Strādādami savās darba vietās un lauku sētās Latvijas pilsoņi līdz sirmam vecumam turēja sevi gatavībā savas valsts aizsardzības darbam. Tie, kuŗi gribēja atrast brīvu laiku papildu apmācībai, kā arī vēlējās palīdzēt valsts nelieļajiem policijas spēkiem, iestājās Aizsargu organizācijā. Kā valsts bruņotajos spēkos, tā Aizsargu organizācijā daudz laika veltīja kultūrālām nodarbībām un sportam. Tādā veidā paplašināja karavīru un aizsargu garīgo apvārksni ar vērtīgiem priekšlasījumiem, teātra izrādēm un koncertiem. Viņu veselību izkopa ar sporta spēlēm, sacensības garam ļaujot izpausties sacīkstēs.

Lai bruņotie spēki varētu savu uzdevumu veikt, nepieciešama augsta morāle un ieroči, kas līdzvērtīgi citu valstu kara ieročiem. Izkopta morāla stāja, drosme, neatlaidība un laba saskaņa starp priekšniekiem un padotajiem bija ieskaņojusies Latvijas armijā jau kopš brīvības cīņām. Grūtības pastāvēja modernu ieroču

sagādē. Jau pašu bruņoto spēku uzturēšana — mītnes, ietērpī un uzturs — maksāja valstij lielus līdzekļus. Vēl dārgāki bija modernie kara ieroči un aizsardzības ierīces.

Latvijas bruņoto spēku uzdevumi.

Neatkarīgās Latvijas republikas bruņotie spēki sastāvēja no armijas, flotes un gaisa spēkiem. Miera laika armijā bija četras kājnieku divīzijas, smagās artilērijas pulks, autotanku brigāde, sapieru pulks, jātnieku pulks, un sakaru bataljons. Kara flotē bija viena eskadra ar mīnu un zemūdeņu divizioniem, un dažādām palīgvienībām. Gaisa spēkos bija viens aviācijas pulks. Pie bruņotiem spēkiem piederēja arī Iekšlietu ministrijai pakļautā Robežsargu brigāde un Sabiedrisko lietu ministrijai pakļautā Aizsargu organizācija. Robežsargi un aizsargi kara gadījumā būtu tiešā armijas virspavēlnieka padotībā.

Armijas operatīvā daļa miera laika bruņotos spēkos paredzēja 17.500 vīru ar 2.000 līdz 2.500 virsniekiem un 3.500 līdz 4.000 virsdienesta instruktoriem. 1938. gadā Latvijas valdība iesniedza Tautu savienībai pārskatu par karavīru skaitu, kurā uzrādīja 2.200 virsniekus, 23.000 instruktorus un kareivjus, 550 vīrus gaisa spēkos, 440 vīrus kara flotē, 100 virsniekus ar 1.200 instruktoriem un kareivjiem Robežsargu brigādē. Īstenībā šādu skaitu Latvijas bruņotie spēki nekad nerasniedza. Ik gadus iesaukto skaitu ietekmēja dzimstība un veselības stāvoklis.

Kara gadījumā bija paredzēts miera laika divīziju skaitu palielināt no četrām uz septiņām, dubultojot

arī pārējo armijas vienību skaitu. Kara flotē iesaistītu piemērotus tirdzniecības kuģus, bet citādi to palielināt nebūtu iespējams. Tāpat arī Aviācijas pulka sastāvs daudz nepalielinātos, jo nebija iespējams pavairot lidmašīnu skaitu, lai gan bija sākta lidmašīnu ražošana Latvijā. Aviācijas pulkam kara apstākļos bija paredzētas 52 iznīcinātāju lidmašīnas, 48 izlūku lidmašīnas, viens bumbvedējs, seši hidroplāni un 61 apmācības lidmašīnas. No šī skaita 1940. gadā pulka rīcībā bija tikai 25 iznīcinātāji, 3 izlūklidmašīnas un 4 hidroplāni. Apmācībai varēja izmantot ap 40 novecojušas lidmašīnas. Šīm lidmašīnu skaitam jāpieskaita arī Aizsargu aviācijas 31 lidmašīnas, kuņas vairumā bija Latvijā būvētas. Teorētiski kara gadījumā Latvijā varēja uzstādīt 180.000 vīru lielu armiju un pakāpeniski iesaukt vēl apmēram 120.000 vīrus zaudējumu atvietošanai. Praktiski tomēr šādam sastāvam trūka komandējošā kadra — sagatavotu virsnieku un instruktoru, kā arī ieroču.

Lai gan jau 1920. gadā ģenerālis, toreiz pulkvedis, Pēteris Radziņš rakstīja laikrakstā „Latvijas Kareivis”: „Ja Latvija vēlas armiju ne skaistumam un reprezentācijai, bet īstām kara vajadzībām, tad arī jāorganizē tāda armija, kuņa būtu piemērota Latvijas ģeogrāfiskam, politiskam un saimnieciskam stāvoklim. Ir taču skaidrs, ka Latvijas stāvokļa pirmā prasība ir — ātra mobilizācija un stipra kaujas spējība jau pirmajās kara dienās.”

Latvijas valdība nebija spējīga Latvijas valsts vajadzībām piemērotus bruņotus spēkus noorganizēt. Ģeogrāfiskais stāvoklis prasīja valsts robežu nodrošināšanu ar nocietinātām joslām, jo Latvijai nebija nekādu nopietni ņemamu dabisku šķēršļu. Latvijas aiz-

sardzības plānos vajadzēja paredzēt 494 kilometru garās jūras robežas nosargāšanu un 351 kilometru garās Padomju Savienības robežas nosargāšanu. Nebija domājams, ka Latvijas kaŗaspēkam būtu jāvēršas pret kaimiņvalstīm — Igauniju un Lietuvu. Padomju Savienības robežas nosargāšanai būtu nepieciešama dziļumā izbūvēta nocietinājumu līnija. Valsts neatkarības sākuma gados par tādu nedomāja, jo spēkā vēl bija atbrīvošanas cīņu taktiskas prasības. Tās Latvijas armija bija spējīga veikt, kā to bija veikusi atbrīvošanas cīņu laikā. Ja arī par nocietinājumiem būtu domāts, kaŗā izpostītajai valstij nebija līdzekļu ar kuriem šos nocietinājumu darbus veikt. Daudz svarīgāks bija valsts jaunuzbūves darbs. Paļāvību radīja arī 1920. gadā ar Padomju Savienību noslēgtais miera līgums. 1920. gada līgumam sekoja līdzīgs līgums 1932. gadā, kuŗu 1934. gadā vēl pagarināja līdz 1945. gadam. Arī valsts pastāvēšanas vēlākajos gados līdzekļu nocietinājumu būvei pietrūka. Nozīmīgs gan bija apsvērumš, ka tādu nocietinājumu būve varētu pasliktināt diplomātiskās attiecības ar aizdomīgo Padomju Savienību, kas tādu rīcību varētu uzskatīt par nedraudzīgu soli. Jūras robeža bija jāšargā jau miera laikā pret kontrabandistiem. Šo uzdevumu Latvijas kaŗa flote spēja veikt. Turpretim, ja gaŗajai jūras robežai uzbruktu viens no paredzamajiem uzbrucējiem — Vācija vai Padomju Savienība, tad piekrastes nosargāšana būtu ļoti problemātiska. Pieejas būtu jānodrošina ar mīnām, bet to nebija pietiekošā skaitā. Bez tam — pretinieka mīnu trāleri tās drīzi novāktu, jo nebūtu krasta aizsardzības lielgabalu, ar kuŗu uguni mīnu joslas apsargāt.

Daugavgrīvā atradās tikai novecojušas cietokšna

lielgabalu baterijas, kuŗu sniedzamība nevarēja sacensties ar moderno lielvalstu kaŗakuŗu artilerijas sniedzamību. Jūŗas robežas nodrošināšanai apvienoja visus līdzšinējos bruņotos vilcienus vienā krastu artilerijas pulkā, kā kustoŗas baterijas. Tomēr, arī šo kustoŗo bateriju lielgabali bija vājas kvalitātes un 1. pasaules kaŗā nolietoti. Latvijas kaŗa flote sastāvēja no trim mīnu licējiem un divām zemūdenēm, kuŗu kopējais smagais apbruņojums bija 8 lielgabali, 12 torpēdapaŗāti, 16 loŗmetēji un 60 mīnas. Ar šo niecīgo spēku Latvijas piekrastes ūdeņus nosargāt nebija cerību. Flote īstenībā bija tikai valsts reprezentācijas ierocis.

Kā krastu nosargāšanai, tā kaŗaspēka apgādei citās kaujas joslās, ģeografiskais stāvoklis prasīja strātēģiski novietotas dzelzceļa līnijas. Tādas bija vajadzīgas arī tirdzniecībai miera laikā, un tomēr valstij nebija pietiekoši līdzekļu, lai visas vajadzīgās līnijas izbūvētu. Pietrūka pēdējā posma Rīgas-Lubānas līnijā, Kuldīgas-Tukuma līnijai, un galvenokārt aizsardzības vajadzībām nepieciešamajā Liepājas-Ventspils līnijā.

Lai sekmīgi nosargātu pilsētas, iedzīvotājus, rūpniecību un kaŗaspēka transportus pret sagaidāmajiem pretinieka gaisa spēku uzbrukumiem, vajadzēja spēcīgu gaisa floti. Modernās lidmašīnas bija tik dārgas un to iegāde tik sarežģīta, ka līdz kaŗa sākumam nebija iegādāta pat puse no aizsardzības plānos paredzētā lidmašīnu skaita. Valsts pastāvēšanas pēdējos gados lidmašīnas sāka ražot Latvijā, izmantojot nodrīgo bērza koku un Latvijā ražotus saplākšņus. Ražošana sākās par vēlu un arī tad Latvijā nebija iespējams ražot lidmašīnu motorus. Tie bija jāieved no ārzemēm.

Pulkveŗa Radziņa nākoŗais noteikums bija politisko

prasību izpildīšana. Kā pirmo viņš pats un vairāki Latvijas vadoši politiķi uzstādīja prasību radīt militār-savienību Baltijas valstīm. Jau 1920. gadā Latvijas ārlietu ministrs Zigfrīds Meierovics ierosināja lielu savienību, kurā ietilptu Somija, Igaunija, Latvija, Lietuva un Polija. Tā paša gada augustā šo līgumu jau parakstīja, bet oktobrī poļu karaspēks okupēja Viļņas apgabalu Lietuvā un sākās ilgstošais Lietuvas-Polijas konflikts. Šī iemesla dēļ vien ne Polija, ne Lietuva līgumu neratificēja, un no tā atkrita arī Somija. Ja līgums būtu ratificēts un iedzīvināts ar pietiekošu enerģiju, visām piecām valstīm kopā būtu ap 43 miljonu iedzīvotāju ar ievērojamu ražošanas potenciālu. Tās varētu uzstādīt spēcīgu un labi apbruņotu armiju, tuvu skaita ziņā tam, kādu varēja uzstādīt Francija. Grūtības šādaī savienībai radītu ļoti garā robeža ar Padomju Savienību un vairāk nekā četrkārtējais Polijas iedzīvotāju skaita pārsvars, salīdzinot ar pārējām sabiedrotām kopā. Kā vēlāk izrādījās, diplomātisko sakaru kopšana ar Poliju nebija viegla. Mazākās valstis baidījās no Polijas nospiedošā iespaida, kas varētu apdraudēt nevien mazāko valstu ārpolitiku, bet arī kultūrālo un saimniecisko neatkarību. Kā Vācijas, tā Padomju Savienības interesēs bija — kavēt šīs lielās un vēlāk arī mazās (Igaunija, Latvija, Lietuva) savienības izveidošanos.

Diplomātu grūtais uzdevums bija radīt tādus politiskus apstākļus, kuŗos ne Padomju Savienība, ne Vācija nevarētu uzsākt agresīvu rīcību pret Latviju. Viena iespēja bija — noslēgt starptautiskus līgumus. Latvijas diplomāti šo iespēju izmantoja un tai ticēja — pat pārāk uzticējās. Valsts aizsardzībai nozīmīgāks bija interešu līdzsvars abu sāncenšu starpā. Kamēr

Vācija un Padomju Savienība abas kāroja pakļaut Baltijas valstis sev, ne viena, ne otra nevarēja uzsākt agresīvu rīcību, lai neizsauktu pretsoļus no sāncenša. Šāda līdzsvara ilgstoša saglabāšana nebija Baltijas valstu diplomātu varā. Diplomātu gribu vājināja arī pārlicība, ka Baltijas valstīm nekad nebūs jāstājas pret Padomju Savienību vai Vāciju vienām pašām. Nevienš nevarēja iedomāties, ka varētu rasties stāvoklis, kurā Francija būtu sabrukusi un Lielbritānija nespētu vai negribētu nekā darīt Baltijas valstu labā. Tāds stāvoklis tomēr radās Otrā pasaules karā, 1940. gadā.

Pulkveža Radziņa nākošā prasība ir saimnieciskas dabas un visgrūtāk izpildāma. Straujā ieroču tehnikas attīstība starpkaru periodā radīja Latvijas bruņoto spēku apgādei nepārvāramas grūtības. Kara vešanai nepieciešama labi nostādīta kara materiālu un ieroču rūpniecība, ar pietiekošu dzinējspēku. Tam vajadzēja ogles un eļļu. Eļļa bija vajadzīga arī dažādu blakusproduktu ražošanai. Bija vajadzīga dzelzs rūda un metalli dzelzs apstrādāšanai, varš, niķelis, svins, aluminijs, platīns. Nepieciešama bija kokvilna, gumija, glicerīns, dzīvsudrabs un dažādi ķīmiski produkti sprāgstvielu ražošanai. No visa vajadzīgā Latvijā bija tikai cellulōza, vilna, asbests, saplākšņi un dažas ķīmiskas vielas. Viss vairums dārgāko produktu bija jāieved. Latvijā varēja ražot tikai kājnieku vieglo ieroču municiju, bet lidmašīnu motori, smagie ieroči un degvielas bija jāieved no ārzemēm. Jau rokas ieroču vairums ir ražoti no sevišķi rūdītas dzelzs. Patronu čaulītēm vajadzīgs varš, lodēm — svins. Spēkratu motoros un citās daļās nepieciešami vēl citi retie metalli.

Vairumam spēkratu degviela ir eļļas produkts. Lat-

vijā nav ne dzelzs, ne citu metālu atradņu tādā vairumā, lai tās varētu izmantot ieroču un spēkratu ražošanai. Latvijā nav arī eļļas krājumu. Kā šis tā daudzās citas jēlvielas bija jāieved no citām zemēm, par tām maksājot dārgu ārzemju valūtu. Varēja iegādāties gatavus citu zemju ražojumus, bet tie tad bija vēl dārgāki. Valsts vadība darīja visu iespējamo savas armijas labai apbruņošanai, bet līdzekļu tam nekad nebija diezgan. Kad bija jāizšķiras vai iegādāties dārgus ieročus, jeb vai izveidot valsts dzelzceļu tīklu, celt skolas un slimnīcas, tad vienmēr iedzīvotāju labklājībai bija priekšroka. Valsts sākuma gados nemaz citādi nebija iespējams. Latvija Pirmā pasaules kara gados bija izpostīta un svešo armiju izlaupīta. Milzumu līdzekļu vajadzēja valsts jaunuzbūves darbam. Valsts pastāvēšanas pēdējos gados ieroču iegāde vairs nebija iespējama, jo arī citas Eiropas valstis gatavojās sagaidāmajam karam un ieročus labprāt nepārdeva. Notika pat tā, ka Latvijas valsts pasūtīnātos un samaksātos ieročus nemaz nepiegādāja, vai arī tie pienāca tad, kad Latvija jau bija okupēta.

Pulkvedis Radziņš vēl prasīja ātru mobilizāciju un stipras kaujas spējas jau pirmajās kara dienās. Šīs prasības bija Latvijas bruņoto spēku vadības kompetencēs un lielā mērā bija izpildāmas. Saskaņā ar pēdējo mobilizācijas plānu Latvijas armijai bija jābūt aizstāvēšanās pozīcijās pilnā kaujas sastāvā 36 stundu laikā. Pat ja daļa satiksmes ceļu būtu ienaidnieka sabumboti, karaspēku daļās izvestie manevri bija pierādījuši, ka pulki varētu būt savās vietās noteiktajā laikā. Kaujas ešelonu ietēpi un municijas jau bija novietota jaunformējamo pulku ieņemamo pozīciju tuvumā. Kā tautā, tā armijā morāle bija augsta, un lepnumā uz

savas valsts sasniegumiem pilsoņi bija gatavi to aizstāvēt, netaupot savus spēkus un dzīvību. Diemžēl, visi plānojumi bija izvedami dzīvē tikai ar rietumu lielvalstu militāru palīdzību. Uz to gan cerēja Baltijas valstu valdības, bet pašas rietumu lielvalstis nekad nebija domājušas tādu palīdzību sniegt. Tā piemēram — Lielbritānijas Ārlietu ministrijas darba princips 1926. gadā bija tāds, ka Lielbritānijai nebūtu iebildumu, ja Baltijas valstis iekļautu Padomju Savienībā. Tas, protams, Baltijas valstu sūtņiem netika atklāts.

Vācu-krievu neuzbrukšanas līgums.

Latvijas brīvības cīņās no 1918. gada līdz 1920. gadam Latvijas iedzīvotāji bija mācījušies pazīt komunistus. Viņi zināja, ka lielā krievu valsts ir pakļauta komunistu partijas varai un ka partijas vadītāji labprāt krievu imperijai pievienotu arī Baltijas valstis. Par dzīvi un noskaņojumu komunistu partijas pakļautībā Latvijas iedzīvotāji tomēr zināja maz. Pat tie, kuŗi sarakstījās ar saviem radniekiem Krievijā, neuzzināja, kas ar viņiem noticis, jo sarakste pēkšņi pārtrūka un tālākas ziņas nebija iespējams iegūt. Tā Latvijas iedzīvotāji neuzzināja, ka Padomju Savienībā slēgti visi latviešu laikraksti, likvidētas latviešu grāmatu izdevniecības, likvidētas latviešu skolas un kolonijas. Latvijā neuzzināja arī par vadošo latviešu komunistu un Sarkanarmijas darbinieku iznīcināšanu. Daļā Latvijas iedzīvotāju radās ieskaits, ka Padomju Savienībā 1939. gadā vairs nevar būt tik asiņains un necilvēcīgs režīms, kāds tas bija bijis 1919. gadā.

Kā Latvijas tauta, tā valdība tomēr apzinājās, ka militārā ziņā no Padomju Savienības sagaidāmi visnopietnākie draudi. Eiropā bija izaugušas divas lielvalstis, kuŗu ārpolitika veda arvien tuvāk senāko impēriju paraugiem. Fašistiskā Itālija centās iegūt kolonijas Āfrikā un pastiprināt savu iespaidu Eiropas kontinentā ar savu militāro spēku stiprināšanu. Nacionāl-sociālistu Vācija pievienoja sev neatkarīgo Austriju un militarizēja daļēji vācu apdzīvotos apgabalus Francijas pierobežā. 1936. gadā Vācijas un Itālijas diktatori vienojās par tā sauktās Berlīnes-Romas ass izveidošanu, kas nozīmēja ciešu sadarbību starp diviem diktatoriem, lai iebaidītu citas Eiropas valstis. 1939. gada martā Vācija okupēja Čehoslovākiju un nodibināja tur savu protektorātu. Ar to savu neatkarību bija zaudējusi pirmā Eiropas valsts, kuŗa bija kļuvusi patstāvīga Austro-Ungārijas impērijai sabrūkot. Tagad Austro-Ungārijas vietu gatavojās ieņemt nacionālsociālistu pārvaldītā Vācija, sava diktatora Ādolfa Hitlera vadībā.

Komunistu vadītā Padomju Savienība, viltīgā un piesardzīgā Staļina vadībā, tik atklāti nerikojās. Staļina varas nostiprināšanai jau 1934. gadā bija sāktas milzu tīrīšanas akcijas, kā partijas, tā Sarkanarmijas aprindās un visā tautā. Ārzemēs par to uzzināja tikai tik daudz, cik izpaua komunistu virsprokurora Andreja Višinska vadītās prāvas pret veciem partijas biedriem. Viņiem piedēvēja nodevību pret komunistu partiju un sazvērstību pret padomju valdību. Armija zaudēja savus spējīgākos virsniekus, un visā Padomju Savienībā šo tīrīšanu rezultātā aizgāja bojā ne mazāk kā miljons iedzīvotāju. Ar to Staļins iedvesa nāves bailes nevien visām Padomju Savienības tautām, bet

arī komunistu partijas darbiniekiem un panāca vislielāko padevību pret sevi. 1938. gada beigās Staļins jutās jau pietiekoši spēcīgs, lai sāktu domāt par savas lielkrievu impērijas paplašināšanu. Šajos plānos viņa centieni sadūrās ar Hitlera centieniem. Hitlers par vācu tautas dzīves telpu bija paredzējis Baltijas valstis, kā arī Poliju, Baltkrieviju un Ukrainu Padomju Savienībā. Staļinam šie plāni nebija sveši, un viņš centās diplomātiskā ceļā panākt vairāk laika, lai sagatavotos neizbēgamam karā.

Pa aplinkiem diplomātiskiem ceļiem Staļins uzsāka meklēt iespējas sadarbībai ar Hitleru jau 1939. gada sākumā. Komunistu partijas 18. kongresā viņš izteicās, ka rietumu kapitālisti cenšoties iedzīt ķīli starp Padomju Savienību un Vāciju. 1939. gada marta beigās Lielbritānija un Francija vienojās dot garantijas Polijai pret vācu uzbrukumu. Polija šo palīdzības solījumu pieņēma un 6. aprīlī parakstīja atbilstošu līgumu. Tai pašā laikā Lielbritānijas un Francijas diplomātiskās misijas ieradās Maskavā, lai uzsāktu sarunas ar Staļinu par militārsavienību pret Vāciju. Šī diplomātiskā aktivitāte izraisīja lielu interesi arī Latvijā, bet Latvijas valdība noteikti noraidīja jebkādas garantijas savai neatkarībai, kas būtu ietvertas Rietumu sabiedroto un Padomju Savienības savstarpējā līgumā. Staļins vēlējās, lai līgumā ievestu noteikumu, ka militārās garantijas pret jebkuru iebrucēju Baltijas valstīs jāiedzīvina pat ja Baltijas valstis pašas tādu iejaukšanos neprasītu un nevēlētos. Sabiedrotie tomēr tādu prasību, kas ierobežotu Baltijas valstu pašnoteikšanos, negribēja parakstīt.

3. maijā Staļins nomainīja Padomju Savienības ārlietu komisāru. Ēbreja Litvinova vietā nāca krievs —

Molotovs, un Staļins pa aplinkus ceļiem lika nojaust Hitleram, ka tas iezīmē jaunu virzienu Padomju Savienības ārpolitikā. Staļins bija gatavs uzsākt nopietnas sarunas par sadarbību starp komunistisko Padomju Savienību un nacionāl-sociālistisko Vāciju, kuŗu viņš pats visu laiku bija apzīmējis par reakcionārā fašisma perekli. Staļins labi apzinājās, ko dara. Viņam par katru cenu vajadzēja novilcināt Hitlera agresīvos plānus pret Padomju Savienību. Līgums ar Rietumu demokratijām nekavētu Hitleru savu plānu izvešanā. Kamēr, ar vairākiem pārtraukumiem, vēl turpinājās sarunas ar britu-franču pārstāvjiem, Staļins pēkšņi izsauca pie sevis Vācijas sūtni un uzaicināja viņu kārtot jau janvāra vidū pasākto tirdzniecības sarunu noslēgšanu. Hitlers to pareizi saprata kā signālu daudz nopietnākām sarunām un nekavējoties nosūtīja uz Maskavu savu ārlietu ministru Ribentropu.

Tikko britu-franču delegācija, neko nepanākusi, atstāja Maskavu, 23. augustā Staļins pieņēma Ribentropu. Diena pagāja intensīvās sarunās, un tai pašā naktī Ribentrops un Molotovs parakstīja nacistu Vācijas un komunistu Krievijas savstarpējas neuzbrukšanas līgumu. Līgumam bija pievienots neizpaužams dokuments par abu impēriju interešu sfairas sadalījumu. Saskaņā ar šo slepeno nolīgumu Padomju Savienība un Vācija nosprauda kopēju robežu, pārdalot Poliju divās daļās un atstājot Lietuvu Vācijas interešu sfairā, bet Latviju, Igauniju un Somiju — Padomju Savienības interešu sfairā. Slepenā protokola saturs ātri vien nāca zināms diplomātu aprindās, bet abu impēriju sūtni to noliedza. Arī vēl pēc kara, Nirnbergas tiesas prāvā, krievu tiesnesis Rudenko visiem spēkiem centās aizkavēt Padomju Savienības-Vācijas

slepenā nolīguma iztīrāšanu.

Otrā pasaules kara sākums.

Ar uzbrukumu Polijai 1939. gada 1. septembra rīta ausmā, nacistu Vācija iesāka Otro pasaules karu. Latvijas valdība tūdaļ pieteica savu neitralitāti šajā konfliktā. Neitralitātes deklarāciju tā atkārtoja atkal 3. septembrī, kad Vācijai karu pieteica Lielbritānija un Francija. Tāpat rikojās arī pārējās Baltijas valstis. Kara pieteikums arī bija vienīgā palīdzība, ko rietumu sabiedrotie Polijai deva savstarpējās palīdzības līguma ietvaros. Briti novietoja savu karaspēku Francijā, bet gausās mobilizācijas dēļ franču armija bija gatava kara darbībai tikai 17. septembrī, kad Polija jau bija sadalīta starp Vāciju un Padomju Savienību. Kara darbība pret Vāciju rietumos turpinājās uz jūras un gaisā.

Vācu armijas iebrukums Polijā parādīja pirmo reizi visai pasaulei jauno kustības kara taktiku. Daļa poļu gaisa spēku lidmašīnu nepaspēja pacelties gaisā, kad tās jau lidlaukos iznīcināja vācu bumbveži. Strauji kustošās vācu tanku vienības ātri izlauzās cauri poļu armijām un izpostīja sakaru tīklu, sacelot karaspēka tālā aizmugurē apjukumu. Bez sakariem un centrālas vadības palikušie poļu bruņotie spēki cīnījās ar izmīsuma drosmi, bet nekoordinēti tie nespēja ilgstoši pretoties. Satriecošs pārsteigums bija Sarkanarmijas uzbrukums no aizmugures 17. septembrī, kad Staļins steidzās paņemt savu Polijas daļu. Krievu karaspēks Polijā iegāja ar kauju. Komunisti apgalvoja, ka Padomju Savienībā steigusies palīgā saviem tautas brā-

liem — ukraiņiem un baltkrieviem, kuŗi netaisni cietuši no poļu varmācībām. Ar šo soli Staļins ievadīja Padomju Savienības imperiālismu Eiropas virzienā, un Polija bija šo centienu pirmais upuris. Poļu aizsardzības spēki bija nostādīti bezizejas stāvoklī, un pēc varonīgas pretošanās 27. septembrī vāciešiem padevās Varšavas telpā sapulcinātie poļu spēki. Daļa poļu kara-spēka internējās Ungārijā, nedaudzi arī Latvijā. Viena poļu zemūdene, bojāta motora dēļ, meklēja patverumu Tallinas ostā, kur igaunī to internēja. Pēc motora izlabošanas, poļu jūrnieki pārvarēja igaunū sardzi un devās atkal jūrā. Šo gadījumu nekavējoties izmantoja Staļins un pārmetā igauniem viņu neitrālītātes laušanu vai nespēju savu neitrālītāti nosargāt. Tas bija vēl viens arguments, lai uzspiestu igauniem Sarkanarmijas bāzes Igaunijas teritorijā.

28. septembrī Padomju Savienība vienojās ar Vāciju par pārkārtojumu 23. augustā parakstītā neuzbrukšanas līguma slepenajā protokolā. Saskaņā ar papildu protokolu Padomju Savienības iespaيدا sfairā ietilpināja arī Lietuvu. Kā kompensāciju vāciešiem Staļins atdeva daļu no Sarkanarmijas okupētās Polijas.

Jau 1939. gadā Sarkanarmijas ģenerālštābs izdeva Baltijas valstu kartes 1:500 000, kuŗās Latvija bija apzīmēta kā padomju republika. Citu zemju karšu izdošana pati par sevi nav nekas neparasts, bet 1939. gadā neatkarīgās Baltijas valstis nekādā gadījumā nevarēja nosaukt par padomju republikām. Tāda rīcība tikai apliecināja, ka Padomju Savienības valdība un Sarkanarmija jau 1939. gadā plānoja Baltijas valstu iekļaušanu krievu imperijā.

Ir iespējams, ka Staļins bija paredzējis Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Somijas okupāciju jau 1939.

Latvijas Nacionālā

BIBLIOTĒKA

98-12.448

gada oktobrī vai novembrī, ievadot to ar viltīgajiem bazu līgumiem. Viņa plānus izjauca somu negaidītā pretestība un ziemas karš. Par gatavošanos kara darbībai liecina arī robežsargu stābu ziņojumi savām valdībām par krievu karaspēku koncentrējumiem pie Baltijas valstu robežām. Pret Latvijas robežu vien bija nostādītas sešas līdz astoņas strēlnieku divīzijas, vairākas jātnieku brigādes un liels vairums artilērijas. Šis karaspēks pierobežā izveda manevrus, bieži vien izaicinoši uzbrūkot Latvijas robežas virzienā. Latvijas robežsargi tomēr izturējās aukstasinīgi un neļāvās izprovocēties kara darbībai. Katrsniecīgākais incidents būtu devis krieviem iemeslu tūdaļ iebrukt Latvijā ar visiem rīcībā esošajiem spēkiem.

Sarkanarmijas bāzes Baltijas valstīs.

22. septembrī uz Maskavu bija aicināts Igaunijas ārlietu ministrs Selters, lai pārrunātu paredzēta tirdzniecības līguma noslēgšanu. Viņam par pārsteigumu tirdzniecības līguma vietā Molotovs piedāvāja savstarpējas palīdzības līgumu, kuŗa ietvaros Igaunijā būtu novietojams Padomju Savienības karaspēks, jo Igaunijas valdība neesot spējīga uzturēt kārtību savā zemē. To liecinot poļu zemūdenes izbēgšana no Tallinas ostas. Selters devās atpakaļ uz Igauniju, lai apspriestos ar savu valdību. Kad Igaunijas valdība uzzināja, ka pie valsts robežām tiek sapulcināts krievu karaspēks, tā atzina, ka pretošanās nav iespējama.

28. septembrī Selters parakstīja līgumu ar Padomju Savienību un 10. oktobrī Sarkanarmijas daļas jau

ieņēma bāzes Igaunijā. Igauņi izšķīrās Latviju sava līguma lietā neiejaukt, ar to laužot 1924. gada Latvijas-Igaunijas aizsardzības savienības līgumu. Šī līguma ievērošana varēja panākt, ka pie viena galda pret Staļinu un Molotovu sēdētu kā Igaunijas, tā Latvijas pārstāvji, viens otru atbalstot. Vai sarunu iznākums būtu ar to grozījies, par to jāšaubās.

Kad krievi izteica vēlēšanos precizēt savas attiecības ar Latviju, Latvijas valdība nolēma nevilcināties un 2. oktobrī Latvijas ārlietu ministrs Vilhelms Munters devās uz Maskavu, labi zinādāms, kādēļ krievi viņu turp aicināja. Sarunās bez krievu ārlietu komissāra Molotova un viņa palīgiem piedalījās arī Staļins. Staļins apgalvoja, ka vāciešu dēļ krievi jau tagad varētu okupēt Latviju, bet viņi negribot nodarīt latviešiem pārestību. Viņš piedraudēja, ka nākošā karā neitrālajiem nebūšot vietas un apsolija pēc kara beigām visus krievu spēkus no Latvijas atkal atvilkt. Latviešu pārstāvji tomēr viegli nepadevās. Sarunas par bazu vietām un ielaižamā kara spēka skaitu ievilkās. Tomēr iznākums nebija novēršams, un 5. oktobrī Munters parakstīja līgumu, ar ko krievi apsolija flotes bāzes Liepājā un Ventspilī, bet citur Kurzemē vēl bāzes gaisa spēkiem un kājniekiem, atļaujot tur novietot 30,000 karavīru. Sarkanarmija piešķirtās bāzes steidzās ieņemt jau oktobra beigās.

Krievu aicināta, 2. oktobrī uz Maskavu devās arī Lietuvas delegācija, ārlietu ministra Urbšis vadībā. Krievi piedāvāja pievienot Lietuvai tās seno galvas pilsētu — Viļņu un Viļņas apgabalu. Poļu patvarīgā Viļņas okupācija 1920. gadā bija visu laiku bijusi par iemeslu poļu un lietuvju saspīlētajām attiecībām. Tagad Viļņa bija krievu rokās, un piedāvājums to pie-

vienot Lietuvai bija viļinošs. Sarunas tomēr ievilkās. Lietuvju delegācija vairākkārt atgriezās Kaunā, lai konsultētos ar savu valdību. Staļins uzsvēra, ka Sarkanarmijas novietošana bazēs Lietuvā nekādā ziņā neapdraudēs Lietuvas neatkarību. Īstenībā pie Lietuvas robežas bija sapulcināts kaŗaspēks, lai Lietuvu okupētu ar varu. Lietuvji beidzot redzēja, ka nav citas izejas un 10. oktobrī uzspiesto līgumu parakstīja.

Ziemas kaŗš Somijā.

Staļina plānos ietilpa arī Somijas pakļaušana, tādēļ 5. oktobrī viņš uzaicināja somus uz sarunām. Somijas valdībai nebija nekādu šaubu, ka sarunu temats būs Sarkanarmijas bāzes Somijas teritorijā. Sarunas sākās 12. oktobrī, un tūdaļ somi redzēja, ka krievu prasības tālu pārsniedz to, ko Somijas valdība būtu ar mieru dot. Somi iesniedza savu pretierosinājumus, bet klu-sībā centās noskaidrot, no kurienes Somija varētu sagaidīt militāru palīdzību, ja tā ar ieročiem rokā pretotos krievu prasībām. Zviedrija piesolīja kaŗa materiālus, bet nekādu citu palīdzību somiem neizdevās dabūt. Somijas valdība tomēr noraidīja krievu prasības. Novembrī attiecības abu valstu starpā strauji pasliktinājās. Krievi meklēja atklāta konflikta iemeslus un apvainoja somus kaŗaspēka koncentrēšanā robežu tuvumā. 29. novembrī Molotovs paziņoja, ka krievi uzteic pastāvošo neuzbrukšanas līgumu ar somiem un pārtrauca diplomātiskās attiecības. Tai pašā dienā, vēl pirms kaŗa darbības sākšanās, notika atgadījums, kas atbalsojās pēc pusgada arī Latvijā. Somijas zie-

meļos pie Petsamo krievu karaspēka daļas pārgāja Somijas robežu un sagūstīja vairākus somu robežsargus. 30. novembrī sākās krievu uzbrukums Somijai. No Igaunijā ierīkotajām gaisa spēku bazēm Sarkanarmijas lidmašīnas uzlidoja Somijas teritorijai un nometa bumbas Helsinkos. Ārvalstu pārstāvjiem Molotovs paskaidroja, ka somu apsūdzība bumbošanai esot meli. Krievu lidmašīnas esot nometušas maizi badā mirstošai somu darba tautai.

Sarkanarmija uzbruka ar milzīgu pārspēku kā skaitliski, tā materiālā ziņā. Somi tomēr pirmo triecienu apturēja un nodarīja krieviem lielus zaudējumus. Krievi uzbrukumu pārtrauca, lai pievestu palīgspēkus un pārkārtotos. 1940. gada 1. februārī Sarkanarmija atjaunoja uzbrukumu, šoreiz galvenos spēkus koncentrējot Karēlijas pussalā. Pārī aizsalušā Somijas līča ledum krievi apgāja somu aizstāvēšanas līniju un apdraudēja Vīpuru pilsētu no aizmugures.

13. martā apklusā ieroči un karavīri saņēma ziņu, ka noslēgts miers. Somi bija iesākuši miera sarunas jau janvārī, bet Staļins sarunas noraidīja, jo cerēja, ka pret „kapitālistisko Mannerheima kliķi” sacelsies Somijas komunistu partija, līdz ar to izsaucot Somijā revolūciju. Somu komunisti tomēr nenostājās krievu pusē. Pat viņi negribēja padoties Staļina ieceltai leļļu valdībai. Tomēr, kad mārsals Mannerheims 1940. gada 4. martā paziņoja, ka somu bruņotie spēki ir gandrīz pilnīgi izsmelti un ilgi vairs nevarēs Sarkanarmijai pretoties, 8. martā somu miera delegācija devās uz Maskavu. Šoreiz Staļins somus nenoraidīja, jo nevēlējās nonākt bruņotā konfliktā ar rietumu demokrātijām, kuŗas simpatizēja somiem. Tās atbalstīja somus moraliski un kuŗa pēdējā mēnesī pat sagatavoja kuŗa-

spēku, ko sūtīt uz Somiju pret krieviem. Staļina prasības tomēr bija daudz augstākas, nekā pirms kara. Somiem bija jāatdod nevien krievu iekārotās bāzes, bet arī visa Karēlijas pussala, apgabals uz ziemeļiem no Ladogas ezera un Sallas apgabals pie polārā loka. Lai gan krievi dabūja prasītās bāzes, somu tautas atklātā pretestība saglabāja Somijai valsts neatkarību.

1939. gada 11. oktobrī Vācijas valdība uzsāka sarunas par līgumu, kas regulētu vācu tautības pilsoņu izceļošanu no Latvijas uz Vāciju. Jau 17. oktobrī pirmie 359 vācieši, pagaidām gan tikai vēl Vācijas pavalstnieki, izbrauca uz Vāciju. Kad beidzot izceļošanas līgumu parakstīja 30. oktobrī, no Latvijas jau bija izceļojuši pirmie 1 500 vācieši. Līdz 1940. gada sākumam Latviju atstāja ap 50 000 vācieši, līdzīgi ņemot daļu no sava kustamā īpašuma. Par nekustamo īpašumu viņi saņēma Latvijas valdības atlīdzību naudā. Maijā noslēdzās pirmais izceļošanas vilnis, kad Latviju bija atstājuši visi tie vāciski runājošie pilsoņi, kuri paklausīja Hitlera pavēlei.

Staļins gaidīja, kad izcelsies bruņota sadursme starp Vāciju un rietumu sabiedrotiem, viņš cerēja, ka šādā karā abas puses noasiņos un krieviem būs iespējams paņemt Eiropu bez asins izliešanas. Hitlers, savukārt, izmantoja rietumu sabiedroto vilcināšanos un 1940. gada aprīlī okupēja Dāniju un Norvēģiju. Lai gan rietumu sabiedrotie centās vāciešus no Norvēģijas izsviest, viņiem tas neizdevās. Šīs neveiksmes rezultātā Lielbritānijā mainījās valdība un par ministru prezidentu nāca enerģiskais Čerčils. Attiecībā uz Baltijas valstīm stāvoklis nemainījās. Vācija tagad pārvaldīja visu Baltijas jūru, jo Dānija ar Baltijas pieejām bija viņas varā. Vācijai bija nodrošinātas Zviedrijas ogles

un dzelzs rūda, bet Baltijas valstis vairs nevarēja saņemt pat nesen pasūtīnātos kara materiālus. Arī tirdzniecības ziņā tās tagad bija atkarīgas no Vācijas un Padomju Savienības, jo visi jūras ceļi bija slēgti. Apdraudēta bija pat gaisa satiksme.

Latviešu aizstāvēšanās plāni.

Pēc Sarkanarmijas bazu iekārtošanas Latvijā, no 1939. gada rudens līdz 1940. gada pavasarim Latvijas armijas vadība izstrādāja jaunus mobilizācijas un aizstāvēšanās plānus. Saskaņā ar tiem Latvijas armijas četras kājnieku divīzijas papildinātos līdz pilnam kaujas sastāvam un mobilizācijas brīdī katra divīzija izveidotu vēl vienu jaunu divīziju. Tā kā bija jāērēkinās ar ienaidnieka lielo materiālo pārspēku un kustošo vienību ātrumu, tad esošās kaŗaspēka daļas izvietoja jau tagad iespējami tuvu paredzētajām aizstāvēšanās pozīcijām. Lai gan izstrādāja divus mobilizācijas plānus: vienu pret Vāciju, otru pret Padomju Savienību, kā valdība, tā armijas vadība sagaidīja uzbrukumu tikai no krieviem, kuŗi bija jau vienu kāju novietojuši uz Latvijas zemes — Kurzemē starp Ventu un jūru.

Padomju Savienības uzbrukuma gadījumā latviešu spēkiem Kurzemē būtu jāizveido divas divīzijas, ar kuŗām vērstos pret krievu bazu kaŗaspēku. Lai gan Sarkanarmijai bija atbalsta punkti gar visu Kurzemes piekrasti, tās kaŗaspēks tomēr jutās visai nedrošs. Latvijas kaŗavīru kauju slava vēl bija dzīva krievu apziņā kopš Latvijas atbrīvošanas cīņām. Kad prezidents Ulmanis 1940. gada februārī brīdināja tautu no

sagaidāmajām grūtībām un pusvārdos jau izteica iespēju, ka vismaz vienam vīrietim no katras ģimenes būs jāstājas valsts aizsardzības darbā, bazu karaspēka vadība parādīja lielu nervozitāti. Vēl jau risinājās kara darbība Somijā, un krievi nevarēja zināt, kādās attiecībās Latvijas valdība un karaspēka vadība ir ar Somiju. Ka tautā pret somiem ir patiesas simpātijas, to zināja ikviens.

Aizstāvēšanās pamatā tomēr bija pretošanās Latgalē pret iebrucēju no austrumiem, to apturēt un pāriet pretuzbrukumā. Padomju Savienības uzbrukuma gadījumā pirmo pretestību izrādītu robežsargu un vietējo aizsargu vienības, bet tām tūdaļ steigtos palīgā robežu tuvumā novietotās karaspēka daļas, kuŗas visas jau bija kaujas sastāvā. Šo pirmo aiztures spēku uzdevums būtu kavēt ienaidnieka kustību divpadsmit stundās, ar vilcinošu kauju atējot uz Viļakas-Kārsavas-Ludzas-Dagdas līniju. Otrā aiztures līnija bija paredzēta Balvu-Rēzeknes-Krāslavas rajonos, līdz kuŗas sasniegšanai bija paredzēta vilcinoša cīņa pirmajā līnijā vēl septiņas stundas, tas ir līdz deviņpadsmitai stundai no iebrukuma sākuma. Šajā laikā Balvu-Rēzeknes-Krāslavas līnijā būtu nostājušies jau labāki sagatavoti aizsardzības spēki, kuŗi izlaistu cauri atlikušās aiztures vienības no pirmās aiztures līnijas un uztvertu ienaidnieku, lai noturētu tā uzbrukumu vēl desmit stundas.

29 stundu laikā savas pozīcijas būtu jāieņem tām karaspēka vienībām, kuŗām galvenā aiztures pozīcijā būtu jāaptura ienaidnieka uzbrukums un jāpāriet pretuzbrukumā. Tam nolūkam bija paredzētas trīs kājnieku divīzijas ar saviem artilērijas pulkiem, smagās artilērijas pulka divizioni, autotanku vienības un citas

kaņaspēka vienības. Visā šajā laikā jau darbotos Latvijas aviācijas pulka eskadriļas, cenšoties atvairīt paredzamos ienaidnieka uzlidojumus, ar kuņiem krievi censtos traucēt Latvijas armijas mobilizāciju un aizstāvēšanās līniju ieņemšanu.

Lai mobilizāciju veicinātu, ieroči un vajadzīgais kara materiāls bija novietots noliktavās paredzēto mobilizācijas punktu tuvumā. Mobilizāciju izsludinātu ar uzsaukumiem mobilizējamo dzīves vietās, un rezervistiem būtu jāpieteicas savās kaņaspēka daļas dzīves vietas tuvumā. Ja vien Latvijas armijai būtu pietiekošs apbruņojums un vajadzīgie municijas, — it sevišķi artilērijas municijas krājumi, armija varētu galvenā kaujas līnijā noturēties pāris nedēļas. Šis plāns paredzēja, ka Latvijas cīņu par neatkarību atbalstīs citas valstis, apgādājot kara materiālus, municiju un varbūt arī palīgspēkus.

Diemžēl, 1940. gada vasarā uz šādu palīdzību vairs nevarēja būt nekādu cerību. Vācija bija iebrukusi Holandē un Beļģijā, spiežot šīs divas valstis nēdaudzu dienu laikā kapitulēt. Apejot franču cietokšņu līniju, vācu kaņaspēks ar tanku vienībām iedrāzās dziļi Francijā un ieslēdza Lamanšas kanāla piekrastē britu kaņaspēku. 14. jūnijā vācu kaņaspēks ieņēma Parīzi. Franču valdība uzsāka pamiera sarunas un 24. jūnijā parakstīja beznoteikumu kapitulāciju.

Šos notikumus ar lielām bažām vēroja Latvijas iedzīvotāji, bet viņi uzticējās savai valdībai un gaidīja tās norādījumus.

Kā latvieši, tā Latvijā dzīvojošo minoritāšu pārstāvji bija gatavi ar savām dzīvībām aizstāvēt savas Latvijas pilsoņu tiesības un Latvijas valsts neatkarību. Kurzemē novietotās krievu kaņaspēka bāzes iedzīvotāji

neievēroja, jo to kaŗavīri neizgāja ārpus bazu teritorijas. Vienīgi pēc Somijas sakāves sarkanarmieši sāka vairāk parādīties Latvijas pilsētās, kur ar izbrīnu vēroja preču pilnos veikalus, un labi apģērbtos un paēdušos iedzīvotājus. Viņiem bija stāstīts, ka Latvija ir bada zeme, kur „kapitālistu” un „plutokrātu” varā smok apspiestie strādnieki.

Latvijas armijas ietērps bija vienkāršs, bet izskatīgs, un ikviens kaŗavīrs centās to piemērot savam augumam, lai izskatītos brašs. Virsniekiem bija pēc mēra šūti dienesta tērpi un izskatīgi svinību tērpi tumši zilā krāsā. Ar to salīdzinot Sarkanarmijas kaŗavīri izskatījās noplukuši un neapkopti. Mākslīgā materiāla zābakos, pārmērīgi gaŗos un platos virskreklos, nevīžīgi apjosti un pavirši sapogāti viņi izskatījās pat komiski, ja gadījās tos redzēt līdzās labi tērptajiem vācu kaŗavīriem, kādi uzturējās Rīgā Baltijas vāciešu repatriācijas laikā. Sarkanarmieši cieņu pret sevi nerādīja.

Krievu provokācijas.

Kā tehniskā darba speciālistus Sarkanarmijas bazēs krievi iesūtīja Latvijā komunistu sagatavotus agitātorus. Šie cilvēki, kā arī grupas privāttērpos tērptu sarkanarmiešu piedalījās Kurzemes iedzīvotāju sarīkojumos un citās sanāksmēs. Viņi mēģināja izprovocēt sadursmes ar aizsargiem un policiju, lai tās varētu pasludināt par Latvijas „darba tautas” sacelšanos pret kapitālistisko valdību. Šīs provokācijas nesekmējās, jo izmeklēšanās noskaidrojās, ka sadursmes

izraisījuši Padomju Savienības pilsoņi. Naida meklēšana turpinājās, bet latviešu savaldības dēļ nekādus incidentus komunistiem neizdevās izprovocēt. Lietuvā viņiem bija izdevies panākt sūdzību, ka lietuvji nolau-pījuši divus sarkanarmiešus. Šī sūdzība tad noderēja kā iegansts, lai Padomju Savienība pārņemtu Lietuvas valdībai naidīgu izturēšanos.

1940. gada 14. jūnijā Padomju Savienība iesniedza ultimātu Lietuvai, pieprasot, lai tās valdību pārkārto tādā sastāvā, kas būtu ar mieru godīgi izpildīt savstarpējās palīdzības līguma prasības. Lietuvas valdība saprata ko šāds ultimāts nozīmē un tūdaļ izdarīja valdības maiņas. Tomēr Staļins ar to nebija mierā, un 15. jūnijā vairākās kolonnās Sarkanarmija pārgāja Lietuvas robežu, lai valsti okupētu. 15. jūnija vakarā krievu kaŗaspēks jau devās Latvijas robežu virzienā.

Tai pašā laikā, naktī no 14. uz 15. jūniju, krievu kaŗaspēka vienība uzbruka Latvijas robeŗsargu mītnei Abrenes apriņķī pie Maŗļenku ciema. Sarkanarmieŗi pārrāva tāŗruņa līniju, apŗaudīja mītņi un iemeta tajā rokas granātas. Viņi noŗāva trīs sargus, viena sarga sievu un saŗāva 14 gadus vecu zēnu, kuŗŗ no ievainojumiem nomira. Uzbrucēji nodedzināja mītņi un tuvējā Blontu ciemā sagūŗtīja 32 civilistus, kuŗus kopā ar 11 robeŗsargiem aizveda uz Padomju Savienību.

ŗāda provokācija bija nesaprotama un varētu likties gluŗi nevajadzīga. Tā tas tomēr nebija. Krievi nekad nebija droŗi par to, ka zina visu par Latvijas armiju, tās novietojumu un gatavību valsts aizsardzībai. Iebrukumu pie Maŗļenkiem var izskaidrot kā izlūkoŗanas iebrukumu, lai noskaidrotu, vai latvieŗi nav pie robeŗas slepeni novietojuŗi stipras kaŗaspēka vienības un smagos ieroŗus. Tas viss liecina par to, cik

loti krievi baidījās, lai gan labi apzinājās, ka Latvijas iekšienē ir novietojusi lielākus spēkus, nekā visa Latvijas armija, un ka pret Latviju ir sapulcināti vēl daudz varenāki spēki ar tankiem un lidmašīnām. Iespējams, ka krievi ar šo manevri cerēja novērst latviešu uzmanību no notikumiem Lietuvā, lai aizkavētu iespējamu latviešu-lietuvju armiju sadarbību pret Lietuvas okupētājiem.

Sakarā ar iebrukumu pie Masļenkiem, Latvijas armijas vadība 15. jūnijā izsludināja trauksmi, kas bija arī sagatavošanās mobilizācijas plāna iedarbināšanai. Kaujas gatavībā esošās sedzošās vienības ieņēma tām paredzētās pozīcijas. Aviācijas pulka lidmašīnas sadalīja pa eskadriļām visā Latvijā. Visa armija saspridzināti gaidīja tālākos rīkojumus mobilizācijai un valsts aizsardzībai.

Mobilizācijas pavēle tomēr nenāca.

Sarkanarmija okupē Latviju.

16. jūnijā Daugavpilī notika lielie Latgales dziesmu svētki, uz kuriem kori bija sabraukuši no visām Latvijas malām. Tur gaidīja ierodamies arī valsts prezidentu. Viņš Daugavpilī tomēr neieradās, jo bija saņēmis Padomju Savienības paziņojumu, ar kuru tā pieprasīja nekavējoties nodibināt Latvijā tādu valdību, kas būtu spējīga un gatava nodrošināt Padomju Savienības-Latvijas savstarpējā palīdzības līguma godīgu izvešanu dzīvē. Šo prasību Padomju Savienība pamatoja ar to, ka Latvija un Igaunija stāvēt militār-savienībā, kuŗa apdraud Padomju Savienības drošību,

un šai savienībai pievienojusies arī Lietuva. Lai gan Lietuvai ar Igauniju pastāvēja sadarbības līgums jau kopš 1923. gada, Lietuva šai militārsavienībai nebija pievienojusies. Bez tam militārsavienība pastāvēja vienīgi uz papīra, praksē nekādas sadarbības nebija. Padomju Savienībai tomēr pietika ar pašas izdomātiem meliem, lai pieprasītu Latvijas valdības maiņu un Sarkanarmijas neaprobežotu ielaišanu Latvijas teritorijā. Prezidents šo ultimātu bija saņēmis agrā pēcpusdienā un tūdaļ sasauca valdības sēdi, jo atbilde bija jādod jau vakarā. Sēdē piedalījās arī armijas vadība un pārrunu atzinums bija vienprātīgs: milzīgā krievu karaspēka uzbrukumu ar latviešu spēkiem atstāt nav iespējams. Nekāda palīdzība no tuvākiem vai tālākiem kaimiņiem nav sagaidāma. Pretošanās šādā gadījumā nozīmētu Latvijas karaspēka galīgu iznīcināšanu, vai sekojošu gūstu Padomju Savienībā. Ap 150 000 vīru Latvijas aizsardzības spēku sastāvā būtu padoti komunistu atriebībai, tāpat būtu sagaidāmas represijas pret šo cilvēku ģimeņu locekļiem un visu latviešu tautu. Apstākļos, kad nebija nekādas cerības uz panākumiem, valdība nejutās spējīga uzņemties atbildību par tautas dzīvajam spēkam nodarīto postu. Lai cik cieša bija karavīru apņemšanās un gatavība ziedot savas dzīvības savas valsts aizsardzībai, valdība nevarēja dot pretošanās pavēli. Turpretīm, dotajos apstākļos pielaižot valsts okupāciju, valdība cerēja iegūt laiku. Varbūt rastos iespēja cīnīties par neatkarību izdevīgākos apstākļos. Labā ticībā, ka Padomju Savienība izpildīs savu solījumu — neiejaukties Latvijas valsts iekšējā dzīvē un respektēt Latvijas politisko, saimniecisko un kultūrālo iekārtu, valdība izlēma ielaist Latvijā Sarkanarmiju bez pretošanās.

Armijas komandieris uzdeva sevišķi izraudzītiem armijas virsniekiem doties pretīm Sarkanarmijas daļām pie valsts robežas, lai sagaidītu tās, kā draudzīgas valsts karaspēku un palīdzētu tām izvietoties piemērotās apmetnēs. Pilnvarotie virsnieki izbrauca uz Latviju, lai sagaidītu Sarkanarmijas pārstāvjus no Krievijas. Indrā latviešu pārstāvjiem paziņoja, ka krievu karaspēks nāks no Lietuvas. Latvieši ieradās Jonišķos 1940. gada 17. jūnijā, pulkstens deviņos no rīta. Tur ieradās krievu tanku ģenerālis Pavlovs, kurš piedraudēja latviešiem ar Rīgas bombardēšanu. Viņa rīcībā esot 2 000 bumbveži. Tas vēl nebija viss. Sarkanarmijai te bija arī vēl 2 500 tanku. Latvijā ienāca 6 kājnieku divīzijas, 4 tanku brigādes un 400 lidmašīnas. Sarkanarmija no Lietuvas iegāja Latvijā ar divām kolonnām. Viena tieši uz Rīgu, otra uz Daugavpili. Laikā, kad Krievijas armijas pilnvarotie veda sarunas ar ģenerāli Pavlovu, Latvija patiesībā jau bija okupēta.

Kad Latvijas armijas daļu komandieri saņēma ziņojumus no robežsargiem, ka Sarkanarmija robežu jau pārgājusi, viņi izsūtīja savos iecirkņos patstāvīgi ceļvežus, lai tie palīdzētu orientēties karaspēkam, kas, kā komunistu propaganda sludināja, bija uzskatāms par draudzīgas valsts sūtītu. Bet draudzības maska jau bija kritusi. Pirmo tanku vienību komandieri paziņoja ceļvežiem, ka izpilda kaujas uzdevumu un latviešu palīdzība viņiem nav vajadzīga.

Apzināti vai neapzināti, krievi bija izmantojuši vācu ofensīvu Francijā, lai okupētu Baltijas valstis. Drāmatiskie notikumi Eiropas rietumos novērsa visu uzmanību no notikumiem Baltijā. Nevienam nopietnam ārzemju laikrakstam vai politiskam komentātoram ne-

bija laika sīkāki apskatīt Staļina rīcību Baltijas valstīs un izvērtēt tās sekas. Tādēļ arī lielo Eiropas notikumu sabangojumā Baltijas valstu okupācija pagāja gandrīz neievērota, kas citos apstākļos tā nebūtu bijis.

Latvijas neatkarīgās
valsts un armijas
iznīcināšana

2.

Latvijas neatkarības
valsts un armijas
iznīcināšana

Komūnisti pārņem varu.

1940. gada 17. jūnijā pulkstens 10.00 no rīta, Sarkanarmijas daļas pārgāja Latvijas robežu divos virzienos: no Lietuvas uz Rīgu un no krievu okupētās Polijas uz Daugavpili. Acīm redzot Sarkanarmijas komandieri baidījās, ka latvieši uz Krievijas robežas būs sagatavojuši kādas lamatas. Krievu tanki iebrauca Rīgā pulkstens 13.30 un tūdaļ okupēja galvenā pasta ēku, kurā atradās radiofona, telegrafa un telefona centrāles. Krievu kaŗaspēks tūdaļ pārtrauca radiofona raidījumus un atļāva pārraidīt tikai mūziku. Ar šiem soļiem krievi jau pierādīja, ka ir ieradusies Latvijā kā ienaidnieki un apspiedēji.

Rīgā atradās cilvēki, kuŗi par krievu kaŗaspēka ierašanos bija labāk informēti, nekā Latvijas valdība un armija. Pūlis novazātās drānās tērtu un daļēji piedzērušu cilvēku, kuŗus uzmudināja un vadīja krievu aģitatori, devās apsveikt Latvijas okupētājus. Šie cilvēki tēloja „badā pamirušo” Latvijas strādnieku šķiru, jo patiesos Latvijas strādniekus uz tādu rīcību aģitatoriem nebija izdevies pierunāt. Latviešus šis teātris nevarēja piemānīt, bet tas, laikam, bija vajadzīgs, lai sarkanarmieši ticētu, ka patiesi ir nākuši atbrīvot verdzinātu tautu.

Komūnistu partijas iesūtītajiem provokātoriem izdevās panākt nekārtības un uzbrukumus policijas kārtībniekiem. Atskanēja šāvieni un komūnisti vēlāk apgalvoja, ka šāvuši policisti uz Sarkanarmijas apsveicējiem. Patiesībā krievu tankisti sāka nervozēt, kad

pūlis kļuva pārāk uzmācīgs, un šāva gaisā, lai ļaudis atbaidītu. Kad policijas kārtībnieki mēģināja pūli atbīdīt ielas malās, lai atbrīvotu tankiem ceļu, aģitatori sāka kliegt, ka policija neļaujot darba tautai apsveikt atbrīvotājus. Sākās uzbrukumi policijas kārtībniekiem. Vairākus piekāva un sadūra, vienu iemeta kanālī. Dažus jātnieku policistus norāva no zirgiem un piekāva, zirgus sadūra un sagraizīja. Kad pūlis mēģināja ielauzties prefektūrā, prefekts lūdza palīdzību no Rīgas garnizona priekšnieka. Tas nosūtīja uz prefektūru vienu rotu no armijas stāba bataljona ar norādījumu rīkoties apņēmīgi, bet nešaut. Redzot durkļotām šautenēm bruņotos kaŗavīrus, pūlis lamādamies izklīda.

Kārtības uzturēšanai Rīgā ieradās aizsargu pulka aizsargi. Lai neizraisītu bīstamus incidentus, aizsargiem atņēma patronas. Viņi 18. jūnija rītā nomainīja policijas kārtībniekus un uzturēja pilsētā kārtību līdz 19. jūnijam, kad tos nosūtīja atpakaļ mājās. Lielākus nemierus komunistu aģitatoriem neizdevās izprovocēt, lai gan līdzīgas nekārtības notika arī citās Latvijas pilsētās. Tajās piedalījās tikai neliels skaits krievu un citu nelatviešu jauniešu, bet latviešu tautā un strādnieku starpā komunistu aģitācijai nebija nekādas ietekmes.

Tā beidzās vēlāk komunistu izdaudzinātā „sociālistiskā revolūcija” Latvijā. Turpmāk tās izpausmes bija tikai „spontānās” demonstrācijas, uz kurām komunistu pilnvarotie aģenti dzina strādniekus no viņu darba vietām, skolēnus no viņu skolām un kaŗavīrus no viņu novietojumiem. Latviešu tautu ar šo teātri nevarēja piemānīt, bet, varbūt, komunisti piemānīja paši sevi, lai savai „sūtībai” būtu vieglāk noticēt.

Visus tālākos notikumus inscenēja un vadīja no

Padomju Savienības iebraukuši partijas biedri, kuŗi acīm redzāmi Latvijas komunistu partijas biedriem neuzticējās. Pat pēc Latvijas okupācijas, partijas biedri Latvijā nebija informēti par Padomju Savienības komunistu partijas nodomiem. Tā notika, ka dažās Latvijas malās vietējie komunistu simpatizētāji sāka rīcību, kāda nemaz nebija okupantu nodomu garā. Nodibinājās revolūcionāras komitejas vai cīņas grupas, kuŗas nerēķinājās ne ar Padomju Savienības komunistu nodomiem, ne rīkojumiem. Daugavpilī vietējie komunisti ar nepārdomātu rīcību sagādāja neērtu stāvokli Sarkanarmijas korpusa komandierim. Liepājā viņi okupēja pašvaldības iestādes un mēģināja pasludināt „proletāriāta diktatūru”, bet Ventspilī organizēja sociāldemokrātu rīcības komitejas pēc 1905. gada revolūcionāru parauga. Lai gan Krievijas komunistiem bija ievērojamas grūtības sameklēt Maskavai padevīgus cilvēkus jaunās „tautas valdības” sastādīšanai, dažādos brīvdomātājus, kuŗi neturējās pie partijas dotajām instrukcijām, ātri apklusināja čekas ierēdņi. Partijas aparāta izveidošanai komunisti ieveda no Krievijas latviešus, no kuŗiem vairākiem bija grūti pat izteikties latviešu valodā.

Valdības maiņa.

Latvijas valdībai iesniegtais krievu ultimāts prasīja pastāvošās valdības nomaiņšanu pret tādu, kas spētu izpildīt Latvijas-Padomju Savienības „draudzības līguma” prasības. 17. jūnijā, ārkārtīgā sēdē valdība atkāpās, lai dotu prezidentam iespēju sastādīt jaunu

valdību. Jau 18. jūnija vakarā Rīgā ar Krievijas diktatora Staļina instrukcijām ieradās Padomju Savienības tautas komisāru padomes priekšsēža biedrs Andrejs Višinskis. Višinskis visā pasaulē bija kļuvis pazīstams ar to, ka aukstasinīgi bija vadījis teatrālos tiesu procesus pret komunistu partijas biedriem Krievijā. Viņa ierašanos Rīgā Anglijas sūtnis Ords savā diplomātiskā ziņojumā Anglijas valdībai komentēja kā ļaunu zīmi. 19. jūnija vakarā Višinskis apmeklēja prezidentu Ulmani. Varēja sagaidīt, ka viņš tagad pārrunās ar Latvijas valsts prezidentu stāvokli, kāds radies ar Sarkanarmijas spēku ienākšanu Latvijā un vienosies par to, kādai vajadzētu būt jaunajai Latvijas valdībai. Višinskim tomēr bija līdz citas instrukcijas, un viņš Ulmanim lika saprast, ka jaunās valdības sastādīšanu izdarīs Višinskis pats.

20. jūnija rītā Višinskis ieradās pie Ulmaņa ar gatavu jaunās valdības sarakstu. Uz Ulmaņa jautājumu, vai sarakstā var izdarīt grozījumus, Višinskis atbildēja, ka saraksts jau nosūtīts uz Maskavu un grozījumu izdarīšana radītu „grūtības”. Višinskis Ulmanim lika saprast, ka tagad noteicējs būs viņš un neviens cits. Ulmanim atlika tikai paklausīt. Višinskim ar jaunās valdības sastādīšanu neveicās tik viegli, kā viņš to, varbūt, bija cerējis. Viņa rīcībā bija saraksts ar personām, kas bija viesojušās Padomju sūtniecībā un no kuŗām varēja sagaidīt padevību komunistu rīkojumiem.

Višinska izraudzītais kabinets uz pirmo sēdi sanāca neoficiāli jau 20. jūnija vakarā, bet oficiāli 21. jūnijā, pēc tam, kad jaunā kabineta sastāvs bija izziņots rīta laikrakstos. Par jaunā kabineta ministru prezidentu bija iecelts Dr. Augusts Kirchenšteins, par kara minis-

tri — ģenerālis Roberts Dambītis un par iekšlietu ministri — rakstnieks Vilis Lācis. Lācis arī bija vienīgais komunistu partijas biedrs jaunajā kabinetā un īstenībā arī valdības noteicošā persona. Par armijas komandieri bija izraudzīts ģenerālis Roberts Kļaviņš. Kabinets vēl nebija pilnā sastāvā un ministru meklēšana turpinājās.

Jau 22. jūnijā Lielbritānijas valdības padomnieks Baltijas valstu lietās atzina, ka notiek Baltijas valstu bolševizēšana ar varu un ieteica savai valdībai Baltijas valstu jaunās valdības neatzīt par likumīgām. Lielbritānijas sūtnis Ords savai valdībai ziņoja, ka ministru prezidents Kirchenšteins ir „polītiska nulle”, naivs un nepieredzējis, un ka Ulmanis savā prezidenta postenī nav vis atstāts, bet gan piespiests palikt.

Jaunā valdība savu darbu iesāka ar Ulmaņa valdības nozākāšanu un tūdaļ iedeva rīkojumu par apcietināto komunistu atbrīvošanu. Šo, tāpat kā sekojošos rīkojumus un likumus lika parakstīt Ulmanim kā valsts prezidentam. 23. jūnijā kabinets pieņēma likumu par ieroču nēsāšanas aizliegumu, uz kuŗa pamata atbrūvoja aizsargus un iedzīvotājiem atņēma pat medību bises un mazkalibra sporta šautenes. 8. jūlijā pieņēma likumu par Aizsargu organizācijas likvidēšanu. Daudzi iedzīvotāji tomēr savus ieročus nenodeva, bet paslēpa, jo domāja, ka tie kādreiz vēl būs vajadzīgi.

24. jūnijā bija nodibināta okupantiem padevīga palīgpolicija, kuŗas dalībniekus izvēlējās komunistu līdzskrējēji. Šī palīgpolicija pārņēma policijas dienestu no Latvijas policijas ierēdņiem, lai gan no policijas pienākumiem nekā nesaprata. Palīgpolicijas darbinieki dienestu izpildīja privātos tērpos, ar sarkanu rokas lenti, uz kuŗas bija burti PD baltā krāsā, ar ko tautā ātri

izpelnījās neglītu palamu.

Sākās Latvijas valsts noārdīšana, un līdz pat savu pilnvaru nolikšanai 21. jūlijā Ulmanis bija cietumnieks pats savā rezidencē — Rīgas pilī. Tur viņam vajadzēja nevien noskatīties, kā komunisti sagrāva viņa veidoto valsti, bet viņu piespieda pat parakstīt šai sagraušanai domātos likumus. Viņu uzmanīgi apsargāja sevišķi izraudzīta palīgpolicijas komanda. Tūdaļ pēc prezidenta pilnvaru izbeigšanās Ulmani izsūtīja apcietinājumā Padomju Savienībā. Par Latvijas republikas pirmā ministru prezidenta un pēdējā valsts prezidenta tālāko likteni ziņas ir ļoti nenoteiktas un grūti pārbaudāmas. Nav šaubu, ka viņš apcietinājumā miris.

Divas pasaules satiekas.

Varmācīgi uzspiestā valsts iekārtas maiņa, kur cilvēki skaidri redzēja, ka krievu komunisti ar savas armijas pārspēka palīdzību uzspiež savu gribu līdzšim patstāvīgi domājošai tautai, radīja nopietnus sarežģījumus abās pusēs. Neviens aģitators nebija spējīgs iestāstīt latviešu tautai, ka krievi ir ienākuši kā draugi, palīgi, vai aizstāvji. Tikai nedaudzi fanātiski komunisti un citi pretvalstiski domājošie par notikušo priecājās. Tautas lielākais vairums ar sāpēm vēroja savas valsts noārdīšanu. Apzinoties savu bezspēcību kailas varas priekšā, tauta mēģināja sevi mierināt ar cerību, ka apstākļi nevērtīsies tik ļauni, kā to varēja sagaidīt. Ticības nākotnei nebija, jo vecākai paaudzei vēl ļoti atmiņā bija 1919. gada komunistu valdīšanas jukas un šausmas.

Okupācijas karaspēks nevarēja nenojaust, ko par to domā okupētās zemes iedzīvotāji. Sarkanarmijas kareivjiem šī bija pirmā iespēja redzēt, kā dzīvo cilvēki ārpus Padomju Savienības. Labi gērbtie ļaudis pilsētas ielās un pilnie veikalu skatlogi viņus apmulsināja. Redzētais nekādi nesaskanēja ar to, ko viņiem bija stāstījuši viņu politiskie vadītāji. Tagad komunistu propagandisti mēģināja iestāstīt sarkanarmiešiem, ka veikalu logos un tirgus novietnēs redzamais ir tikai blēdīga izstāde, kas drīz pazudīs. Sarkanarmieši lika domāt, ka labi gērbtie ļaudis ielās ir kapitālisti un muižnieki, bet strādnieku cilvēkiem ielās neļauj rādīties. Sarkanarmijas virsnieki, politruki un viņu ģimeņu piederīgie tikmēr izmantoja katru izdevību iepirkties Padomju Savienībā reti redzētas preces. Viens padomju rublis bija pielīdzināts vienam Latvijas latam, kad īstenībā lata vērtība bija tuvāk desmit rubļiem. Tas deva gluži neticamu iespēju pirkt, ko vien krievu sirds kāroja, un tā kāroja daudz. Latvijas veikalu krājumi sāka manāmi izsīkt.

Sarkanarmijai bija uzdots sevi parādīt pilsētu laukumos, lai „tuvinātos tautai”. Tur, uz pavirši celtām estrādēm, vai kravas automobiļu platformām, krievu kareivji savos neveiklos ietērpos lēca „kazačoku” balaiku un plēšeņu mūzikas pavadījumā. Latvieši par šīm nožēlojamām izrādēm uzjautrinājās un krievus izsmēja. Ar šādu amatierisku lēkāšanu krievu kareivji uzstājās pat uz operas skatuves. Nemākulība sabiedrisko attiecību veidošanā kāpināja izsmieklu un nīcināšanu, kādu latvieši sajuta pret okupantiem. Nebija notikusi tikai valsts varmācīga okupācija vien. No austrumiem bija atnākuši primitīvi sādžinieki, kuŗi nemācēja uzvesties rietumu kultūrā ieaugušajās Balti-

jas valstīs. Kad krievi paši sāka nojaust latviešu nicināšanu, pieauga viņu mazvērtības sajūta. Tādēļ viņi centās pret latviešiem izturēties ar uzsvētu pārkumu.

Tautas armija.

Tai dienā, kad nāca zināms okupētās Latvijas jaunās valdības sastāvs, savā kabinetā Kara ministrijā nošāvās robežsargu brigādes komandieris, ģen. Ludvigs Bolšteins. Viņš nupat bija izmeklējis Sarkanarmijas uzbrukumu robežsargu mītnei Masļenkos un redzējis, kāda ir tā draudzība, ar ko komunistiskās Krievijas diktators nāk pie Latvijas darba tautas. Atstātajā vēstulē Bolšteins rakstīja, ka nevēlas piedzīvot, kā tiek iznīcināta Latvijas neatkarība, par kuŗu pats neatkarības cīņās cīnījies. Viņš bija pirmais no daudzajiem, kas nespēja panest šādu pazemojumu. Bolšteinsam bija taisnība. Komunistu nodoms bija iznīcināt divdesmit gados izveidoto Latvijas valsti, pazemot latviešu tautu un pakļaut to savas ideoloģijas verdzībai. Lai to varētu, bija jāiznīcina tautas nacionālā armija.

Jau 29. jūnijā Višinska ieceltais kara ministrs ģenerālis Roberts Dambītis radio runā starp citām komunistu priekšā uzrakstītām frazēm iepina arī nosaukumu „tautas armija”. Šādai komunistu pasaukai vajadzēja izpaust domu, ka līdz šim Latvijas armija nav bijusi tautas armija, bet gan ierocis kādas „plutokrātu šķiras” rokās latviešu tautas apspiešanai. Latvijas iedzīvotāji bija smagi strādājuši, lai divdesmit valsts

pastāvēšanas gados sasniegtu mērenu labklājību, kur nebija miljonāru, bet nebija arī bada cietēju. Ļoti maz bija tādu, kuri tirdzniecības vai aroda veiksmes dēļ bija tikuši pie pārākās turības, nekā vairums valsts iedzīvotāju. Un tiem nebija nekādas teikšanas par pārējo valsts pilsoņu dzīvi vai par valsts likumiem. Nekādā veidā viņi nevarēja ietekmēt armiju, kurā ar lepnumu kalpoja strādnieku un zemnieku dēli līdzās pārtikušu rūpnieku vai tirgotāju dēliem. Virsnieku kadrs komplektējās tieši no mazāk turīgo pilsoņu aprindām, jo nodrošināja labu darbu, ar ko varēja lepoties. Visi, kā virsnieki, tā kareivji, minoritāšu piederīgos ieskaitot, lepojās ar to, ka pie savām parādes cepurēm varēja nest savas valsts lielo ģērboni. Viņi zināja, ka kalpo īstenā Latvijas tautas armijā un komunistu pienestā pasauka viņus apkaunoja.

Lai padarītu Latvijas armiju par savu ieroci, komunisti lika ieceltajai leļļu valdībai pieņemt likumu, ar kuru Latvijas armijā ievada politisko vadītāju institūtu. Likumu pieņēma 4. jūlijā un 8. jūlijā par visas armijas politisko vadītāju iecēla Brūno Kalniņu. Kalniņš Latvijas brīvības cīņu laikā kā jauns leitnants bija organizējis brīvprātīgo strādnieku rotas Baloža brigādei cīņā pret komunistiem. Latvijas neatkarības laikā viņš bija pazīstams sociāldemokrātu politiķis. Kā viņš pats, tā daži latviešu politiķi un virsnieki cerēja, ka viņš šajā amatā varēs pasargāt armiju no komunistu pārmērībām. Par kara spēku daļu politiskiem vadītājiem Kalniņš izvēlējās bijušos sociāldemokrātu darbiniekus, bet bija spiests pielaist arī komunistu partijas ieteiktus cilvēkus.

Tā kā politiskiem vadītājiem bija piešķirtas disciplināras varas tiesības, armijas vadība piešķīra viņiem

arī tiesības nest virsnieku formas tērpu ar pakāpes apzīmējumiem saskaņā ar dotajām disciplinārām tiesībām. Tā rezerves leitnants Brūno Kalniņš ieguva ģenerāļa dienesta pakāpi, kas smagi aizskāra it sevišķi latviešu virsniekus. Viņi nespēja saprast, kādēļ Kalniņš pieņēma šādu pakāpi no okupācijas varas.

Dažās karaspēka daļās ieceltie politiskie vadītāji apvaldīja pēkšņi uzpeldējušu komunistu līdzskrējēju izrīcības un centās izskaidrot karavīriem radušos stāvokli, aicinādami neriskēt ar savām dzīvībām, vieglprātīgi izrunājoties par jauno iekārtu. Citās, turpretim, it sevišķi komunistu partijas ielikteņi, izspiegoja kā kareivjus, tā instruktorus un virsniekus, un ja nebija nekā, ko ziņot, centās komunistiem naidīgu rīcību izprovocēt. Par provokāciju izraisītajām apcietināšanām atbildība bija jānes Brūno Kalniņam, kā redzamākam un pazīstamākam, lai gan viņš NKVD rīcību savaldīt nevarēja.

Viltus vēlēšanas.

14. un 15. jūlijā visās trīs Baltijas valstīs vienlaicīgi notika komunistu aranžētās vēlēšanas. Kad vēlēšanas izsludināja, daļā iedzīvotāju vēl pastāvēja cerība, ka vēlēšanas būs vismaz daļēji godīgas.

Grupa Latvijas politiķu sāka steidzīgi organizēt savu vēlēšanu kadidātu sarakstu ar nosaukumu Demokratiskais bloks. Komunisti bija devuši tikai desmit dienas vēlēšanu sagatavošanai. Steigā sarakstījuši savas grupas vēlēšanu platformas deklarāciju, politiķi ar to devās pie Višinska, lai uzzinātu, vai šādu platformu

pielaidīs. Višinskis labi zināja, ka vēlēšanās pielaidīs tikai vienu sarakstu ar komunistu partijas izraudzītiem kandidātiem, bet tomēr deva latviešu politiķiem piekrītošu atbildi.

Pēc dažām dienām izrādījās, ka jāpārvar vēl daudz šķēršļu, kādus arvien no jauna izdomāja komunistu centrālā vēlēšanu komiteja. Kad, ar gandrīz pārcilvēciskām pūlēm, visi radītie šķēršļu šķīta pārvarēti, komunistu partija sprieda, ka tālāk vairs „brīvības” teātris nav spēlējams. 9. jūlijā Demokratiskā bloka biroja telpās ielauzās iekšlietu ministra Viļa Lāča sūtīti čekisti. Tie apcietināja biroja darbiniekus un konfiscēja vēlēšanu materiālus. Apcietināja arī vairākus simtus Demokratiskā bloka darbiniekus, no kuriem lielāko daļu deportēja uz Padomju Savienību. Daudzus nogalināja apcietinājumā Latvijā. Vēlēšanu materiālu sagatavošanas darbā savāktās adreses deva čekistiem iespēju apcietināt lielu skaitu komūnisma pretinieku.

Tauta redzēja, ka komunistu „vēlēšanas ir tikai rituāls bez kādas būtiskas nozīmes. Tautas griba te nespēlēja nekādu lomu. Partijas propagandisti laikrakstos un radiofōnā brīdināja vēlētājus, ka atraušānās no balsošanas ir tautas ienaidnieka un kaitnieka zīme. Balsošanas zīmītes nedrīkstēja arī sabojāt, vai kandidāta vārdu izsvītrot. Katram balsotājam pasē iespieda atzīmi, ka viņš ir vēlēšanās piedalījies. Ja vēlāk, kādā kontrolē, milicija atrada, ka pasē šāda iespieduma nav, draudēja apcietināšana.

Vēlēšanu istie organizētāji Maskavā jau pirms vēlēšanām bija vienojušies, kāds procents iedzīvotāju piedalīsies vēlēšanās Igaunijā, kāds Latvijā, kāds Lietuvā. TASS kļūdas dēļ vēlēšanu rezultāti laikrakstā Times, Londonā, parādījās jau pirms balsu saskaitīšanas.

Dienu pēc vēlēšanām komunisti sarīkoja masu demonstrācijas, uz kuŗām „spontāni” bija jāiet rūpnīcu strādniekiem, ierēdņiem, kaŗavīriem un skolēniem. Partijas iecelti uzraugi darba vietās un skolās rūpējās lai neviens nepaliktu mājās. Kaŗaspēka daļās par to rūpējās ieceltie politiskie vadītāji. Kas negribēja riskēt ar brīvības zaudēšanu, tam bija jāiet. Sagatavotos plakātus iespieda rokās. Saukļus izsauca komunistu sagatavoti runas kori.

21. jūlijā „ievēlētā” saeima sanāca uz savu pirmo sesiju. Komunistu izraudzītie un iebiedētie „tautas pārstāvji” noklausījās iepriekš nozīmētu runātāju runas, kuŗas visas bija sacerētas krievu valodā un pārtulkotas latviski nolasīšanai saeimā. Tās pieprasīja Latviju pasludināt par padomju republiku, pārveidot Latvijas republikas satversmi padomju konstitūcijas garā un atsavināt privātīpašumus. Visas rezolūcijas pieņēma vienbalsīgi, jo jau iepriekš bija pieteikts, ka nekādu debašu nebūs un tos, kuŗi iedomāsies runāt neaicināti, sodīs. Sēdes vadītājs neprasiņa, kas rezolūciju atbalsta, bet tikai: kas ir pret to. Neviens neie drošinājās pretīm balsot.

Sēdes starplaikā ieradās komunistu apmācīta „tautas delegācija” un iesniedza iedoto prasību — pievienot Latviju Padomju Savienībai. Arī šo rezolūciju uz Viļa Lāča ierosinājuma pieņēma vienbalsīgi. Nekavējoties „saeima” izbīdīja 20 savus locekļus kā delegāciju, kuŗai ar pievienošanas lūgumu bija jābrauc uz Maskavu. Kā vēlēšanas, tā saeimas sasaukšanas laiku un rezolūciju pieņemšanu Maskavas komunisti bija rūpīgi izplānojuši visām trim Baltijas valstīm vienlaicīgi un saskaņojuši ar Padomju Savienības augstākās padomes sesiju Maskavā. Neļaujot ne parlamentiem, ne

tautām apdomāties, delegācijas brauca uz Maskavu, kur jau 3. augustā Padomju Savienībā uzņēma Lietuvu, 5. augustā — Latviju un 6. augustā — Igauniju.

Pat no komunistu viedokļa, izdarītās pārmaiņas nevarēja uzskatīt par likumīgām. Nemaz nerunājot par to, ka neatkarīgās Latvijas pārvēršana par Padomju Savienības daļu notika lielā steigā un bez plašākām diskusijām, jau Sarkanarmijas klātbūtne Latvijas teritorijā padarīja visu notikušo nelikumīgu. Ļeņins savā laikā bija teicis:

„Ja mazai un vājai tautai nedod tiesību noteikt savas politiskās dzīves formu brīvās vēlēšanās, kam nepieciešama pievienotājas, vai vienkārši stiprākās tautas kaŗaspēka pilnīga izvākšana, tad pievienošana ir aneksija, tas ir, svešas zemes patvaļīgs piesavināšanas akts.”

Latvijas tauta, turpretīm, notikušajās vēlēšanās piedalījās piespiesta, balsoja bez izvēles tiesībām par viņai svešiem cilvēkiem un visu to darīja tikai tādēļ, ka Latviju bija okupējis milzīgās kaimiņvalsts Padomju Savienības kaŗaspēks. Pie tam, vēlēšanu laikā komunisti apgalvoja, ka nekādas pārmaiņas valsts iekārtā nenotiks.

Kirchenšteins tautas saeimas vēlēšanas izsludināja un ievēlēto saeimu sasauca pamatojoties uz Latvijas Satversmes sapulces 1922. gadā pieņemtās Latvijas Satversmes. Šīs Satversmes 77. pants nosaka, ka grozījumus Satversmes pirmajos trīs pantos var izdarīt tikai ar tautas nobalsošanu. Latvijas demokratiskās republikas pārdēvēšana par Latvijas padomju republiku ir pirmā Satversmes panta grozījums. Lai tādu izdarītu bija vajadzīga tautas nobalsošana par šo grozījumu. Tāda nobalsošana nenotika, tādēļ, ar Ļeņina

vārdiem sakot: Latvijas pievienošana Padomju Savienībai ir aneksija, tas ir, svešas zemes patvaļīgs piesavināšanās akts. Tā to pateica arī Padomju Savienības ārlietu komisārs Molotovs Lietuvas ministru prezidenta vietas izpildītājam Dr. V. Krēvē-Mickevičam, Maskavas Kremli, 1940. gada 2. jūlijā. Bez sentimentālītes komunistu komisārs pateica, ka mazajām valstīm ir jāpazūd, jo nākotnē visur valdīs padomju sistēma.

Kad 1939. gadā nacionālsociālistu Vācija tādā pašā nekaunīgā veidā okupēja Čehoslovākiju, 18. martā Padomju Savienības ārlietu komisārs Maksims Litvinovs svinīgi deklarēja: „Trūkstot jebkādam čehu tautas pašas gribas apliecinājumam, vācu karaspēka iesoļošana Čehoslovākijā, uzskatāma par patvarīgu rupjas varas agresīvu aktu. Padomju Savienība tāpēc atsakās to atzīt.” Molotovs Litinova deklarāciju neņēma vērā tāpat, kā viņš neņēma vērā Ļeņina deklarāciju. Citas valstis tomēr Padomju Savienības rīcību 1940. gadā pielīdzināja Vācijas rīcībai 1939. gadā un tādēļ Padomju Savienības patvarīgo rupjās varas agresīvo aktu Latvijā un citās Baltijas valstīs atteicās atzīt par likumīgu. Tādēļ visā pasaulē Igaunija, Latvija un Lietuva tiek joprojām uzskatītas par okupētām valstīm.

Baigā vasara.

Latviešu tautai sākās drūms dzīves posms. Tautas mute to vēlāk nosauca par baigo gadu, nosaukumu ņemot no Edvarta Virzas pēdējā dzejoļa virsraksta

„Baigā vasara”. Virza patiesi pravietiski bija izteicis to, ko latvieši izjuta komunistu okupācijā. Cilvēki vairs nejutās droši ne savās mājās, ne darba vietās. Daudzi, kuŗiem bija iemesls no komunistiem baidīties, slapstījās, vai aizgāja dzīvot citā apvidū, kur viņus nepazīna. Dzīves vietas maiņa bija saistīta ar lielām grūtībām. Arī tie, kuŗiem nebija iemesla baidīties no komunistiem, tomēr nejutās droši. Baidīja svešais kaŗaspēks, baidīja jaunās iekārtas nezināmie noteikumi. Visvairāk baidīja čekisti, kuŗu rīcība nebija aprēķināma. Cilvēki nebija izdarījuši nekādus pārkāpumus, tomēr viņu dzīvokļus izkratīja un pašus izsauca uz negaidītām pratināšanām, kuŗas parasti notika naktīs. Ļaudis, kuŗi bija ieguvuši jaunās varas uzticību, bieži vien to izmantoja, lai atspēlētos par kādu iedomātu pārestību. Čekisti izmantoja katru denunciaciju, lai kādu apcietinātu un mēģinātu no viņa izspiest „atzīšanos”. Par apcietināšanām atklāti izvairījās runāt, bet slepeni izplatītās ziņas tikai pavairoja bailu gaisotni. Bez kāda redzama iemesla cilvēki pazuda no savām mājām, no darba vietām un pat uz ielas. Skolās apcietināja skolēnus, kuŗi bija izteikuši kādu jaunajai varai nepatīkamu frazi. Apcietināja par ziedu nolikšanu pie Brīvības pieminekļa, par patriotisku dziesmu dziedāšanu mājas viesībās, par katru žestu, ko varēja iztulkot kā padomju varas nonievāšanu. Savās slimīgajās bailēs no iedomātiem ienaidniekiem komunistu varas vīri apcietināja pat tādus cilvēkus, kuŗi labprāt būtu ar jauno režīmu sadarbojušies.

Kaŗaspēka daļās politiskie vadītāji daudzus gadījumos mudināja kaŗavīrus ziņot par tiem saviem biedriem, kuŗi izteikuši kaut ko pret padomju varu. Jau 19. jūlijā apcietināja un deportēja Latvijas armijas

komandieri ģenerāli Berķi. 22. jūlijā deportēja valsts prezidentu Ulmani. 24. jūlijā nošāvās pulkvedis Celmiņš, kuŗš bija vadījis armijas stāba pretizlūkošanas daļu. Viņš nošāvās, lai nebūtu jāzdod viņa bijušie darbinieki. 27. jūlijā Brāļu kapos nošāvās atbrīvošanas cīņu dalībnieks un Lācplēša ordeņa kavalieris seržants Gailis. Viņš nevarēja panest savas valsts neatkarības iznīcināšanu. 31. jūlijā deportēja bijušo kara ministru ģenerāli Balodi, kuŗam visu laiku ar Sarkanarmijas komandieriem bija bijušas labas attiecības. Pieminēti ir tikai labāk pazīstamie no tiem, kuŗus apcietināja vēl pirms Latvijas pievienošanas Padomju Savienībai. Piederīgiem bija lielas grūtības noskaidrot, kur apcietinātie palikuši. Arī tad, ja izdevās noskaidrot, kādā cietumā Latvijā viņi tiek turēti, nebija nekādu iespēju ar viņiem sazināties. Visdrošākā zīme, ka meklējamais vēl ir dzīvs, bija saņemtais paraksts par pienestām pārtikas vielām. Pārāk bieži šī dzīvības zīme pēkšņi pārtrūka, par apcietināto nesaņemot vairs nekādas ziņas, vai arī pēc vācu ienākšanas atrodot viņa sakrop-loto līķi masu kapos.

Tūdaļ pēc padomju varas pasludināšanas jau jūlija beigās pēkšņi mainījās Sarkanarmijas vadība Baltijas valstīs. Ar šo maiņu saistījās arī Latvijas armijas iznīcināšanas sākums. Brīvības piemineklim noņēma tradicionālo goda sardzi. No kaŗavīru parādes cepurēm pavēlēja noņemt Latvijas valsts lielo ģērboni un kaŗavīru savstarpējās sarunās ieveda uzrunu „biedrs”. Virsniekus atkārtoti intervēja Sarkanarmijas pārstāvji un katram pavēlēja uzrakstīt sīku dzīves gājuma aprakstu. Tas radija ievērojamu nemieru un bailes virsnieku starpā, kuŗi atbrīvošanas cīņās bija karojuši pret komunistiem.

Kaŗaspēka daļās ierīkoja tā sauktos sarkanos stūrīšus, kuŗos novietoja dažādus komūnistu propagandas materiālus. Politiskie vadītāji taisīja sienas avīzes, kuŗās apvainojošiem rakstiem vērsās pret agrāko Latvijas valsts iekārtu un pret virsniekiem. Tajās izsmēja un nonicināja reliģiju un sludināja Darvina mācību par sugu izcelšanos, pie tam neveiklā veidā. Par kādu tabeli kareivji smējās, ka ar to politiŗuks pierādījis, ka krievs cēlies no mēŗkaŗa.

Krievijā bija dots rīkojums apmācīt analfabētus un tādēļ arī Latvijā sākās analfabētu meklēšana un reģistrēšana. Latvijā analfabēti vairs bija tikai starp veciem ļaudīm un dažos Latgales apvidos. Kad armijā pavēlēja reģistrēt analfabētus, bija grūti tādus atrast. Kādā bataljonā nebija iespējams atrast vairāk par sešiem, bet politiŗuks ar to nebija mierā, vajadzēja uzrādīt vairāk. Nebija pielaiŗams, ka bataljonā apmāca tikai sešus analfabētus.

Latvijas kaŗa skolas pēdējais izlaidums notika 27. jūlijā. Jaunie virsnieki vairs nesaņēma savus tradicionālos zobenus. Ar dalītām jūtām viņi izgāja uz savām kaŗaspēka daļām. Neatkarīgās Latvijas valsts aizsardzībai sagatavoti, viņi uzņēma dienestu okupētās Latvijas „tautas armijā”. Tai pašā dienā jau nolaida Latvijas karogus Latvijas kaŗa flotē, to vietā paceļot sarkanos karogus. Ar to Latvijas kaŗa flote bija ieskaitīta Sarkankarogotā Baltijas jūŗas flotē, lai gan pārskaitīšanas pavēle nāca tikai veselu mēnesi vēlāk — 27. augustā.

24. korpūsā.

No 1. līdz 6. augustam Maskavā notika ceremonija, ar kuŗu Baltijas valstis ieskaitīja Padomju Savienībā. Latviešu virsnieki baidījās, ka baltiešu kaŗavīriem draud aizvešana un sadalīšana pa Sarkanarmijas daļām Padomju Savienībā. Latvieši sāka meklēt iespējas, kā paturēt latviešu kaŗavīrus Latvijā un pasargāt jauniesaucamos no izkaisīšanas visā Padomju Savienībā. Tādā nolūkā armijas vadība iesniedza Staļinam un Sakanarmijas vadībai lūgumu izveidot latviešu strēlnieku vienības, līdzīgas legendārajiem latviešu sarkanem strēlniekiem. 27. augustā nāca pavēle izveidot no Latvijas tautas armijas Sarkanarmijas 24. korpusu ar novietojumu Latvijā. Līdzīgus strēlnieku korpusus izveidoja arī no Igaunijas un no Lietuvas armijām. Tos apvienoja Baltijas kaŗa apgabalā, kuŗā ietilpa 8., 11. un 27. armijas. 8. armija bija izvietota galvenokārt Igaunijā un Latvijā, 11. armija — Lietuvā, bet 27. armija — rezervē, Opočkas-Ostrovas rajonā. 8. un 11. armijā kopā bija ap 22 divīzijas, 1100 — 1200 tanku, 6 — 7 tūkstoši lielgabalu un ap 700 lidmašīnu.

Pēc pārorganizēšanās par 24. latviešu strēlnieku korpusu, no tautas armijas četrām divīzijām izveidoja 181. un 183. strēlnieku divīzijas. No pārējām armijas vienībām — korpusa artilērijas pulku, sakaru un sapieru bataljonus, zenītartilērijas divizionu un aviācijas eskadru. Jātņieku pulku piedalīja korpusam kā 20. jātņieku pulku. Korpusā iedalīja tikai 14 467 kaŗavīrus, no tiem 720 virsniekus. Ap 800 virsniekus atvaļināja, dažus pēc atvaļināšanas tūdaļ apcietināja. Droža dzīve

nebija arī tiem, kuŗus neapcietināja, jo visi baidījās, ka apcietināšana var sekot agrāk vai vēlāk. Vislielākās bažas sagādāja tas, ka virsnieki zaudēja darbu savā profesijā, bez kādām izredzēm atrast darbu kur citur. Visās iestādēs un darba vietās personāldaļas vadīja uzticami NKVD darbinieki, kuŗu uzdevums bija pārbaudīt darbinieku uzticamību komunistiskai iekārtai. Kad jaunais darbinieks pateica, ka ir bijis virsnieks Latvijas armijā, viņam nebija vairs nekādu izredžu vietu iegūt. Tā daudzi virsnieki bija spiesti dzīvot uz citu rēķina, pat slapstīties, jo bez noteiktas darba vietas nevarēja pierakstīties dzīves vietā.

Tā kā korpussā apmācību un komandu valoda bija krievu valoda, ko daudzi kaŗavīri neprata, tad lielu vērību pievērsa krievu valodas mācīšanai. Korpusu apmācīja pēc krievu Sarkanarmijas reglamentiem kaŗa komisāru un politiŗuku pārraudzībā, vienmēr uzsverot komunistu partijas prasības un ideoloģiju. Lai kā arī kareivji un virsnieki necenstos izpildīt uzliktos pienākumus, nekas neapmierināja krievu priekšniecību. Tā vienmēr atrada ko nopelt un nosodīt, bet reti kad izteica kādu atzinīgu vārdu. Ko latvieši darīja, viss bija slikti un neuzticami. Krievu slimīgās bailes no „kontrevolūcijas” sabojāja dzīvi kā viņiem pašiem, tā padotajiem latvieŗu kaŗavīriem. Neuzticības izteikšana un pārmetumi padarīja dienestu par nepanesamu nastu, kas pazemināja kaŗavīru morāli un dienesta spējas.

1. oktobrī no amatiem atbrīvoja latvieŗu politiskos vadītājus, jo viņu vietā nāca krievu vai Krievijas latvieŗu politiŗuki. No tīri militārā viedokļa ar politiŗukiem sadarbība bija labāka, bet vispār politiskā uzraudzība tikai pastiprinājās. Ikvienam latvietim — koman-

dierim līdzās bija sarkanarmietis, kā viņa vietnieks, kas vēroja un uzraudzīja latvieša darbu. Pie katra komandiera darbojās arī polītruks vai kaŗa komisārs, kas darija to pašu. Ikvienu latviešu komandiera darbu uzraudzīja arī NKVD darbinieki, tā saukto armijas „sevišķo daļu” pārstāvji. Katru virsnieka soli uzmanīja, katru vārdu noklausījās. Čeka centās iespiesties arī virsnieku personīgajā dzīvē. Virsnieku sievām vismaz reizi nedēļā un pat biežāk bija jāiet klausīties politiskās apmācības, kuŗu laikā NKVD darbinieki ar dažādiem jautājumiem mēģināja izzināt ģimenes noskaņojumu. Ar šādu nemākulīgu rīcību komunisti noskaņoja pret sevi un Padomju Savienību pat tos latviešus, kuŗi patiesi centās visu izdarīt okupantiem pa prātam un uzticīgi kalpot Padomju Savienībai. Visu ziemu vēl turpinājās virsnieku un kareivju aresti. Kad arestēto piederīgie centās uzzināt par arestēto likteni pie korpusa komandiera ģenerāļa Kļaviņa, izrādījās, ka viņš par arestiem vispār nebija informēts.

1941. gada februārī 24. korpusa formēšanu uzskatīja par pabeigtu, un 23. februārī kaŗavīri deva kaŗa zvērastu Sarkanarmijai. Ar to attiecības starp krievu un latviešiem neuzlabojās. Korpusā samazināja uztura devas, un, kad kareivji sūdzējās par to, ka Latvijas armijā bijis labāks uzturs nekā Sarkanarmijā, polītruki atbildēja, ka Latvijas armijas uzturs bijis veselībai kaitīgs. Komunistiem iztapīgi kareivji bija iestājušies komjaunatnē, kur viņiem uzdeva izsekot savus biedrus un ziņot par kontrrevolūcionāru rīcību. 12. aprīlī korpusa daļas saņēma slepenu pavēli izsekot visus korpusa latviešu kaŗavīrus. Šī pavēle nāca sakarā ar NKVD plānoto pretpadomju elementu izolēšanu. Denunciācijas un izsekošana pavairojās. NKVD dar-

binieki kļuva sevišķi darbīgi un aizdomīgi.

Vairāki kaņavīri pie apcietināšanas pretojās ar ieročiem. Apšaudoties krita daudz čekistu, bet tikai retam apcietināmam izdevās palikt brīvībā. Tie kaņavīri, kuŗi apzinājās, ka apcietināšana ir neizbēgama, slapstījās pie paziņām vai mežos. Nedaudziem izdevās izkļūt no apdraudējuma Latvijā uz Vāciju, izmantojot vācu tautības iedzīvotāju repatriēšanas akciju, kas risinājās divos paņēmiēnos no 1939. gada oktōbra līdz 1931. gada martam. Pēdējā posmā vācu ierēdņi pieņēma arī latviešus, ja viņi varēja uzrādīt kādu radniecību ar vāciešiem, vai citu piederību vācu sabiedrībai. Tādā veidā daži simti latviešu kaņavīru nokļuva Vācijā, lai tur, pulkveža Plensnera un pulkveža leitnanta Deglava ierosmē, atjaunotu 1917. gada revolūcijas laikā nodibināto Latvju kareivju nacionālo savienību, kas toreiz bija centusies latviešu strēlnieku starpā mazināt lielinieku ietekmi.

Deportācijas.

1941. gada 15. maijā bija paredzēta iziešana uz vasaras nometni Litenē. Nometne bija labi piemērota mazākai kaņaspēka daļai, bet visam korpusam tā bija daudz par šauru, tādēļ latviešu virsnieki to savā starpā saukāja par koncentrācijas nometni, tā izpauzdami savu sarūgtinājumu un neuzticību pret krievu vadību. Maija sākumā uz nometnes vietu izbrauca daļu komandieri vietas apskatei. Viņi atrada, ka nometnes vieta vēl bija pārplūdusi ar pavasara ūdeņiem un vēl nebija nokūsis viss ziemas sniegs. Nometne bija agrāk

izmantota kā Sarkanarmijas novietojums, un krievu kaŗavīri visu plašo apkārtni bija neticami piegānījuši. Tāda netīrība izsauca latviešos dziļu nicināšanu. Daudz darba bija jāpieliek, lai nometnes vietu dezinficētu.

Visu šo iemeslu dēļ latviešu vadība ieteica iziešanu nometnē novilcināt. Krievu vadība tomēr uz latviešu iebildumiem negribēja klausīties, tādēļ latviešos radās iespaids, ka iziešanu nometnē ar nolūku steidzina kādu apslēptu iemeslu dēļ. Klīda jau agrāk dzirdētās baumas par korpusa vešanu uz Krieviju. Virsnieku starpā runāja par iespējamu kaŗu ar Vāciju. Nospiedošā krievu okupācija radīja arvien pieaugošu satraukumu, bailes uz naidu.

Tīrīšanas darbu dēļ iziešanu nometnē tomēr novilcināja līdz 1. jūnijam, kad Litenē ieradās 183. divīzija. 181. divīzija un korpusa artilerija pulks nometnē ieradās tikai 10. jūnijā. Tos novietoja jaunizraudzītā novietojumā, pie Ostroviešu mājām, dienvidos no Litenes. Tur nometnes vieta bija no jauna jāiekārto un jāizveido.

Drīz pēc ierašanās nometnē, atvaļināja 1939. gada iesaukumu. Ar to latviešu skaits korpūsā samazinājās uz pusi. Atvaļināto vietā Litenē ieradās jauniesauktie krievu jaunekļi. 24. latviešu strēlnieku korpuss vairs bija latviešu korpuss tikai vārda pēc, jo augstākā vadība un vairums kaŗavīru bija krievi.

Latviešu virsnieku starpā bija izveidojusies slepena organizācija, kuŗa sāka plānot pretestību okupantiem, iespējama kaŗa gadījumā. Daži virsnieki ierosināja pārkārtojumus kareivju un komandieŗu sastāvā. Latviešu nodoms bija sakoncentrēt nacionāli domājošos kaŗavīrus vienkopus un komunistus iedalīt citās vienībās, lai radītu uzticamas latviešu vienības, ja pēc

tādām rastos vajadzība. Tādus pārkārtojumus bez krievu piekrišanas nebija iespējams izdarīt, tādēļ atbildīgie latviešu komandieri šos plānus pārrunāja ar saviem komisāriem, ierosinot šos pārkārtojumus die-nesta labā. Daži komisāri izlikās ierosinājumiem pie-kritam, bet vēlējās pārkārtošanu novilcināt. Komisāru vilcināšanas radija aizdomas, ka patiesi kaut kas pret latviešiem tiek plānots, bet neviens nevarēja uzminēt, kas. Kad jaunpienākušos krievu rekrušus iedalīja vie-nībās, krievi tos sadalīja nevis pēc lietderības, bet proporcionāli. Latvieši no tā secināja, ka vienības uz-skata par neuzticamām un vēlas tās atšķaidīt ar krie-viem. Iedalītie komjaunieši dabīgi izveidoja jaunu spiegu tīklu.

Latvieši nevarēja zināt, ka visas krievu rīcības pa-matā bija labi plānota akcija, sakarā ar čekas ģenerāļa Sērova instrukciju par padomju varai nevēlāmo ele-mentu un buržuāzijas šķiras iznīcināšanu. Izpildot šīs instrukcijas prasības, NKGB un NKVD darbinieki veselu gadu bija rūpīgi gatavojuši latviešu tautas iznīcināšanas plānu. Gandrīz katru mēnesi viņi sa-ņēma papildu instrukcijas un nepārtraukti sagatavoja deportējamo latviešu sarakstus. Par šo sagatavošanos baumas nonāca arī latviešu ausīs, tomēr tām neviens negribēja īsti ticēt.

Komisāru uzkrītošā noslēpumainība nepalika nema-nīta arī korpusa krievu personāla starpā un darīja to nervōzu. Staļina impērijā neviens nevarēja justies pil-nīgi drošs no pēkšņas apcietināšanas draudiem. Čekistu aktivitāte radija aizdomas un bailes korpusa latviešu kaŗavīros, bet redzot, ka arī krievi ir satraukti, par visa uztraukuma iemeslu pieņēma draudošo kaŗu ar Vāciju. Tādēļ nevienu sevišķi nepārsteidza sardžu pa-

stiprināšana ap korpusa nometnēm.

Jūnija sākumā latviešu pulku komandierus sāka nomainīt ar krieviem, un 11. jūnijā visi pulku komandieri bija krievi. 12. jūnijā savus amatus nodeva krieviem arī divīziju latviešu komandieri un korpusa komandieris ģenerālis Kļaviņš. 14. jūnijā ap 20 augstākos latviešu virsniekus nosūtīja uz „kursiem” Maskavā. Tur paredzētajās mācību iestādēs uzsāka tikai dažus no viņiem, bet vairumu pie pieteikšanās apcietināja.

Naktī no 13. uz 14. jūniju visās trijās Baltijas valstīs notika NKVD sarakstos ievesto personu — civiliedzīvotāju apcietināšana un iekraušana deportējamo ešelonos. Kaŗavīri par šiem nakts notikumiem nekā nezināja, jo ap nometnēm bija nostādīta divkāŗša nelatviešu sardze un nevienu no novietojuma neizlaida. 14. jūnijā korpusa nometnēs izsludināja negaidītas virsnieku „apmācības” apvidū. Kad sapulcināto virsnieku grupas nonāca tā norādītajās vietās, tās pēkšņi no visām pusēm aplenca krievu tautības sarkanarmieši. Virsniekiem pavēlēja nogulties un tos pārmeklēja, lai atņemtu noslēptus ieročus. Dažiem bija klāt slepeni līdzī paņemtās pistoles, jo krievu rīcība bija izskatījusies pārāk aizdomīga. Apcietināšanas brīdī šie virsnieki savus ieročus izmantoja, lai pretotos. Nošāva vismaz vienu krievu NKVD virsnieku, bet latvieši, kuŗi bija iedrošinājušies pretoties, krita par upuri sarkanarmiešu lodēm un durkļiem. Pārējiem gulošiem norāva uzplečus un zīmotnes, kā arī atņēma visus citus ietēŗpa piederumus, atstājot tikai drēbes. Tad visus sasēdināja stingri apsargātās kravas mašīnās un aizveda uz Gulbenes staciju. Tur jau gaidīja sagatavotas deportējamo ešelons ar aizrestotiem preču vagoniem. Virsniekiem pavēlēja kāpt vagonos, kur

visus vēl pārbaudīja pēc čekistu sarakstiem. Daži virsnieki bija apcietināti uzvārdu līdzības dēļ. Tos nosūtīja atpakaļ uz kaŗaspēka vienībām. Tie arī vēlāk bija spējīgi sniegt informāciju par to, kā apcietināšana bija notikusi. No apcietinātajiem nepienāca vairs nekāda ziņa. Viņi visi gāja bojā Ziemeļsibīrijas vergu nometnēs.

Tie, kuriem izdevās no apcietināšanas izvairīties un aizbēgt, tāpat tie, kuri vajāšanas noskaņā vienīgo izeju bija saskatījuši dezertēšanā no korpusa vienībām, bija spiesti slapstīties mežos. Tur sāka izveidoties pirmās latviešu partizānu grupas. Tām pievienojās civilisti, kuri devās mežā, lai izvairītos no aizvešanas akcijas 14. jūnijā. Armijas virsnieki un virsdienesta kaŗavīri uzņēmās šo partizānu grupas vadību. Partizānu cīņas taktika un pretestība okupācijas varai Latvijas armijā nebija mācīta. Kā izturēties, kur dabūt ieročus un pārtiku, kā sazināties, viss bija pašiem jāizdomā, pielāgojoties vietējiem apstākļiem un pašu vajadzībām. Latvijas meži nebija piemēroti ilga laika partizānu darbībai, un partizāniem bija nepieciešama cerība, ka slepenā cīņa drīz beigsies. Tāda cerība varēja būt vienīgi uz komunistu varas sagraušānu, ko dotajos apstākļos nevarēja citādi sagaidīt, kā vienīgi kaŗā ar Vāciju. Šādu kaŗu vairums latviešu kļuvis gaidīja.

Vācu uzbrukums.

Tautā vēl vilņoja uztraukums pēc lielajām deportācijām, kad strauji izplatījās ziņa par vācu iebrukumu Padomju Savienībā. Latvieši šo ziņu saņēma ar

slepeni prieku, jo ļoti paļāvās uz to, ka vācieši izdzīs Sarkanarmiju ar visiem čekistiem no Latvijas. Latviešu komunistu līdzskrējējus kara sākums apmulsināja. Vislielāko samulsumu vācu iebrukums radīja 24. latviešu strēlnieku korpusa vadībā. Vispirms apjukumu radīja tas, ka korpusu no 8. armijas pārcēla uz 27. armiju un lielā steigā bija jāpārorganizē korpusa sakari. Pirmās saņemtās pavēles bija tik pretrunīgas, ka vajadzēja veselu nedēļu, kamēr korpusa vienības noskaidroja, kur tām jāieņem pozīcijas pret vāciešiem. Dažus korpusa pulkus iekrāva vilcienos un pēc tam vadāja līdz Krievijas robežai, tad atkal atpakaļ līdz Rīgai un beidzot atpakaļ Litenes nometnē. Kara transportu dēļ kustība bija lēna un aizņēma daudz veltīgi izšķiesta laika. Kareivji zobojās, ka viņi esot tūristu ceļojumā pa Latviju.

Izmantojot biežās gaisa trauksmes, kad uzlidoja vācu lidotāji, karavīri pa vienam, vai mazās grupās sāka dezertēt. Tas ļoti uztrauca un sanikvoja krievu politrukus, kuŗi piedraudēja visus dezertierus nošaut. Draudi nekā nelīdzēja, jo aizbēgušos noķert vairs nevarēja. Dezertēšana pieņēmās, kad karavīri redzēja, ka bēg arī komunistu varas vīri un dezorganizēti sarkanarmiešu bari no Lietuvā novietotajām vienībām.

Čekisti rīkojās vēl nežēlīgāk. 26. jūnijā Rīgā pat pa radio izziņoja nāves sodus 74 latviešiem, starp kuŗiem bija sešas sievietes un četri vīrsnieki. Kad vācieši ieņēma Liepāju, viņi tur atrada čekistu briesmu darbu upurus provizoriski iekārtotos pagrabu cietumos. Par vācu iebrukumu čekisti bija atriebušies pie latviešu patriotiem un tos mežonīgi spīdzinājuši pirms nogalināšanas.

30. jūnijā korpusa vadība bija nolēmusi atbrīvoties

no neuzticamajiem latviešiem un izsniedza atvaļināšanas dokumentus tiem virsniekiem, kuŗi ieteica vēlēšanos palikt Latvijā. Kareivjus tomēr neatlaida, bet stingri apsargātus ņēma līdz uz Krieviju, kopā ar nesen no Ļeņingradas, Maskavas un Kaļiņinas kara apgabaliem saņemtajiem jauniesauktiem. Korpusam beidzot bija dota noteikta pavēle ieņemt aizstāvēšanās līniju Veļikajas upes krastos. Pavēle nāca par vēlu, jo vācieši jau bija ceļā uz Ostrovu. Korpusa daļām nācās uzņemt cīņu jau Latvijā, kuŗai jauniesauktie karavīri nebija ne sagatavoti, ne piemēroti. Tie korpusa latviešu karavīri, kuŗi labprātīgi devās līdz komunistiem uz Krieviju, cīnijās veiksmīgi un varonīgi vēl pie Pliskavas un Dno, tāpat pie Pušķinskije Gori Veļikajas pozīcijā līdz augusta sākumam. Tad 24. korpusu izformēja.

Tikai pēc vācu armijas ienākšanas Latvijā bija iespējams konstatēt zaudējumus, kādus Latvijas tauta bija cietusi komunistu okupācijas gadā. Visa gada laikā bija noslepkavoti vai izsūtīti uz Padomju Savienības vergu nometnēm 35.000 vīrieši, sievietes, bērni un sirmgalvji. No tiem vienā pašā naktī no 13. uz 14. jūniju aizveda 15.081 cilvēku. Komunistiem par upuri krita 4.665 latviešu karavīri, no kuŗiem pēc vācu ienākšanas 221 atrada cietumos noslepkavotus, vai masu kapos. Virsnieku saime zaudēja pāri par 700 virsniekus. Tautas sašutums vairojās ar katru atrasto masu kapu, un to veikli izmantoja nacionālsociālistu propaganda. Kad Rīgā sāka organizēt latviešu paš aizsardzības spēkus, tur pieteicās gandrīz visi no Tautas armijas izmestie un no Sarkanarmijas dezertējušie virsdienesta instruktori, kā arī daudz kareivju. Vienīgi virsnieki bija atturīgāki. Daudzi vēlējās vispirms

nogaidīt un redzēt, kā pret latviešiem izturās jaunie
zemes okupanti.

3.

Latviešu karāspēka atjaunošanas centieni vācu okupācijas sākumā

Latviešu karaspēka
atjaunošanas centieni
vācu okupācijas sākumā

Vācieši okupē Latviju.

Hitlers jau sen bija domājis par uzbrukumu Padomju Savienībai, lai paplašinātu iecerēto vācu tautas dzīves telpu un lai iznīcinātu komūnismu. 1940. gada jūlijā viņš uzdeva bruņoto spēku vadībai izstrādāt uzbrukuma plānu, kurā operētu trīs armiju grupējumi. Armiju grupējumam vidus sektorā būtu uzdevums ieņemt Maskavu. Armiju grupējumam ziemeļos bija jāuzbrūk no Austrumprūsijas caur Baltijas valstīm ar uzdevumu ieņemt Ļeņingradu un Kronštati. Vācu gatavošanās šādam kara gājienam, kuŗa segvārds bija Barbarossa, drīz nāca zināma rietumvalstu slepenajam dienestam. Maskavā par Barbarossas plānojumiem bija zināms jau 1941. gada martā. 5. maijā Staļins uzrunāja augstākos Sarkanarmijas stāba virsniekus, kuŗiem oficiāli pieteica vācu uzbrukuma iespējamību. Viņš apsolīja diplomatiskā ceļā vācu uzbrukumu novilcināt vismaz līdz rudenim, jo uzskatīja, ka Sarkanarmija vēl nebija kuŗam sagatavota. Staļins neticēja, ka Hitlers uzdrošināsies kuŗot divās frontēs un pavēlēja izvairīties no jebkādas rīcības pret vāciešiem, kas varētu tikt iztulkota kā provokācija. Lielbritānijas pretizlūkošanas dienests pienesā arvien jaunas ziņas par vācu agresīviem plāniem pret Padomju Savienību, ko briti nodeva tālāk Staļinam. Staļins tomēr šiem ziņojumiem neticēja un uzskatīja tos par britu centieniem izraisīt kuŗu starp Padomju Savienību un Vāciju.

Kad padomju pretizlūkošanas ziņojumi vēstīja par vācu armiju koncentrēšanu pie padomju robežām, 13. jūnijā maršals Timošenko ierosināja kāpināt militāro

gatavību robežapgabalos. Atkal viņa ierosinājumu noraidīja. Ziņas ar gluži noteiktu kara darbības sākšanas datumu tomēr darīja Staļinu nemierīgu un viņš sasauca politbiroja apspriedi 21. jūnijā, lai pārrunātu militāro situāciju. Maršalu Budjonniju iecēla par rezerves armijas komandieri un robežapgabalos izsludināja mobilizācijas trauksmi. Pavēli deva īsi pirms pusnakts uz 1941. gada 22. jūniju un liels skaits robežu aizsardzības vienību to saņēma tikai tad, kad vācu uzbrukums jau bija sācies.

Starp karaspēka daļām, kuŗām bija jāsaņem trauksmes pavēle, bija arī Baltijas valstīs novietotais karaspēks. Tur stāvēja 8. armija, kuŗas 8 strēlnieku divīzijas, 2 kavalērijas divīzijas, 2 tanku divīzijas un 2 mechaniskās brigādes atradās Latvijā, bet 10 strēlnieku divīzijas, 1 tanku divīzija, un 4 mechanizētas brigādes atradās Lietuvā, tiešā Vācijas robežu tuvumā. Viens tanku korpuss ar citām rezervēm atradās Pleskavas, Ostrovas, Dno rajonā. Starp Latvijā novietotajām astoņām strēlnieku divīzijām bija arī abas 24. korpusa latviešu divīzijas, kuŗu morāle vēl nebija atguvusies pēc mežonīgajiem 14. jūnija notikumiem.

Svētdien, 22. jūnijā ar rīta gaismu, no Baltijas jūras līdz Melnai jūrai sāka dunēt lielgabali, apšaudot Sarkanarmijas koncentrējumus Padomju Savienības pierobežā. Vācu bumbveži bombardēja satiksmes mezglus, karaspēka novietnes un lidlaukus. Kājnieku un tanku vienības devās pāri Padomju Savienības robežām. Vācieši bija iesākuši savu kara gājienu pret Padomju Savienību. Sarkanarmijas spēki pierobežā mēģināja pretoties, bet tiem trūka noteiktu pavēļu. Vācu pēkšņais uzbrukums bija izjaucis arī savstarpējos sakarus, tādēļ atsevišķu vienību pretestībai nebija ie-

spaida. Vācu iebrukums turpinājās un padomju apjukumu vēl pavairoja Sarkanarmijas tērpos tērptas vācu speciālvienības, kuņas iefiltrējās kaujas jostā, izplatīja baumas un deva maldinošus rīkojumus.

Vēl četras stundas pēc uzbrukuma sākuma politbirojs nespēja ticēt, ka vācieši ir uzsākuši kaŗu austrumu frontē. Ierēdņi centās sazvanīt Vācijas ārlietu ministru, lai dabūtu paskaidrojumus. Pēcpusdienā sakari starp pierobežas apgabaliem un Maskavu bija pārtrūkuši, jo sakaru centrāles lūza pārslodzes dēļ. Sarkanarmijas stābā ienāca ziņas, ka uzbrukums apturēts un pat atsists. Sarkanarmijas lidotājiem pavēlēja bumbot vācu pilsētas, bet bumbveži cieta smagus zaudējumus. Maskavā sākās stābu pārkārtošana kaŗa vešanai. Ļeņingradas kaŗa apgabalu pārdēvēja par Ziemeļu fronti, Baltijas kaŗa apgabalu — par Ziemeļrietumu fronti, kaŗaspēku Baltkrievijā — par Rietumu fronti, Ķievas kaŗa apgabalu — par Dienvidrietumu fronti. Vācu uzbrukuma smagums vērsās pret Ziemeļrietumu, Rietumu un Dienvidrietumu frontēm.

23. jūnijā vācu kājnieku vienības iegāja Latvijā, bet vācu tanku spēkiem bija jāizcīna sīva kauja ar Sarkanarmijas trim tanku divīzijām Lietuvā pie Raseiņiem. Lai gan vācieši pirmo reizi sastapās ar smagākiem padomju tankiem, prettriecienu ātri salauza un tās vācu kustību maz aizkavēja. Vācu uzbrukums Baltijas valstīs virzījās plašā frontē ar pirmo mērķi — Daugavas līniju. 27. jūnijā pārsteidzošā triecienā vācieši pārķēra Daugavpils tiltu pie Grīvas un ieņēma Daugavpili. No 24. līdz 28. jūnijam risinājās kaujas ap Liepāju, tad arī šī nozīmīgā osta bija vācu rokās. 28. jūnijā vācieši ieņēma Jēkabpili un 30. jūnijā pārgāja Daugavu pie Līvāniem. 29. jūnijā vācu priek-

šējās vienības pārskrēja Daugavas tiltu Rīgā, bet krievi šīs vienības iznīcināja un tiltus uzspridzināja. Tad vācieši forsēja Daugavu pie Jumpravmuižas un no turienes ienāca Rīgā 1. jūlijā, kad krievu karaspēks pilsētu jau bija steigā atstājis.

Rīgu atstājot čekisti bez kādas vajadzības aizdedzināja Pētera baznīcas koka konstrukcijas torni. Tornim gāžoties aizdegās un izdega vēsturiskais Melngalvju nams, vecais Rīgas rātsnams ar vēsturisko bibliotēku, kā arī vairākas citas vēsturiski un arhitektoniski nozīmīgas celtnes. Šis barbariskais darbs vēl vairāk sanikvoja latviešus pret krieviem. Naidu vairoja noslepkavoto kaudzes Centrālcietuma pagalmā un NKVD namā atrastās spīdzināšanas ierīces.

Pēc Daugavas līnijas ieņemšanas vācu karaspēks īsu brīdi sakārtojās un tad turpināja gājieni ar 18. armiju cauri Vidzemei uz Igauniju un ar 4. tanku armiju un 16. armiju Ostrovas un Pleskavas virzienā. Vidzemē vācu karavīriem vairs nebija jākavējas, jo to bija atbrīvojuši jau latviešu partizāni. Kaujas notika vēl Latgalē, bet jau 7. jūlijā visa Latvija bija vācu okupācijas varā.

Vācu karaspēku Rīgas iedzīvotāji saņēma ar lielu prieku un sajūsmu, kā glābējus no komunistu valdības briesmām. No ēkām izkāra Latvijas karogus un līksmi ļaudis steidzās skatīties, kādi izskatās vācu karavīri, par kuŗu daudzajām uzvarām bija bieži dzirdēts. Karavīriem sniedza puķes un puķes nolika pie Brīvības pieminekļa pilsētas centrā. Tur nostājās latviešu partizānu goda sardze, tērpta privātos tērpos ar sarkanbalti sarkanām rokas lentām.

Radiofons noraidīja Latvijas valsts himnu un aicinājumu valsts un pašvaldības darbiniekiem atgriezties

savās Latvijas neatkarības laika darba vietās. Jaunatnes vadītāji aicināja neatkarīgās Latvijas jaunatnes organizāciju dalībniekus stāties latviešu kārtības iestāžu rīcībā, lai izpildītu steidzami vajadzīgus palīdzības darbus. Šiem aicinājumiem ļaudis ar prieku sekoja, jo visur valdīja pārliecība, ka tūdaļ tiks atjaunota Latvijas neatkarība. Īsā laikā sāka darboties liels skaits Latvijas administratīvo iestāžu, kā Rīgā, tā provincē.

Pulkveža Kreišmaņa vadībā, Latviešu biedrības telpās, sanāca latviešu virsnieku un vadošu darbinieku sanāksme, lai pārrunātu Latvijas valsts iekārtas atjaunošanas darbus. Visi cerēja, ka Vācijas valdība atdos latviešiem komunistu nolaupīto valsts suverēno varu, ja arī pilnīga neatkarība kara laikā būtu jāierobežo ar prasībām, kādas uzliktu sadarbība ar Vāciju. Sanāksme ieguva nosaukumu Latvijas organizācijas centrs (LOC) un uzņēmās sastādīt Latvijas pagaidu valdību ar bijušo ministru Einbergu kā ministru prezidentu. Latviešu sajūsma tomēr ātri noplaka, jo izrādījās, ka vācu valdībai ir pavisam citi nodomi. Ja arī ar vēlāk iecelto vācu civilo pārvaldi latviešiem iznāca neskaitāmi strīdi un gandrīz nepārtraukta savstarpēja neuzticība, ar vācu karavīriem nodibinātās labās attiecības nemainījās visu kara laiku.

Karam sākoties 24. latviešu strēlnieku korpuss ietilpa 27. armijā, kurai 30. jūnijā pavēlēja ieņemt aizstāvēšanās līniju Opočkas-Ostrovas rajonā. Korpusa divīzijas atradās gājienā no Carnikavas un no Litenes. Uzbrūkošo vāciešu kustīgās vienības panāca divīzijas gājienā un tās izjauca. 2. jūlijā vācieši jau bija sasnēguši Ziemeļvidzemi un uzbruka atejošajām 24. korpusa vienībām pie Balviem un Viļakas, piespiežot 183.

divīziju atiet uz ziemeļiem. 5. jūlijā vācieši uzbruka 181. divīzijai Ludzas upes krastos, uz Krievijas robežas, nodarot tai lielus zaudējumus. Vācu uzbrukuma sparam samazinoties, 24. korpusa divīziju daļas vēl piedalījās Sarkanarmijas aizstāvēšanās cīņās pie Vēlikajas un pie Staraja Rusa, bet jau augustā abu divīziju atliekas nosūtīja uz Gorohovecas nometni, kur sāka formēt 201. latviešu strēlnieku divīziju. Ar šo brīdi korpuss beidza pastāvēt kā kaŗaspēka vienība, kuŗas pamatsastāvs bija latvieši. Jaunformējamās divīzijās, kuŗas nosauca par latviešu strēlnieku divīzijām, tikai daļa no kaŗavīriem bija latviešu tautības.

Latviešu kaŗavīri partizānu gaitās.

Jau atkāpšanās gājienam sākoties, Sarkanarmijas vadība atvaļināja no dienesta visus tos latviešu kaŗavīrus, kuŗi nevēlējās atiet uz Krieviju un kaŗot pret vāciešiem. Atvaļināto kaŗavīru grupām, dodoties uz tuvākajām dzelzceļa stacijām, ceļā uzglūnēja čekas kaŗaspēka nodaļas ar ložmetējiem, lai šos „neuzticamos” kaŗavīrus nogalinātu. Vairākās vietās tas čekistiem arī izdevās, bet citur vietējie iedzīvotāji brīdināja atvaļinātos, un tie bija spiesti slapstīties mežos. Dažās vietās latviešu partizānu grupas atbrūņoja čekistus un palīdzēja latviešu kaŗavīriem izglābties no nāves. Kur vien iespējams latviešu kaŗavīri arī bez atvaļināšanas atstāja Sarkanarmiju un izveidoja pašaisardzības un kārtības uzturēšanas vienības. Tās apsargāja pagastu centrus un vietējos iedzīvotājus pret noklīdušu sarkanarmiešu vardarbībām. Apvienojušies

lielākās vienībās, latviešu karavīri uzbruka Sarkanarmijas gājiena kolonām, tās izklīdinot un palīdzot atbrīvot Latvijas teritoriju. Tā 2. jūlijā leitnants V. Paulis ar saviem karavīriem ieņēma Siguldu, 4. jūlijā latviešu partizāni iegāja Limbažos, kur vēl notika kaujas ar čekistiem. 5. jūlijā pulkveža A. Krīpena vīri atbrīvoja Smilteni. Pulkvedis leitnants K. Aperāts ar izirušā latviešu korpusa sakaru bataljona karavīriem ieņēma Madonu, leitnants J. Simsons — Valku. 4. jūlijā kapteinis O. Varleja ieņēma Alūksni, bet ieroču trūkuma dēļ bija spiests savus spēkus atvilkt, kad pilnībā ienāca lielāka Sarkanarmijas vienība. Viņš tomēr aizkavēja labības un lopu aizvešanu.

Latviešu partizānu vienības sargāja arī dzelzceļa stacijas un tiltus pret Sarkanarmijas sapieņu komandām, kuŗas centās tos saspridzināt. Kurzemē un Zemgalē latviešu partizāni aktīvi traucēja Sarkanarmijas daļu atkāpšanos un lielā mērā veicināja vācu kara spēka straujo kustību uz priekšu. Viens gads zem komunistu varas bija izdzēsis visas senākās vācu pārēstības. Tagad vācieši bija vienīgie sabiedrotie, kuŗi varēja palīdzēt iztīrīt Latviju no krieviem un varmācīgiem komunistiem. Visā Latvijā vēl verda dusmas un izmisums par čekas moku pagrabos noslepkavotajiem un 14. jūnijā aizvestajiem. Vienīgā doma latviešu karavīru prātā bija, kā ātrāk izdzīt ienīsto ienaidnieku un atkarot brīvību savai tēvzemei.

Īsā laikā kādos 30 svarīgākajos centros un daudzos pagastos bija izauguši latviešu paš aizsardzības spēki ap 6 000 vīru stiprumā. Latvieši paši bija nodibinājuši drošību un kārtību savā zemē un sāka atjaunot pašvaldības, kuŗas bija iznīcinājuši komunisti. Enerģiskākie virsnieki sāka domāt par Latvijas armijas

atjaunošanu un vairākos lielākos centros jau formēja kaŗaspēka vienības, apbruņojot tās ar krieviem atņemtajiem ieročiem. Cēsis pulkvedis M. Kasparsons bija saformējis vienu bataljonu, Gulbenē pulkvedis leitnants K. Aperāts formēja divīziju. Rīgā jau 1. jūlijā pieteicās vairāki tūkstoši brīvprātīgo, kuŗu vadību un saskaņošanu uzņēmās pulkvedis leitnants V. Veiss. Viņš vispirms rūpējās par kārtības atjaunošanu pilsetā, pārņēma policijas funkcijas un izsūtīja patruļas uz apdraudētām vietām. Diemžēl visa šī dedzīgā rīcība nesaskanēja ar vācu nodomiem.

Kā smags sarūgtinājums un brīdinājums latviešu kaŗavīriem nāca vācu sevišķo uzdevumu A grupas vadītāja, SS un policijas ģenerāļa Štālekera pavēle, ar kuŗu viņš pavēlēja likvidēt visas pašaizsardzības vienības, nodot visus ieročus un aizliedza nēsāt formas tērpus. Pavēle paredzēja arī visu bijušo sarkanarmiešu savākšanu gūstekņu nometnēs, nešķirojot, vai viņi saņemti gūstā pēc pretošanās, dezertējuši, vai pat atvaļināti. Kaŗavīri, kuŗi nupat bija pēc labākās apziņas cīnījušies pret sarkanarmiešiem un veicinājuši vācu kaŗaspēka rīcību, pēkšņi bija kļuvuši par gūstekņiem. Daudziem latviešu kaŗavīriem izdevās savlaicīgi savus sarkanarmiešu ietērpus novilkt un privatizēties. Daudz citi no gūstā iešanas izvairījās citā veidā. Tomēr palika vēl daudzi, kuŗiem nebija citas iespējas, kā uzdot savu bijušo piederību Sarkanarmijai un gaidīt, ko vācieši ar viņiem darīs.

Lai gan latvieši domāja, ka vācieši ar viņiem apiesies, ja ne kā ar sabiedrotiem, tad vismaz kā ar draudzīgas valsts kaŗavīriem. Viņus tomēr ievietoja gūstekņu nometnēs. Tur viņiem nācās izciest nometņu nežēlīgo režīmu daudzus mēnešus. Dažās nometnēs

pret baltiešiem izturējās cilvēcīgāk, bet visumā vācieši pastāvēja uz to, ka Baltijas valstis ir Padomju Savienības sastāvdaļa un Baltijas valstu bijušo armiju karavīri — sarkanarmieši. Tā kā Staļins bija atteicies no Sarkanā Krusta starpniecības kara gūstekņu lietās, tad arī Baltijas valstu karavīru meklēšana un apzināšana bija apgrūtināta. Arī Sarkanā Krusta pārtikas un personīgo piederumu paciņas, kādas saņēma citu tautību kara gūstekņi, Baltijas valstu karavīri nesaņēma.

Par vācu gūstā nonākušiem latviešu karavīriem Latvijā maz ko zināja. Bieži vien par viņu likteni nebija informēti pat viņu piederīgie. Ja karavīrus tomēr atbrīvoja un nosūtīja atpakaļ uz Latviju, tad lielāko tiesu pateicoties viņu pašu, it sevišķu virsnieku pūlēm, izskadrot vāciešiem latviešu nostāju. Arī tas vienmēr nevarēja palīdzēt, jo, vismaz pirmajā vasarā vāciešiem vēl karavīru netrūka.

Kad Sarkanarmija 1940. gadā okupēja Lietuvu, no turienes uz Vāciju izdevās izbēgt pulkvedim leitnantam Viktoram Deglavam. Deglavs bija labi izglītots un patriotisks virsnieks, tajā laikā Latvijas militāratašejs Lietuvā. Vācijā Deglavu uzmeklēja kāds vācu armijas pretizlūkošanas (Anwehr) virsnieks ar uzaicinājumu sadarboties Latvijas atbrīvošanai no bolševiku jūga, ja Vācijai ar Krieviju iznāktu militāra sadursme. Deglavs šo piedāvājumu pieņēma un iesniedza vācu pretizlūkošanai priekšlikumu, kurā bija apsvērtas iespējama militāra sadarbība, kā arī politiska un saimnieciska sadarbība, ja Latviju izdots atbrīvot. Deglavs stājās sakaros arī ar Latvijas militāratašeju Berlīnē — pulkvedi Aleksandru Plensneru, lai plānotu tālāko rīcību. Apzinājuši vairākus vecākus latviešu

virsniekus Vācijā, abi enerģiskie karavīri sasauca vecāko virsnieku apspriedi. Tā notika 1941. gada 1. maijā Marienburgā un tur piedalījās arī divi vācu pretizlūkošanas virsnieki. Vācu virsnieki ieteica latviešiem nodibināt kādu uzticamu organizāciju, ar kuru vācu armijas stābi varētu sazināties, lai nepieļautu līdzīgas kļūdas, kādas pieļautas Polijas kara gājienā. Iejūsmināti par šādu pretīmnācību latviešu virsnieki atjaunoja 1917. gadā Valkā nodibināto Latvju kareivju nacionālo savienību ar pulkvedi Plensneru kā priekšsēdi un pulkvedi leitnantu Deglavu kā atbrīvošanas stāba priekšnieku. Labā cerībā visi sāka apzināt Vācijā patvērumu meklējušos latviešu virsniekus un citus latviešu karavīrus.

Starplaikā Plensneram izdevās nodibināt konfidencialus sakarus ar vācu slepeno valsts policiju (Gestapo) un Ārlietu ministriju. Abas šīs iestādes bija izteikušās latviešiem labvēlīgi, piekodinot vislielāko slepenību, bet nedodot nekādus konkrētus solījumus. Plensners uzzināja arī, ka par Latvijas valsts tiesību atjaunošanu ar vācu atbalstu domā vēl divas citas bēgļu grupas Vācijā. Vienā no tām noteicošo lomu spēlēja bijušās Pērkonkrusta organizācijas darbinieki, kuri cerēja saņemt vācu nacionālsociālistu partijas atbalstu.

Drīzi pēc Marienburgas sanāksmes Deglavs uzsāka brīvprātīgo piesaistišanu, kādam nolūkam vācieši viņam bija ierādījuši telpas Kēnigsbergā. Tur bija paredzēta latviešu izplētnu lēcēju sagatavošana. Kara gadījumā tos bija paredzēts nomest Latvijā, lai viņi tur, kopā ar vietējiem latviešu pretestības spēkiem, aizsargātu tiltus un citus nozīmīgus objektus no uzspriidzināšanas. Tāpat viņu uzdevums būtu organizēt un vadīt latviešu partizānus vācu armijas atbalstīšanai.

Diemžēl Deglavs jau drīzi vien jutās vīlies savās cerībās. Vācieši sāka izmantot brīvprātīgos citiem nolūkiem.

Kaŗš ar Padomju Savienību sākās agrāk nekā latvieŗi to bija sagaidījuŗi. Nekādas latvieŗu patstāvīgas vienības nebija izdevies izveidot. Vācu vadība latvieŗu brīvprātīgos iedalīja savās kaŗaspēka vienībās kā tulkus. Plkv. Plensneru piekomandēja Baltijas jūrā operējoŗām flotes vienībām, bet pltn. Deglavu — 16. armijai, kas uzbruka Daugavpils virzienā. Tā iznāca, ka 1. jūlijā, kad vācu kaŗaspēks iegāja Rīgā, tur nevarēja būt klāt ne Plensners, ne Deglavs. Steidzamo latvieŗu organizēšanas un iestāžu atjaunošanas darbu uzņēmas citi, kas bija klāt. Rīcību saskaņot nebija iespējams, un tā ne vienmēr saskanēja ar Plensnera un Deglava iecerēto, it seviŗķi, ja darbinieki nāca no kādreizējās galēji nacionālās Pērkoņkrusta organizācijas.

Daŗi Pērkoņkrusta darbinieki bija jau Vācijā uzņēmuŗi sakarus ar vācu iestādēm un uzsākuŗi darbību līdztekus Latvieŗu nacionālai kareivju savienībai. Vācieŗi nedomāja Pērkoņkrusta centienus atbalstīt, bet viņu interesēs bija radīt nesaskaņas latvieŗu darbinieku starpā. Lai būtu droŗi par panākumiem, vācieŗi bija parūpējuŗies pat par treŗo intereŗu grupu latvieŗu politikas vadībai. Šīs grupas priekŗgalā izbīdīja uz Vāciju izbēguŗo ģenerāli Oskaru Dankeru, kādreizējo Kurzemes divīzijas komandieri. Vācu politiķi nebija pat centuŗies Dankeru par saviem plāniem informēt un tikai pēc viņa atgrieŗšanās Latvijā, augusta vidū, uzaicināja viņu uzņemties latvieŗu paŗpārvaldes izveidoŗanu. Vācieŗi bija vērojuŗi ģenerāli Dankeru un viņa neuzmācīgās dabas dēļ nākuŗi pie ieskata, ka varēs

viņu viegli izmantot vācu politisku nolūku sekmēšanai. Dankers tomēr lika vāciešiem vilties, jo nebija tik viegli bīdama spēļu figūra, kā vācieši to bija iedomājušies.

Vācieši neatzīst latviešu nacionālos centienus.

Jau pirmajā dienā pēc vācu ienākšanas Rīgā, valsts aizsardzībai un kārtības dienestam pieteicās ap 5.000 bijušo kaŗavīru un policijas kārtībnieku. Virsvadību uzņēmās pulkvedis-leitnants Voldemārs Veiss. Svarīgu objektu apsargāšanai izlika sargu posteņus, izsūtīja patruļas drošības uzturēšanai un atjaunoja neatkarības laika policijas iecirkņus. Uzdevumu bija daudz. Bija jāapzin komunistu slepkavotie un aizvestie darbinieki, lai viņu vietā varētu iecelt citus. Bija jāapzin, kur slēpjas tie, kuŗi Baigā gada laikā bija spiesti bēguļot, un jāaicina uz Rīgu. Steigšus bija jāizveido policijas tikls un jāatjauno likvidētā Aizsargu organizācija. Rīgā un laukos vēl slēpās komunistu piekritēji. Sarkanarmijas kaŗavīri, atšķirti no savām kaŗaspēka daļām, klīda laukos un uzbruka lauku saimniecībām. Bija jādomā par Latvijas bruņoto spēku atjaunošanu, lai varētu ņemt dalību cīņā pret komūnismu, lai tas nekad vairs neapdraudētu Latviju.

Jūlija pirmajās dienās Rīgā ieradās vācu armiju ziemeļu grupējuma stāba policijas un SS vadītājs SS brigādefirers Štālekers. Viens no viņa pirmajiem soļiem bija latviešu pagaidu valdības strupa noraidīšana. Cits Štālekera solis bija nacistiem draudzīgu aprindu atbalstīšana Rīgā, starp tām bija arī kādreizējās Pēr-

konkrusta organizācijas dalībnieki. Kad beidzot 5. jūlijā Rīgā ieradās pulkvedis Plensners ar pilnvarām pārņemt Aizsargu organizācijas vadību, kuŗas uzdevums būtu atbalstīt vācu kuŗaspēku, lai ievestu valstī drošību un kārtību, viņš atrada ka šis darbs jau rit pilnā spēka. Rīgā Plensneram nodeva vēl citu pilnvaru, ar kuŗu viņš kopā ar pulkvedi-leitnantu Deglavu bija iedalīti pie ģenerāļa Oskara Dankera, kuŗu vācieši bija iecerējuši par savu uzticības personu sarunām ar latviešiem.

Izrādījās, ka vāciešiem nav vienprātības pašiem savā starpā. SS un policijas ģenerālis Štālekers vācu armijas izdotās pilnvaras neatzina, negribēja runāt arī par kādu latviešu pārstāvju stābu un 8. jūlijā strapi paziņoja, ka viņš vienīgais ir atbildīgs par drošību vācu armijas aizmugurē. Viņš pavēlēja izformēt visas pastāvošās latviešu bruņotās vienības, nodot visus ieročus un aizliedza nēsāt latviešu formas tērpus vai zīmotnes.

Šis rīkojums sevišķi aizkāŗa latviešu partizānu izveidoto militāro vienību kuŗavīrus, kuŗi bija pašaizliedzīgā cīņā palīdzējuši vācu armijai padzīt komunistus no Latvijas. Ļoti daudzi turpmāk no aktivitātes atturējās, lai novērotu, kādi būs vācu pārvaldes turpmākie soļi. Paši vācu kuŗavīri bija pateicīgi par partizānu sniegto atbalstu un bija gatavi sadarboties ar latviešu bruņotiem spēkiem. Bet pretrunīgajā nacistu Vācijā armija bija tikai ierocis nacistu partijas rokā. Partija gan savu varu vēl nebija tā nostiprinājusi, kā komunisti Krievijā, tādēļ dažādo vācu kuŗas vīru starpā noritēja nepārtraukta cīkstēšanās lielākas noteikšanas dēļ.

Štālekers tomēr saprata, ka vācu militārai pārval-

dei nebūs iespējams izpildīt policijas pienākumus ieņemtajās zemēs, bet viņš gribēja veidot policijas spēkus pēc saviem ieskatiem. Tādēļ viņš pavēlēja pltn. Veisam saformēt vairākas kārtības dienesta rotas.

Jūlija vidū Rīgu satrauca notikums, par ko vēlāk vēl ilgi klīda baumas un valdīja neskaidrība. Oficiāli paskaidrojumi netika doti. Pltn. Deglavs 18. jūlija pēcpusdienā bija devies apmeklēt saslimušo plkv. Plensneru viņa dzīvoklī. Tur Deglavu vēlāk atrada nošautu trepju telpā. Vācieši paziņoja, ka viņš ir izdarījis pašnāvību un aizliedza latviešu iestādēm izdarīt tālāku izmeklēšanu. Šis aizliegums un nozudusi Deglava dokumentu soma lika domāt, ka nav vis notikusi pašnāvība, bet pltn. Deglavu ir nošāvuši vācu SD vīri, paņemdami arī dokumentu somu ar Deglavam vācu armijas vadības izsniegtajām pilnvarām un citiem dokumentiem, lai nogādātu pie malas nevēlamu sāpenci.

20. jūlijā SS ģenerālis Štālekers izdeva jaunu pavēli, ar kuŗu tagad radīja Rīgas Kārtības palīgpoliciju, kuŗas sastāvam paredzēja 3.000 vīru. Ar šo viņš pats bija atzinis, ka bez latviešu palīdzības viņš ar policijas pienākumiem nevar tikt galā. Līdztekus kārtības policijai radās vajadzība arī pēc militāri organizētām vienībām dažādu objektu apsardzībai. Šo uzdevumu sāukumā veica pltn. Veisa saformētās 4 Kārtības dienesta rotas, kuŗas bija nosauktas par rekrutēšanas rezervi. Kad apsargājamo objektu skaits pieauga, bija jāformē vēl vairāk šādu rotu.

Ostministrija.

Vācu iekaroto zemju pārvaldīšanai Hitlers pavēlēja 17. jūlijā izveidot sevišķu okupēto austrumapgabalu ministriju Alfrēda Rozenberga vadībā. Pats Rozenbergs šajā ministrijā spēlēja nenozīmīgu lomu, jo iestādes, kurām vajadzētu saskaņoties ministrijas vadībā, rīkojās patvarīgi. Ministrijas ierēdņi darbā vadījās no ārpus ministrijas stāvošu personu ieskatiem un dzina intrigas savā starpā. Tas radīja tādu sajukumu ministrijas darbā, ka vācieši tās saīsināto nosaukumu — Ostministerium — saukāja par Chaosministerium. Tomēr ministrijas pārziņā paredzētie Baltijas valstu pavaldņi ieņēma savas darba vietas. Baltijas valstīm pievienoja arī Baltkrieviju un kopā nosauca šo pārvaldes apgabalu par Ostlandi. Visa apgabala vadītājs reichskomisāra pakāpē bija Vācijas dzelzceļu ierēdnis Heinrichs Loze, kurš amatu uzņemot sapņoja par hercoga tituli. Igaunijā pavaldonis bija ģenerālkomisārs Karls Licmans, Latvijā — ģenerālkomisārs Otto Drekslers, Lietuvā — ģenerālkomisārs Adrians fon Rentelns. Šiem partijas dižvīriem līdzī ieradās milzīgs stats civilpārvaldes darbinieku, starp tiem ne mazums bija repatriācijā izceļojušo baltvācu. Šie nacistu valsts ierēdņi tērpās iedzeltenas krāsas formas tērpos, ar to no citiem vāciešiem iegūstot pasauku — zelta fazāni.

Pirmie Latviešu bataljoni.

Viens no varenākiem ierēdņiem šajā pārvaldē bija augstākais policijas un SS vadītājs SS obergruppen-

fīrers Fridrichs Jekelns, ar sēdekli Rīgā. Jekelnam bija padoti visi SS un policijas spēki. Latvijā viņa vietnieks bija SS brigādefīrers Šrēders, kuŗš savu amatu pārņēma no Štālekera un Rīgā ieradās jūlija beigās. Šrēders redzēja, ka vācu fronte vērsas plašumā un frontes aizmugurē sāk darboties komunistu partizāni, kas apdraudēja vācu armijas apgādes un sakaru līnijas. Lai apsargātu dzelzceļus, tiltus, stacijas un noliktavas, nepietika vācu kaŗavīru. Tādēļ jau septembrā sākumā vācieši pavēlēja saformēt kaujas spējīgus bataljonus, kuŗus varētu iesaistīt vācu frontes aizmugures uzturēšanai. Latviešu kaŗavīriem, kuŗi šajos bataljonos pieteicās, sacīja, ka viņus sagatavo cīņai pret bolševismu.

Tautā vēl nebija norimušas dusmas par komunistu nodarīto postu Latvijā Baigā gada laikā, tādēļ netrūka brīvprātīgo, un drīz vien bija saformēts pirmais bataljons, kuŗš vēlāk ieguva 16. Zemgales bataljona nosaukumu. Bataljonā runāja un komandēja tikai latviešu valodā. Kaŗavīri bija ietērpti Latvijas armija tērpos ar dienesta pakāpju atšķirām uz apkakles bez zīmotņu pamatnes. Kaŗavīri tomēr sāka lietot visas Latvijas armijas zīmotnes un galvenokārt saulītes zīmi pie cepures. Septembrī Rīgā saformēja vēl divus bataljonus — 18. Kurzemes un 20. Rīgas, bet decembrī vēl 17. Vidzemes un 19. Latgales bataljonus.

Vācieši pie Ļeņingradas.

Cauri Lietuvai un Latvijai vācu uzbrukums gāja bez sevišķas piepūles, bet jūlija sākumā vāci sastapa

nopietnu pretestību pie Ostrovas un Pleskavas, kur 4. tanku grupa mēģināja izlauzt ceļu Volchovas virzienā. 18. armija cīnījās Igaunijā un līdz augusta beigām bija aizkavēta piedalīties gājienā uz Ļeņingradu. 16. armija uzbruka austrumu virzienā, plašā frontē starp Cholmu un Veļiki-Lukiem. Nekur vācu ziemeļu grupējumam neizdevās izšķirīgi sakaut pretinieku, nekur neizdevās arī izveidot lielāku ielenkuma maisu. Jau augusta sākumā armiju grupējuma vadība atzinās, ka Sarkanarmijas pretestības spējas ir par zemu novērtētas. Mežainais un purvainais apvidus, šaurie un vietām neizbraucamie ceļi arkārtīgi nogurdināja šādiem apstākļiem nepieradušos vācu karavīrus. Vietējos apstākļus veikli izmantoja krievi, nodarot vāciešiem lielus zaudējumus. Vācu kustību apturēt tomēr krievi neizdevās, un septembrī, pēc milzīgas piepūles, vācu karaspēks apņēma Ļeņingradu no Lagozas ezera līdz Somu jūras līcim.

Vāciešiem tomēr neizdevās izsviest sarkanarmiešus no tilta gala pozīcijas Somu līča krastā pie Oranienbaumas. Ļoti apdraudētā stāvoklī palika arī šaurā strēmele, kuŗa starp Šlisselburgu un Volchovu pieskaŗas Ladogas ezeram. Sasniegt Sviras upi, lai sādotos rokās ar somu karaspēku vāciešiem vairs nebija pa spēkam. Viņi tikko varēja noturēt ieņemtus apvidus pret krievu niknajiem pretuzbrukumiem. Ārkārtīgi izstieptie apgādes ceļi caur purviem un mežu masīviem bija lielisks mērķis lielinieku partizāniem. 1941. gada rudenī un ziemā jau daudz lielu partizānu vienību samērā brīvi uzturējās apvidos starp Peipusa un Ilmeņa ezeriem un uz austrumiem no Latvijas un Lietuvas robežām.

Latviešu bataljonu izkriedēšana.

Ar lielām pūlēm 9. novembrī vācieši bija sasnieguši Tichvinu aiz Volchevas upes, bet uznākušās bargās ziemas dēļ tālāk arī vairs netika. Jau pēc viena mēneša, 9. decembrī sākās vācu pirmā atkāpšanās. Tichvina bija jāatstāj, lai iztaisnotu fronti uz Volchovas līnijas. Atkāpšanās kaujas, frontes nostiprināšana aizstāvēšanās vajadzībām un ļoti apdraudēto apgādes līniju nodrošināšana, prasīja no vācu armijas milzīgu cilvēku skaitu. Jau 21. oktobrī uz Krieviju bija nosūtīts pirmais, no latviešu karavīriem sastādītais, 16. Zemgales bataljons pulkveža-leitnanta Kārļa Mangūļa vadībā. Bataljonam sākumā bija jāapsargā dzelzceļa līnija starp Dno un Staraja Rusa, bet drīzi vien to pa daļām ie-saistīja frontes cīņās. 28. decembrī uz Baltkrieviju nosūtīja piekto starplaikā saformēto bataljonu — 17. Vidzemes bataljonu.

Latviešu karavīri bija pārliecināti, ka bataljoni sas-tāda pirmās vienības atjaunojamā Latvijas armijā. Viņi nevarēja zināt, ka ir joprojām padoti vācu poli-cijas un nevis armijas vadībai. Divainajā nacistu Vāci-jas valstī policija uzstādīja savas patstāvīgas vienības karaspēkam. Tās apgādes ziņā bija pakļautas vācu policijai, lai gan kaujas uzdevumiem tās bija padotas atbilstošam frontes sektora komandierim — armijas virsniekam. Tas deva iespēju vācu policijai lepoties ar divīziju skaitu, ko tā nodeva frontes vajadzībām, lai gan policijas virsnieku militārās zināšanas bija vājas un apgādes iespējas apgrūtinātas.

Baltijas valstu vācu policijas šefs, SS obergruppen-firers Jekelns sāka apjaust, ka latviešu bataljoni atver

viņam iespējas izpelnīties sevišķu atzinību par kara-vīru sagādāšanu frontes vajadzībām. 1941. gada 13. janvārī viņš „aizdeva” 18. Kurzemes bataljonu Ukrainas fronteī un 30. martā 21. Liepājas bataljonu Ļeņingradas aplencējiem. Maijā viņš „aizdeva” vācu kara-spēkam Ukrainā divus bataljonus, Baltkrievijā vienu un vienu Ļeņingradas aplenkuma stiprināšanai. Vienu no bataljoniem izveidoja par sapieŗu bataljonu un nodeva pilnīgā vācu armijas padotībā.

Pastāvīgās vācu policijas prasības pēc jauniem „kār-tības dienesta” bataljoniem, sākumā varēja apmierināt tikai tādēļ, ka daudzi bijušie virsdienesta kara-vīri vēlējās atgriezties pie sava aroda un vēl netrūka arī brīvprātīgo, kuŗi vēlējās cīnīties, lai nekad neatkārtotos latviešu tautai nodarītās pārestības Baigā gada laikā. Bataljonos noskaņojums bija līdzīgs tam, kāds savā laikā valdīja Latvijas armijā. Bataljonus komandēja latviešu virsnieki latviešu valodā. Ietēŗpi bija Latvijas armijas ietēŗpi, cik to vēl bija atlicis krievu izlaupītajās noliktavās. Ar laiku vācieši atļāva kara-vīriem nēsāt Latvijas armijas zīmotnes. Sava latviskā izskata dēļ kādu uz Baltkrieviju nosūtīto bataljonu vietējie iedzīvotāji saņēma ar sālsmaizi. Tur bija izplatījušās baumas, ka Baltkrieviju pievienos Latvijai. Latviešu kara-vīru ierašanās šķita šīs baumas apstiprinām.

Diemžēļ, vācu policijas vadība rūpējās par to, lai Baltkrievijas iedzīvotāji drīzi vien būtu tāpat vīlušies, kā citu vācu iekāroto apgabalu iedzīvotāji. Ar savu nemākulīgo un drakonisko politiku, un ar necilvēcīgo apieŗanos ar iedzīvotājiem, vācieši tikai veicināja komū-nistu partizānu darbības augšanu. Latviešu bataljoni daudzos gadījumos varēja vācu nežēlības novērst, jo

latviešu kaŗavīri bija audzināti Latvijas armijas tradīcijās, izturēties ar cieņu pret civiliedzīvotājiem. Daudzi prata krievu valodu un varēja ar iedzīvotājiem nodibināt draudzīgas attiecības. Kad vācu policija pavēlēja nodedzināt baltkrievu sādžas, latvieši centās pavēles neizpildīt. Kad vācieši medīja cilvēkus, lai aizvestu tos uz Vāciju darbos, latviešu kaŗavīri izlikās neredzam noslēpušos bēgļus. Lietuvas pierobežā latviešu kaŗavīri noslēdza pusoficiālu pamieru ar poļu nacionālajiem partizāniem. Līdzīgs pamiērs iestājās arī vairākās vietās Ukrainā, kur darbojās ukraiņu nacionālie partizāni. Uzzinājuši, ka kāda apgabala aizsardzība uzticēta latviešiem, ukraiņu partizāni pārvietojās uz citu rajonu un atgriezās tikai tad, kad latviešu bataljonu pārcēla kur citur. Katrā ziņā iedzīvotāji augsti vērtēja latviešu aizsardzību, kā pret vācu varmācību, tā pret komunistu uzmācību.

Latviešiem tomēr vienmēr nebija iespējams būt par vajāto aizstāvjiem, kā pret nacistu varas vīriem, tā pret komunistu teroristiem. Viņus uzraudzīja tās vācu policijas vadība, kuŗai „aizdots” bija atbilstošais bataljons. Vācu stābos iefiltrējušies komunistu spiegi centās latviešu nostāju nomelnot vācu priekšā par nodevību. Visbeidzot ļoti negatīvu lomu latviešu bataljonu darbā spēlēja vācu policijas iecelti sakaru virsnieki — vācieši. Sakaru virsnieku uzdevums bija palīdzēt latviešu virsniekiem orientēties sarežģītajā vācu administrācijā un rūpēties par bataljonu apgādi. Tikai retumis viņi savu uzdevumu veica ar patiesu atbildības sajūtu un saskaņā ar dotajām instrukcijām. Vairums no viņiem centās pārņemt bataljona vadību savās rokās. Viņi patvarīgi jaucās bataljonu komandieŗu darīšanās, lai gan viņu militārās zināšanas bija niecī-

gas. Vācu sakaru virsnieki arī rūpējās, lai Padomju Savienībā izvestu dzīvē vācu nacistu varmācīgo okupācijas politiku, tā sagādādami latviešu bataljonu komandieriem nepatikšanas. Ja latvieši negribēja paši kļūt par vācu varmācības upuriem, viņiem neatlika nekas cits, kā paklausīt vācu virsnieka pavēlēm. Tomēr, vairāki bataljonu komandieri panāca nevēlāmo vācu sakaru virsniestu atcelšanu, piedraudot ar atteikšanos no vietas. Vāciešiem trūka kā virsniestu, tā kareivju, tādēļ dažos gadījumos viņi bija ar mieru piekāpties.

Notika arī citādi. Vairākus latviešu virsniestus vācieši strīdū nošāva. Vācu iestādes šos gadījumus noklusēja un nostādīja tā, ka virsnieki izdarījuši pašnāvību. Pret citiem virsniekiem vācieši ievadīja tiesas prāvas, apsūdzot par kaŗavīru musināšanu un pretvācisku rīcību. Neraugoties uz visām šīm provokācijām, apvainojumiem un spaidiem, latviešu kaŗavīri centās savus dienesta pienākumus izpildīt pēc labākās sirdsapziņas. Viņus vadīja naidis pret Latvijas brīvības iznīcinātājiem: krieviem un komunistiem. Viņi vēl vienmēr cerēja izkaŗot Latvijai valsts tiesības. Frontē vācu propaganda kaŗavīriem lika ticēt, ka pēc komunisma sakaušanas vācieši piešķirs Latvijai brīvību. Frontē stāstīto Latvijā nemaz nedrīkstēja atkārtot. Tur vācu slepenpolīcija un tās latviešu ierēdņi to nosauca par „nacionālistu” propagandu, par ko varēja nokļūt koncentrācijas nometnē. Kaŗavīri frontē to saprata, tomēr sakoda zobus un turpināja cīņu pret komunismu. Viņi nespēja pieļaut domu, ka komunistu vara varētu atkal atgriezties Latvijā.

Ap 20 Kārtības dienesta bataljonus no brīvprātīgiem kaŗavīriem saformēja līdz 1942. gada vidum. No tiem viens izpildīja sardžu dienestu Rīgā, viens kalpoja

kā apmācības un papildinājumu bataljons, ar novietojumu Bolderājā. No tā, laiku pa laikam izdalīja veselas rotas citu bataljonu zaudējumu atvietošanai, vai kadrus jaunu bataljonu formēšanai. Līdz 1942. gada beigām septiņi latviešu bataljoni bija nosūtīti uz Ukrainu, seši bija darbojušies Baltkrievijā un Polijā, seši darbojās vācu armiju ziemeļu grupējuma aizmugurē un Latvijas pierobežā, bet trīs bataljoni bija iesaistīti pastāvīgās frontes cīņās Ļeņingradas aplencēju lokā. Frontes kaujās piedalījās arī pārējie bataljoni, ja kritiskais frontes stāvoklis prasīja steidzamus papildinājumus, tomēr, ne viņu apbruņojums, ne apgāde, bija piemēroti frontes darbībai. Lielākā daļa bataljonu nebija arī frontes kauju darbībai apmācīti, tādēļ kaujās cīnījās lielus zaudējumus. Tomēr vācu armijas vadība vienmēr izteicās atzinīgi par latviešu karavīru kaujas spējām un neskopojās ar pagodinājumiem.

Latviešu bataljonu komandieriem bija aizliegts sazināties tieši ar saviem latviešu priekšniekiem Latvijā. Visa sarakste bija jāved caur vācu policijas sakaru virsnieku un tādēļ bija grūti ziņot par trūkumiem un pārestībām. Latviešu virsnieki tomēr atrada aplinkus iespējas, kā šīs ziņas sniegt.

1942. gada augustā pulkvedis Vilis Janums, vāciešiem nezinot, ar latviešu frontes teātri izbrauca uz Baltkrieviju, inspicēt tur novietotos latviešu bataljonus. Septembrī, līdzīgā inspekcijā uz Ukrainu, izbrauca pulkvedis-leitnants Valdemārs Veiss. Šīs inspekcijas savāca ziņas, kuŗas rādīja ka latviešu karavīri ir varonīgi cīnītāji frontē, bet gluži nepiemēroti vācu prasībām policejiskam dienestam frontes aizmugurē. Latviešu vadības iebildumus tomēr vācu policijas augstākie ierēdņi neņēma vērā, un sarūgtinājums

par šādu rīcību ātri izplatījās visā Latvijā.

Kad brīvprātīgo pienācēju pietrūka, vācieši pavēlēja formēt policijas bataljonus no tā sauktās „C” grupas kārtības sargiem, kuŗu vairums bija lauku bijušie aizsargi. Šos cilvēkus atrāva no viņu ikdienas darba lauksaimniecībā, apsolot, ka pēc sešām nedēļām viņus atlaidīs mājās. Šo solījumu vācieši nekad neizpildīja, tā radot vēl lielāku sarūgtinājumu un neapmierinātību. Ar visām grūtībām, 1942. gada beigās ap 10.000 latviešu kaŗavīri bija iesaistīti kārtības dienestā, vēlāk — policijas bataljonos, un pēc labākās sirdsapziņas cīnījās pret komūnismu. Viņi labāk būtu vēlējušies cīnīties frontē, bet saprata, ka kaŗavīri šajā kaŗā bija vajadzīgi arī aizmugurē, kur bija jānodrošina iedzīvotāji pret komūnistu partizānu vardarbībām, jāapsargā satiksmes un apgādes ceļi, lidlauki un noliktavas. Tādā pašā veidā pret kopējo ienaidnieku cīnījās arī igauņu kaŗavīri. Vienīgi lietuvji ar lielu apņēmību atteicās vācu kaŗaspēkam pakalpot, un Lietuvā vācieši varēja uzstādīt tikai nedaudzus bataljonus.

Latviešu bataljoni pie Ļeņingradas.

Jau 1941. gada decembrī uz Ļeņingradas fronti nosūtīja 21. Liepājas bataljonu, maijā tur ieradās 19. Latgales btl. un novembrī — 24. Talsu btl. 1942. gada 21. jūlijā 21. bataljona sektorā, pēc ilgas artilērijas sagatavošanas uguns, tanku atbalstā ielauzās krievu vienības. Ļoti sīvās cīņās krievu tanki šāva pat uz atsevišķiem kareivjiem. Krievu uzbrukumu, tomēr, latviešu bataljons atsita, bet cieta ļoti smagus zaudē-

jumus. 34 kaŗavīri saņēma apbalvojums par izcilu varonību, to starpā arī vēlāk daudzzinātais virsleitnants Ernests Laumanis. Kaujas turpinājās līdz 28. jūlijam un tajās piedalījās arī otrs: — 19. Latgales bataljons, kapteiņa Gustava Praudiņa vadībā.

Neilgi pēc šīm kaujām kapteini Praudiņu apcietināja par pretvācisku darbību. Patiesībā apsūdzību bija cēlis kāds vācu virsnieks, lai atriebtos par 1905. gadā sev nodarīto pārstēību. Vācu kaŗatiesa notiesāja Praudiņu uz nāvi, bet latviešu pašpārvalde panāca nāves soda pārvēršanu viņa degradēšanā par kareivi. Praudiņu nosūtīja uz fronti pie 16. Zemgales bataljona. Kauju gaitā viņš drīz atguva savu kapteiņa pakāpi un vēlāk viņu paaugstināja par majoru. Latviešu bataljonu varonību apliecināja vācu kaŗaspēka vadība, pieminot viņus frontes ziņojumos sakarā ar veiksmīgi atsistajiem krievu iebrukumiem Ļeņingradas aplencēju lokā 1942. gada decembrī.

5. novembrī no Baltkrievijas uz Ļeņingradas fronti pārcēla 24. Talsu bataljonu, pulkveža-leitnanta A. Vēvera vadībā. 31. decembrī pienāca formālā kārtības dienesta līguma beigas. Latviešu kaŗavīriem paziņoja, ka viņiem jāiesniedz ziņojumi ar pieprasījumu dienestu pagarināt. Daudzi kaŗavīri šo izdevību izmantoja, lai ziņojumā rakstītu, ka viņi nevēlas kalpot policijas vienībās. Vācu vadība šos ziņojumus nemaz neņēma vērā.

1943. gada janvāra vidū latvieši uzzināja no holandiešu brīvprātīgo virsniekiem, ka SS augstākais vadītājs Himlers bijis Ļeņingradas frontes apmeklējumā un pavēlējis 2. SS-motorizēto brigādi pārformēt par latviešu brigādi jaunformējamā latviešu leģionā. 2. SS-mot. brigāde bija internacionāla brigāde, kuŗa Ļeņin-

gradas frontē piedalīja arī 19. un 21. latviešu kārtības dienesta bataljonus. Pēc zaudējumiem sīvajās ziemas kaujās, latviešu bataljoni sastādīja brigādes kaŗavīru vairākumu. Latvieši cerēja, ka tagad brigādei pievienos arī visus citus izkaisītos kārtības dienesta bataljonus un novērsīs līdzšinējos apgādes un sadarbības trūkumus.

Latviešu strēlnieku vienības Sarkanarmijā.

Vācieši radija Latviešu leģionu tikai tādēļ, ka viņiem sāka pietrūkt vācu kaŗavīru. Turpretīm, krievi radija „latviešu” strēlnieku divīzijas ideoloģisku apsvērumu dēļ. Atceroties revolūcionāro latviešu strēlnieku leģendāro slavu Krievijas pilsoņu kaŗā, komunisti nolēma latviešu strēlnieku vārdu izmantot savā kaŗa laika propagandā, līdztekus citiem nacionāliem simboliem. 1941. gada 3. augustā viņi savāca 24. strēlnieku korpusa atlikušos kaŗavīrus Gorochovecas nometnē pie Gorkijas un sāka tur formēt 201. latviešu strēlnieku divīziju. Līdz 12. septembrim šajā divīzijā bija ap 10.000 vīru, bet tikai ap 39% no tiem bija latvieši, Krievijas latviešus ieskaitot. Lai izmantotu saviem nolūkiem baltiešu nacionālās jūtas, komunisti radija arī igauņu un lietuvju strēlnieku divīzijas. Šo divīziju piedalīšanās kaujās deva iespēju komunistu propagandistiem sludināt pārējā pasaulē, ka Baltijas tautas pašas vēlas piederēt pie Padomju Savienības un pašas aktīvi piedalās kaŗā, lai šo vēlēšanos īstenotu.

Latviešu leģiona vienībās komandu valoda un sarunu valoda bija latviešu valoda. Kārtības dienesta batal-

jona kaŗavīri sākumā tērpās Latvijas armijas formas tērpos ar visām latviešu zīmotnēm. Tikai vēlāk, kad Latvijas armijas tērpus novalkāja, bija jāpieņem vācu dotie tērpi. Arī Latviešu leģiona kaŗavīri arvien nesa Latvijas krāsu vairodziņus uz piedurknes un latviskus simbolus uz apkakles zīmotnēm: 15. divīzijai Latvijas saulītes zīmi, 19. divīzijai — ugunskrustu. Arī divīziju vācu stābu virsnieki, kuŗi lepojās ar piederību latviešu divīzijai, nesa uz piedurknes Latvijas krāsu vairodziņu.

Sarkanarmijas 201. divīzijai bija jaukts tautību sastāvs, komandu valoda bija krievu valoda un latviski sarunājās tikai latvieši savā starpā. Latviešiem Sarkanarmijā nebija nekādu nacionālo pazīšanās zīmju, viņi pazuda vienveidīgajā krievu impērijas kaŗavīru masā. Ja Latviešu leģiona kaŗavīri patiesi ticēja, ka no viņu vienībām kādreiz izveidosies atjaunota Latvijas armija, tad Sarkanarmijas „nacionālajās” divīzijās nekādu tamlīdzīgu cerību nebija. Kaŗavīri skaidri zināja, ka Latvija paliks Padomju Savienības sastāvdaļa, vai latviešiem pašiem tas patīk, vai nepatīk. Izvēles viņiem nebija, jo, no cīņas izvairoties, viņus sagaidīja droša nāve. Kādreizējais kaŗa komisārs Leons Trockis bija teicis: kareivim jābaidās vairāk no komisāra aizmugurē, nekā no ienaidnieka priekšā. Visur klātesošie krievu biedri uzmanīja, lai nenotiek pārbēgšanas mēģinājumi, bet, neraugoties uz to, pie vāciešiem pārbēga pat veselas latviešu strēlnieku vienības ar visiem komandieriem un ieročiem.

201. latviešu strēlnieku divīziju pirmo reizi kaujā raidīja 1941. gada decembrī pie Maskavas, kur divīzija cieta ļoti smagus zaudējumus ar uzbrukumu ieņemot Jelaginu un Borovku pie Narofominskas. Februārī divīziju iesaistīja kaujās pie Demjanskā ielenktajiem vācie-

šiem, kur tā turpināja cīņu līdz 1943. gada janvārim.

1942. gada 18. februārī Gorochovecas nometnē uzstādīja 1. atsevišķo Latvijas strēlnieku rezerves pulku. Līdztekus kaujas mācībām šajā pulkā lielu vērību piegriezta politiskai propagandai. Tādā nolūkā to bieži apmeklēja no Latvijas izbēgušie komunisti un citi propagandisti.

1942. gada 5. oktobrī 201. latviešu strēlnieku divīziju par kauju nopelniem pārdēvēja par 43. gvardes latviešu strēlnieku divīziju, dodot arī divīzijas pulkiem gvardes pulku nosaukumus un citus pulku numurus. 43. gvardes Latviešu strēlnieku divīzija līdz 1943. gada aprīlim piedalījās kaujās pret Demjanskas ielenkumu. Vasarā divīzija bija nodarbināta ceļu un nocietinājumu būvē. Rudenī to novietoja Veļikije Luku rajonā, rezervē. 1944. gada janvārī divīzija piedalījās kaujās ziemēlos no Novo Sokolņikiem, pie Nasvas stacijas. Pēc šīm kaujām to atkal nodarbināja frontes aizmugurē, līdz lielajam uzbrukumam Latvijas robežu virzienā jūnijā, kad tā piedalījās kaujās 22. armijas sastāvā.

4

Latviešu leģions

Vācieši nolemj formēt baltiešu leģionus.

1942. gada vasarā vācu armiju komandieri sāka izjust grūtības, kādas radīja ļoti izstieptās sakaru līnijas un plati izvērstā fronte. Krievu partizāni ļoti nopietni traucēja sakarus un apgādi ar saviem nemitīgajiem uzbrukumiem. Sakaru līniju un visas aizmugures nodrošināšana atrāva fronteī lielu kaŗavīru skaitu. No otras puses, iekaŗoto apgabalu iedzīvotāji izrādīja gatavību aktīvi piedalīties cīņā pret komūnismu, lai atbrīvotu Krieviju no ienīstās iekārtas.

Daudz vietās, it sevišķi Ukrainā, vācu kaŗaspēks jau nodarbināja lielu skaitu vietējo iedzīvotāju dažādos palīgdienestos, tādēļ pacēlās prasība atļaut vietējiem iedzīvotājiem izsniegt ieročus aizmugures nodrošināšanas dienestam. Nacistu augstākai vadībai tāda prasība nebija patīkama, jo tā bija deklarējusi, ka ieročus drīkst nest tikai vācieši. Tomēr pieaugušās partizānu briesmas un frontes prasības lika šo nostāju mainīt. Vietējo iedzīvotāju iesaistīšanu sardžu un policijas dienestā uzdeva vācu kārtības policijai, kas bija padota SS augstākajam vadītājam Himleram.

Sākumā policijas un sardžu bataljonos uzņēma tikai brīvprātīgos, bet kaŗa apstākļi prasīja arvien lielāku bataljonu skaitu, un brīvprātīgo sāka pietrūkt. Vācu okupācijas varas augstprātīgā rīcība nekādā veidā nesekmēja vietējo iedzīvotāju vēlēšanos vāciešus atbalstīt. Vācieši sāka meklēt veidu, kā piespiest iedzīvotājus kaŗā piedalīties. Starptautiskie likumi noliedza okupācijas varai izdarīt mobilizāciju, bet neliedza brīvprātīgu piedalīšanos kaŗa darbībā. Lai šo iespēju iz-

mantotu, Himlers radīja pie savas SS organizācijas brīvprātīgo vienības frontes cīņām, tā sauktās ieroču SS vienībās. Tādās jau kalpoja vairāku iekaroto Rietumeiropas tautu karavīri un vācieši nolēma šo sistēmu lietot arī Baltijas valstu un Krievijas iedzīvotāju pie-
saistīšanai.

1942. gada 28. augustā, Tallinas atbrīvošanas gada dienā, vācieši paziņoja igauņiem, ka viņiem atļauts nodibināt igauņu brīvprātīgo leģionu. Arī Latvijā runāja par latviešu leģiona veidošanas iespējām, kas no jauna pacēla cerības uz latviešu bruņoto spēku atjaunošanu. Vecākie latviešu virsnieki ļoti nevēlējās saistīties ar nacistu organizāciju, bet izvēles iespējas viņiem nebija. Vācieši piedāvāja ieročus un iespēju cīnīties pret komūnismu SS ietēpos. Vairums latviešu virsnieku SS organizāciju un tās uzdevumus nemaz nepazina un uzskatīja ieroču SS vienības par vācu izlases karaspēku, ar labāku ietēpu un apgādi. Ja negribēja no cīņas pret komūnismu pilnīgi atteikties, tad piedāvājums bija jāpieņem. Bija skaidrs, kā vācieši nekādās sarunās neielaidīsies, bet izdarīs mobilizāciju paši, ja latviešu vadība to neuzņemsies. Ja tad latviešu virsnieki atteiktos mobilizētos komandēt, latviešu karavīrus nodotu vācu virsniekiem. Tad latviešiem nebūtu vairs nekādas iespējas jaunos karavīrus pasargāt no pārestībām. To apsverot arī vairums latviešu virsnieku nolēma vācu mobilizācijas pavēlei paklausīt.

Leģionu formēšanas tehniskos darbus Baltijas valstīs vajadzēja veikt Ostlandes augstākajam SS un policijas vadītājam SS obergupenfīreram Jekelnam. Tā kā viņa interesēs bija policijas vienību skaita pavairošana, pirmos norādījumus par ieroču SS vienību veidošanu viņš neievēroja. Kad vēlāk Rīgā ieradās

ieroču SS virsnieki, lai veiktu formēšanas darbus, Jekelns tos uzskatīja par sāncenšiem. Kārtības dienesta bataljonu formēšana turpinājās arī tad, kad sākās iesaukšana latviešu leģionā, ar to samazinot leģionā nododamo vīru skaitu.

Latviešu leģiona formēšana.

1943. gada janvarī Himlers apmeklēja ziemeļu grupējuma fronti pie Ļeņingradas. Šeit visu ziemu bija cīnījusies 2. motorizētā ieroču SS brīgāde, kuŗas sastāvā bija holandiešu, flāmu un norvēģu brīvprātīgie, kā arī 19. un 21. latviešu kārtības dienesta bataljoni. Sīvajās cīņās brigāde bija cietusi ievērojamus zaudējumus. Himlers pavēlēja brigādi papildināt ar latviešiem un pārveidot par tīru latviešu brigādi. Brigādei piekomandēja arī 16. kārtības dienesta bataljonu un 8. februārī visus trīs bataljonus sapulcināja Krasnoje Selo rajonā pārformēšanai, papildināšanai un apmācībai. 2. brigāde kļuva par latviešu leģiona pirmo kaujas vienību, un trīs nozīmētie bataljoni sāka veidot latviešu brigādes pirmo pulku. Tai pašā laikā Rīgā sākās sarunas ar latviešu pašpārvaldi par mobilizāciju latviešu leģiona vajadzībām un par pirmās latviešu divīzijas formēšanu.

Latviešu pašpārvalde vairākkārt bija pārrunājusi latviešu kaŗaspēka nepieciešamību. Pēc vācu zaudējumiem pie Staļingradas, auga pārliecība, ka vācu kaŗaspēks agrāk vai vēlāk būs spiests atkāpties uz Vācijas robežām. Tādā gadījumā latviešu tautai draudētu jau-

nas komunistu okupācijas briesmas, ka vienīgais pretspēks varētu būt pašu tautas bruņoti spēki. Pašpārvalde un latviešu vadošās aprindas cerēja, ka rietumu demokrātiskās valstīs pēc Vācijas sakaušanas atjaunos pirmskaŗa Eiropas stāvokli un līdz ar to arī Baltijas valstu neatkarību, ja vien pašas Baltijas valstis nosargās savas robežas līdz to starptautiskā stāvokļa atjaunošanai. Ka Padomju Savienības iespaidam un militārai varai atļaus izplesties līdz pat Elbai, to neviens nevarēja paredzēt.

Latviešu leģiona formēšanas lietā ar latviešu pašpārvaldi sarunas uzsāka SS un policijas vadītājs Latvijā, SS ģenerālis Šrēders. Šrēders zināja latviešu centienus un tādēļ domāja, ka viņi Hitlera doto piekrišanu leģiona formēšanai uzņems ar sajūsmu. Latviešiem tādas sajūsmas nebija. Jau pašā sākumā latviešu pašpārvalde paziņoja, ka brīvprātīgos uzaicināt nevar, jo pašpārvaldei trūkst šādam solim nepieciešamo juridisko tiesību. Pašpārvalde arī brīdināja vāciešus, ka iesaukšanu okupētā teritorijā aizliedz starptautiskie likumi. Tomēr, skaidri bija redzams, ka vācieši starptautiskos likumus neņems vērā. Uz vācu prasību, lai latviešu pašpārvaldes atbalstītu vācu aicinājumu brīvprātīgo vervēšanas akcijai, pašpārvalde uzstādīja savas pretpasības:

- 1) dot latvju tautai noteiktu politisku cīņas mērķi, kā arī garantijas, ka latvieši tiešām cīnās par brīvu un neatkarīgu Latviju;
- 2) nekavējoties pārtraukt nacionāli noskaņoto latviešu vajāšanu un atbrīvot no apcietinājuma visus par nacionālo darbību arestētos un tiesu sodītos latviešus;

- 3) atdot agrākiem īpašniekiem visus viņu lieli-
nieku valdīšanas laikā nacionalizētos īpašumus;
- 4) pielīdzināt latviešus vāciešiem uztura, algas,
apgādes un tiesību ziņā.

Šrēders nebija tiesīgs šādas prasības izšķirt, un sarunas turpinājās pie Latvijas ģenerālkomisāra Drekslera. Arī viņš nevarēja nekā izšķirt, bet mēģināja latviešus pierunāt ar drīzu uzlabojumu solījumiem. Šrēders apgalvoja, ka lietuvji solījuši 30 000 brīvprātīgos. Patiesībā lietuvju pašpārvalde bija vēl nepie-
kāpīgāka, un vienīgi ģenerālis Kubilūnas bija ar mieru izsludināt aicinājumu brīvprātīgiem. Pret to tūdaļ ak-
tīvi nostājās lietuvju pretestības kustība, un brīv-
prātīgo akcijai nebija gandrīz nekādu panākumu.

Vācieši tomēr turpināja savu vervēšanas akciju. 5. februārī Šrēders uzaicināja reģistrēties latviešu virs-
niekus un instruktorus. Jekelns apgalvoja, ka leģionā
visi komandējošie virsnieki būs latvieši. Pie Ļeņin-
gradas jau formējot pirmo leģiona pulku no kārtības
dienesta bataljoniem un tam pievienojot Krievijā iz-
kaisītos bataljonus. To sacīdams, Jekelns zināja, ka
„aizdotos” bataljonus atprasīt nav iespējams. Bez tam
viņš tieši ap šo pašu laiku formēja vēl jaunus batal-
jonus. Brīvprātīgos tiem vairs nebija iespējams atrast,
tādēļ viņš pavēlēja iesaistīt latviešu policijas darbi-
niekus. Trīs šādus bataljonus saformēja 1942. gada
decembrī un iesaistīja Latvijas austrumu pierobežas
iedzīvotāju aizsardzībai pret komunistu partizāniem
Osvejas rajonā. Janvārī, 1943. gadā, tam pašam nolū-
kam saformēja vēl divus bataljonus un martā — vēl
vienu. Divus pēc uzdevuma izpildīšanas atkal izformēja.

Piespiestā brīvprātība.

Beidzot Himlers bija pierunājis Hitleru, lai tas atļauj latviešu leģiona formēšanu. Hitlerš 1943. gada 10. februārī pavēlēja uzstādīt latviešu SS brīvprātīgo leģionu, kuŗa lielumu un formāciju veidu noteiktu rīcībā esošo vīru skaits. Himlers bija domājis, ka šajā latviešu leģionā tiešām savāks visus izkaisītos policijas bataljonus, bet juceklīgā „vadoņības valsts” iekārta pieļāva policijas un ieroču SS vadības sacensību „savu” kaŗaspēku veidošanā, ar kaŗa īstenību un prasībām maz rēķinoties.

Kad Hitlera pavēle nāca zināma latviešu pašpārvaldei, tā izvirzīja jaunu prasību — lai leģiona valdība būtu latviešu rokās. Par kandidātu leģiona komandiera amatam izvirzījā veco strēlnieku komandieri un kādreizējo Latvijas kaŗa ministri, ģenerāli Rūdolfu Bangerski, ar pulkvedi Artūru Silgaili kā viņa stāba priekšnieku. Pārrunāja arī kandidātus pulku komandieru amatiem. Tā kā vācieši ar Bangerska apstiprināšanu kavējās, nekas tālāk arī netika darīts gandrīz visu februāra mēnesi.

Februāra vidū Drekslers izsludināja iesaukšanu 1919. līdz 1925. gadā dzimušiem latviešiem, maskējot to kā iesaukšanu darbā. Iesaukšanas komisijās iesauktajiem bija dotas „brīvprātīgas” izvēles tiesības: iestāties latviešu leģionā, kārtības dienesta bataljonos, vācu armijas izpalīgu dienestā, vai doties darbos uz Vāciju. Īstenībā nebija ne izvēles, ne brīvprātības. Komisija pati noteica, kādā grupā iesaukto iedalīt. Ja viņš tad atteicās parakstīt, ka pats brīvprātīgi šo grupu „izve-

lējies", tad lika viņam līdz rītam turpat vēl pārdomāt. Ja viņš arī vēl tad iespītējās, tad nosūtīja uz Salaspils koncentrācijas nometni, ilgāka laikā „pārdomām”. Vēlāk ģenerālis Bangerskis no Salaspils atbrīvoja ap 3000 latviešu. Vācu ierēdņi iesaukšanas komisijās bija piekukuļojami, līdz ar to iesaukšanas gaitā notika daudz netaisnības.

Lai „brīvprātīgo” pieteikšanos veicinātu, vācieši ievietoja laikrakstos uzsaukumus un izplatīja skrejlapas, kuŗu saturs izsauca sašutumu latviešu starpā. Vairums latviešu, it sevišķi iesaucamie paši, tomēr domāja, ka kaŗā ir jāiet un Latvijas robežas jāaizstāv pret komunistiem, lai nekad vairs neatkārtotos baigā gada notikumi. Vācu okupantu izturēšanās bieži vien bija bezkaunīga un nekrietna, bet krievu komunistu necilvēcības vēl bija pārāk svaigā atmiņā. Bez tam, visi cerēja, ka no vācu jūga varēs atbrīvoties ar rietumu demokrātiju palīdzību.

Lai kā arī latviešu vīri un jaunekļi nedomātu, vācieši savu iesaukšanu turpināja un no tās izvairīties nevarēja. Latviešu vecākie virsnieki sprieda, ka iesauktajiem jādod latviešu virsnieki un instruktori, citādi vācieši iecels savējos un latviešiem nebūs vairs nekādas iespējas kaut ko darīt savu kaŗavīru labā. Kā kaŗavīri, tā virsnieki bija pārliecināti, ka formējamās kaŗaspēka vienības ir sākums atjaunotai Latvijas armijai. Izdevīgiem apstākļiem rodoties, šie spēki varētu pārņemt latviešu tautas un Latvijas robežu aizstāvēšanu. Šī doma nemaz nebija tik utopiska, kā to varētu iedomāties, jo viens no rietumu sabiedroto kaŗa plāniem paredzēja vācu spēku sakaušanu ar sabiedroto iebrukumu caur Grieķiju virzienā uz Baltijas jūru.

Marta sākumā Rīgā ieradās ieroču SS ģenerālis

Hanzens, kuram bija uzdots Latviešu leģiona formēšana. Uzzinājis, ka latviešu iestādes vilcinās atbalstīt iesaukšanu tādēļ, ka nav vēl nekādas noteiktības par ģenerāļa Bangerska iecelšanu amatā, viņš centās šo šķērslī novērst. Jau 9. martā viņš paziņoja latviešu pašpārvaldei, ka esot saņēmis telegrafisku piekrišanu Bangerska iecelšanai par latviešu leģiona komandieri. Uz šāda paziņojuma pamata pašpārvalde publicēja savu pirmo uzaicinājumu latviešu kaŗavīriem pieteikties latviešu leģionā. Vācu cenzūra atrada par vajadzīgu šajā paziņojumā nosvītrot Hitlera norādījumu, ka leģiona lielums atkarīgs no rīcībā esošā vīru skaita, laikam, lai netraucētu vācu iesaukšanas komisiju rīcību, iedalot latviešu vīrus vācu armijā un darbam Vācijā.

20. martā ģenerālis Hanzens nodeva ģenerālim Bangerskim Himlera pagaidu rīkojumu, ka viņam uzdots latviešu leģiona 1. divīzijas vadība, ar pulkvedi Silgaili kā stāba priekšnieku. Tas Bangerski pārsteidza, jo nesaskanēja ar iepriekšējiem solījumiem par leģiona komandiera amatu. Tomēr, jau 22. martā Bangerskis publicēja aicinājumu, no savas puses mudinot stāties cīnītāju rindās. Pēc dažām dienām viņam bija jāpiezdīvo vēl nepatīkamāki pārsteigumi.

Ģenerālis Jekelns bija saņēmis no ieroču SS galvenās pārvaldes rīkojumu, nosūtīt uz Ļeņingradas fronti 2. latviešu brigādes rīcībā kaŗavīru papildinājumus. Ieroču SS vadība bija domājusi, ka šos papildinājumus ņems no kaujās pieredzējušajiem kārtības dienesta bataljoniem. Jekelns, turpretīm šeit saredzēja iespēju parādīt savu varu sāncensim — ieroču SS virsniekam Hanzenam. Jekelns zināja, ka Hanzens ir pavēlējis sagatavot 1000 jaunekļu propagandas parādi. Šie jaunekļi bija tikko iesaukti caur darba pārvaldēm Rīgā

un tikai pāris dienas apmācīti ierindai.

28. martā, Doma laukumā Rīgā, notika parāde, kuŗu pieņēma arī jaunieceltais divīzijas komandieris Bangerskis. Jaunekļi deva leģionāru zvērastu, noklausījās dažas runas un noslēgumā dziedāja Latvijas valsts himnu. Tikai otrā dienā atklājās, ka Bangerskim un Hanzenam nezinot, jaunie rekrūši pa sāņu ielām novesti uz staciju un iekrauti vilcienā, ceļam uz fronti. Hanzenam šo Jekelna rīkojumu vairs nebija iespējams atsaukt un viņš lūdza Bangerski atbraukt uz staciju, lai nomierinātu satrauktos jaunekļus un viņu pavadītājus. Šo lūgumu Bangerskis arī izpildīja, un, tikai pateicoties viņa klātbūtnei, stacijā neizcēlās nepatīkami starpgadījumi.

Ģenerāļa Bangerska stāja.

Šis bija viens no daudzajiem gadījumiem, kas parādīja nacistu Vācijas juceklīgo iekārtu, kuŗā amatpersonas veda nepārtrauktu cīņu savā starpā, lai iegūtu vadoņa labvēlību un nostiprinātu savu personīgo stāvokli. Ģen. Bangerskim bij jāuzņemas nepateicīgais uzdevums šajā cīņā aizstāvēt latviešu intereses. Lai gan viņš skaidri redzēja, ka riskē ar savu brīvību un dzīvību, viņa pienākuma apziņa lika viņam neizvairīties un censties notikumus vērst par labu latviešu karavīriem un visai latviešu tautai.

Stingri aizrādīdams vācu ģenerāļiem uz viņu ap-lamo rīcību un noteikti prasīdams, lai viņam dod iespēju iesauktos jaunekļus apmeklēt, viņš panāca to, ka viņam atļāva jau 7. martā doties uz fronti. Iesauk-

tie bija novietoti netālu no frontes, Duderhofas rajonā, kur viņiem par apmācītājiem bija piekomandēti pieredzējuši latviešu instruktori. Apmācību un pavēļu valoda bija latviešu valoda, jo tagad jau visā 2. brigādē komandējošais sastāvs bija latvieši, tikai brigādes komandieris ģenerālis Šolcs un viņa stābs bija vācieši. Frontē pret Bangerski izturējās ar cieņu un viņam izdevās inspicēt visas 2. brigādes latviešu vienības. Uzrunājot karavīrus, viņš aizrādīja, ka kaujas prasme ir jāiemācās un ar dzīvību nevajaga riskēt. Nav nekāda māksla kaujas laukā mirt, ir jāiemācās gūt panākumus. 9. martā no sava inspekcijas brauciena atgriezies, Bangerskis par redzēto ziņoja ģenerālim Dankeram un latviešu pašpārvaldei. Viņš jautāja, vai pēc šāda starpgadījuma viņam vispāri vajadzētu piesolīto divīzijas komandiera amatu pieņemt. Pašpārvalde tomēr bija ieskatos, ka Bangerskis ir ar savu noteiktību jau pašā sākumā ieguvis vācu virsnieku respektu un pierunāja viņu atteikties.

Tagad Bangerskis devās vizītē pie ģenerāļa Jekelna, kur vēlreiz noteikti protestēja pret vācu aplamo rīcību. Te Jekelns parādīja, ka nevis Hansens, bet gan viņš ir stāvokļa noteicējs un paziņoja Bangerskim, ka iecelšana par divīzija komandieri ir kļūda. Tā vietā Bangerskim piedāvāja latviešu leģiona ģenerālinspektora posteni. Jekelns ar to domāja nobīdīt pie malas viņam traucējošo latviešu ģenerāli, bet viņš nebija rēķinājies ar Bangerska taisnīgumu un nepiekāpību. Ar šīm rakstura īpašībām un savu pieredzējuša komandiera stāju, Bangerskis kļuva par vīru, pie kura palīdzību meklēja nevien latviešu karavīri, bet arī zemes pašpārvalde. Bangerskis no savas puses centās arvien savu darbību saskaņot ar latviešu pašpārvaldes ieskatiem un pie

katras izdevības stirpināt pašpārvaldības autoritāti vācu civilās un militārās pārvaldes priekšā.

2. brigāde Volchovas frontē.

Līdz aprīļa sākumam 2. brigāde vēl atradās Ļeņingradas frontē, un 19. martā vēlākais 1. pulka III bataljons izcīnīja kauju ar iebrukušo ienaidnieku un sīvā cīņā to sekmīgi atsita. Aprīļa sākumā Ļeņingradas frontē ieradās jaunieceltie brigādes pulku komandieri. 1. pulku pārņēma pulkvedis leitnants Veiss, 2. pulku — pulkvedis-leitnants Lobe. Pirmo pulku saformēja no 16., 19. un 21. kārtības dienesta bataljoniem, kuŗu sastāvs bija papildināts ar 1. aprīlī atsūtītajiem 1000 rekrūšiem. 2. pulku sāka formēt no 24. un 26. Kd. bataljoniem. Vēlāk, kad pulks jau atradās Volchovas frontē, pienāca arī 16. Kārtības dienesta bataljons. Tai pašā laikā sāka formēt arī brigādes artilērijas divizionu kapteiņa Grāveļa vadībā un pārējās brigādes vienības. Jauno sastāvu tūdaļ sāka apmācīt turpat Ļeņingradas frontes aizmugurē, bet maijā brigādi nosūtīja uz Volchovas fronti, kur vēl pilnīgi nosaformētai un neapmācītai, tai bija jāieņem aizstāvēšanās iecirknis Volchovas upes rietumu krastā no Mjasnoi Bor līdz Spaskaja Poļist.

Brigādes frontes iecirknis atradās vietā, kur iepriekšējā vasarā bija ielenkta un iznīcināta ģenerāļa Vlasova 2. triecienarmija. Kilometriem tālu visa apkārtnē bija pārplūdis purvs, kuŗā nebija iespējams ierīkot nekāda veida ierakumus. To varēja tikai nedaudzajos pauguros — purva salās. No vāciešiem saņem-

tās pozīcijas bija vāji izbūvētas, un latviešiem bija jāpieliek lielas pūles izveidojot ceļu tīklu no sprunguļu laipām, būvējot virszemes bunkurus un ieroču ligzdas. Par spīti grūtībām, brigādes kaŗavīri izbūvēja pozīcijas tik labi, ka saņēma augstākās vadības atzinību. Vasara pagāja izlūku gājienos un ar savstarpēju apšaudišanos, bet bez lielākām kaujām. Tas deva pulku komandieriem iespējas savus pulkus labi saliedēt un apmācīt. Īpatnēju pieeju savu kaŗavīru audzināšanā lietoja pltn. Lobe. No pirmās dienas viņš saistīja latviešu leģiona 2. pulka tradīciju ar Latvijas neatkarības izcīnīšanas laiku, kad Lobe bija Imantas latviešu strēlnieka pulka komandieris Tālajos austrumos. Lobe nekad nelietoja sava pulka vācu doto apzīmējumu, bet nosauca to par Imantas pulku. Lobes komandpunkts bija Imantas sēta, bataljoniem un rotām bija Latvijas vietvārdu nosaukumi. Kaŗavīru bunkurus apzīmēja ar saukļiem saskaņā ar A. Pumpura dzejoli par senlatvju varoni Imantu. Šī īpatnējā tradīcija saistīja pulka kaŗavīrus ciešā vienībā un stiprināja viņu nacionālo apziņu.

2. septembrī 1. pulka daļas pulkveža-leitnenta Kārļa Aperāta vadībā, artilērijas atbalstā, pārrāva krievu fronti un ieņēma latviešu sektora priekšā esošo Spaskaja Poļist pakalnu ar kāda klostēra drupām. Šajā pakalnā nocietinājušies ienaidnieki pārāk apdraudēja latviešu pozīcijas. Krievi šo vietējo iebrukumu noturēja par plašāka vācu uzbrukuma sākumu, un ap vecā klostēra drupām iedegās sīvas cīņas, kuŗu dēļ latvieši drupas nosauca par Alkazāru. Kaujā iesaistīja arī 2. pulku un pat dažas vācu rotas, bet no krievu puses — veselās trīs divīzijas. Zaudējumi bija prāvi abās pusēs, bet, kad 9. septembrī kauja norima, Alkazārs palika

latviešu rokās.

29. septembrī frontē viesojās ģenerālis Bangerskis. Savā uzrunā kaŗavīriem viņš pateicās par kaujās parādīto varonību. Par kauju vadību pulkvedi-leitnantu paaugstināja par pulkvedi, bet paaugstinājums nāca zināms tikai oktobrī. Oktobra vidū pulkvedi Veisu iecēla par brigādes kājnieku priekšnieku, tas ir, par visu brigādes latviešu kaŗavīru augstāko priekšnieku. Par 1. pulka komandieri nāca pulkvedis-leitnants Ape-rāts. Brigādē bija ļoti jūtams latviešu virsnieku trūkums, bet vācu civīlās pārvaldes kundziskā rīcība un noraidošā nostāja Latvijas valsts tiesību atjaunošanas jautājumā, brīvprātīgu pieteikšanos neveicināja.

Līdz 1943. gada Ziemsvētkiem lielākas kaujas brigādes iecirknī nenotika. Kaŗavīri saņēma bagātīgas dāvanas no dzimtenes. Uz kaŗa skolu izvadīja brigādes kadetus. No korpusa komandieŗa pienāca ziņa, ka tiešā frontes aizmugurē notiek plašas ienaidnieka kustības, kas liecināja par jauna krievu uzbrukuma sagatavošanu.

Krievi šajā laikā plānoja savu ziemas ofensīvu. Visu 1943. gadu viņi veidoja plašu partizānu grupu tiklu visā vācu frontas aizmugurē. tā uzdevums bija ne tikai terorizēt vācu spēkus aizmugurē un traucēt kaŗaspēka apgādi, bet sīki izlūkot vācu novietojumus un sagatavoties kopējai lielākai un saskaņotākai akcijai, kad sāktos lielais uzbrukums. Visu vasaru notika kaujas Staraja Rusas iecirknī, tāpat rudenī krievi atjaunoja uzbrukumus Ladogas frontē, bet šīs kaujas bija tikai traucējošas un vilcinošas kaujas pirms uzbrukuma galvenajos virzienos.

Rīgas policijas pulks.

Pieaugot frontes kara spēka prasībām pēc papildinājumiem, pamazām šim nolūkam iesaistīja aizmugures regulāros nodrošinātājus spēkus. Aizmugures nodrošināšana arvien vairāk gūlās uz kārtības policijas pleciem arī tādēļ, ka frontes aizmugurē operējošās krievu partizānu grupas bieži pārgāja laupīšanas nolūkos Baltijas valstu, it sevišķi Latvijas robežas un terorizēja turienes vietējos iedzīvotājus. Vācu policijas vadība 1943. gadā pavēlēja policijas pulku formēšanu, un ģenerālis Jekelns šo pavēli izpildīja, saformējot Rīgas brīvprātīgo policijas pulku no Rīgas policijas kārtībniekiem.

Jau 1942. gada decembra sākumā uz Jekelna pavēli Rīgā un Bolderājā bija saformēti trīs policijas bataljoni Latvijas iedzīvotāju aizsardzībai pret krievu partizānu sirotājiem. Ar 1943. gada 1. augusta pavēli šos bataljonus apvienoja Rīgas policijas pulkā, pastiprinot to ar dažu citu bataljonu pārpalikumiem. Par pulka komandieri iecēla pulkvedi-leitnantu Robertu Osi, kurš līdz tam bija darbojies kā sakaru virsnieks pie kārtības dienesta vācu pavēlnieka Latvijā. Pltn. Osim izdevās panākt, ka vācieši atcēla vācu sakaru virsniekus pie bataljoniem, atstājot tikai vienu pulka stābā. Pulku apgādāja ar ietērpa priekšmetiem un septembra vidū nosūtīja uz Polijas pierobežu.

Kad pulkam pavēlēja pāriet robežu, lai apkarotu krievu partizānus bijušās Polijas teritorijā, pulka komandieris deva visām latviešu vienībām norādījumus — izturēties pret poļu civiliedzīvotājiem ar vislielāko

saudzību un pieklājību. Noskaidrojās, ka šajā apvidū nav daudz krievu partizānu un nav arī nacionālo poļu partizānu. Bieži vien pulka karavīriem bija jāaizstāv poļu iedzīvotāji pret vācu militāro saimniecības komandu un SD patvarībām, dažos gadījumos piedraudot pat ar ieroču lietošanu pret vāciešiem. Par atriebību, vācu SD ziņoja saviem priekšniekiem, ka latviešu apsargātās sādžas slēpjot komunistus. Tas, savukārt, izsauca jaunas represijas un vācu nacistu naidu pret latviešiem.

16. armijas labā spārnā krieviem izdevās ielauzties Nēvelē 1943. gada 6. oktobrī. Visu oktobra mēnesi viņi centās savu caurrāvumu paplašināt un padziļināt, lai nodrošinātu sev šo nozīmīgo satiksmes ceļu mezglu un apdraudētu vācu armiju ziemeļu grupējuma labo flanku. Vāciešiem bija lielas grūtības atrast rezerves spēkus, ko sūtīt pretīm neatlaidīgajiem uzbrucējiem. Aizstāvju spēku stiprināšanai Nēveles frontē steigšus savilka arī aizmugures nodrošinātāju bataljonus, to starpā arī divus latviešu bataljonus, Rīgas policijas pulku un igauņu brigādi. Šos salasītos spēkus apvienoja Jekelna kaujas grupā, kas savukārt bija padota dažādām vācu karaspēka divīzijām. Ne policijas pulks, ne bataljoni nebija frontes cīņām piemēroti.

Abi latviešu bataljoni bija sastādīti no sešu nedēļu akcijai iesauktiem aizsargiem, lai palīdzētu aizsargāt Latgales iedzīvotājus pret teroristu bandu iebrukumiem no Krievijas. Apbruņojumā viņiem bija dažādu sistēmu šautenes un patšautenes, bet nebija smago ieroču. Sastāvā bija gan jauni cilvēki, gan vecāki vīri, kuŗu veselības stāvoklis nemaz nepieļautu viņu izmantošanu frontes cīņās. Tomēr, krievu uzbrukumam Nēveles telpā attīstoties, šos bataljonus nosūtīja uz

turieni un bez kādas sagatavošanas iesaistīja aizstāvēšanās kaujās pret krievu regulāro karaspēku.

No novembra vidus līdz janvāra vidum Rīgas policijas pulks un atsevišķie bataljoni bija iesaistīti gan drīz nepārtrauktās kaujās pret lielu krievu pārspēku. Lai gan karavīri bataljonos sirdijās, ka viņus neatlaiž mājās, viņi tomēr kaujās parādīja lielu izturību un drosmi, nosprostoļot krievu uzbrukumu rietumos no Nēveles starp Nevedro, Gusino, Jasno un Nežčedro ezeriem. Par varonību daudzus karavīrus apbalvoja ar dažādām vācu goda zīmēm, bet bataljoni cieta arī lielus zaudējumus. Krievu uzbrukuma spiedienam atslābstot, abus bataljonus no frontes izņēma un nosūtīja atpakaļ uz Latviju. Tur vecākos karavīrus atvaļināja, bet jaunākos ieskaitīja 2. Liepājas policijas pulkā.

Rīgas policijas pulku, pēc ierašanās frontē, pārņēma VIII armijas korpuss, un 5. novembrī pulku pulkveža-leitnanta R. Oša vadībā ielika frontē starp Nežčedro un Jasno ezeriem. Tur pulks no 7. līdz 10. novembrim noturēja savu aizsardzības līniju pret veselu krievu divīziju.

No 22. novembra līdz 15. decembrim policijas pulks noturēja apmēra tās pašas pozīcijas pret nemitīgi uzbrūkošo ienaidnieku, par ko ar Dzelzskrusta 2. šķiru apbalvoja ap 40 karavīrus. Decembra vidū pltn. Osi ievainoja. Ģenerālis Jekelns ļoti vēlējās tagad par pulka komandieri iecelt pulkvedi Plensneru, lai atbrīvotos no viņa klātienēs ģenerālinspektora stābā. Tomēr pēc ģenerāļa Bangerska ierosinājuma šajā amatā iecēla pulkvedi-leitnantu Osvaldu Meiju. Pārņēmis pulku, viņš lielu vērību pievērsa pulka apgādei ar ieročiem un transportu.

No 1944. gada 12. janvāra līdz 18. janvārim atkal

notika sīvas cīņas sniegputenī par ezeru spraugām. Par ļoti grūtajos apstākļos veiksmīgi vesto kauju, kur latviešu policijas pulka komandierim pakļāva vairākus vācu bataljonus, pltn. Meiju apbalvoja ar 2. un 1. šķiras Dzelzskrustiem. Rīgas latviešu policijas pulks šajā sektorā palika līdz marta sākumam, kad vācu kājnieku divīzijas pakļautībā, ar kauju atgāja uz Latvijas robežām.

15. divīzijas formēšana.

Latvieši bija cerējuši, ka latviešu leģiona divīzijas formēšanu varēs veikt plānveidīgi un karavīrus labāki sagatavot, nekā tas bija iespējams ar kārtības dienesta bataljoniem. Bija izdevies izkārtot divīzijas formēšanu un sagatavošanu Latvijā, lai gan vācieši sākumā vēlējās divīziju formēt Vācijā. Telpu sagāde radija grūtības, bet tās ar prieku pārvarēja, jo zināja ka karavīrus apmācīs dzimtenē. Cerības tomēr bija pāragras. Pats divīzijas formētājs, ieroču SS ģenerālis Hansens, nebija īsti skaidrībā par saviem pienākumiem. Viņa uzdevumos bija paredzēts formēt latviešu un lietuvju leģionus. Kad lietuvju tautas pretestības dēļ no lietuvju leģiona nekas neiznāca, viņš sāka sevi dēvēt par latviešu leģiona pavēlnieku un par leģiona komandieri. Vēlāk Hansenu iecēla par latviešu pirmās divīzijas komandieri un beidzot atsauca atpakaļ uz Vāciju. Jekelns bija ticis valā no sācēnša.

Pavēle latviešu divīzijas uzstādīšanai bija dota jau 26. februārī, bet pie divīzijas formēšanas varēja ķerties tikai martā. Arī tad formēšana dažādu iemeslu

dēļ kavējās. 1. aprīlī apstiprināja par pulku komandieriem pirmos latviešu virsniekus un 7. aprīlī viņi iesāka formēšanas priekšdarbus. Maijā pulkvedis Arvīds Krīpens sāka formēt 3. latviešu pulku, kuŗu vācieši nepamatoti nosauca par Paplakas SS brīvprātīgo pulku. Lai gan pulku formēja Paplakā, kaŗavīri nebija brīvprātīgie, viņi bija kaŗa dienestam iesaukti un padarīti par SS kaŗavīriem, viņu piekrišanu nemaz neprasot.

Sākumā bija paredzēts, ka Paplakā formējamais pulks sagatavos kadrus pārējām divīzijas vienībām. Jauniesauktie ieradās ļoti neregulāri un tādēļ sagādāja grūtības apmācībā. Jau pēc mēneša pulkam bija jānodod kaŗavīri citām leģiona vienībām: 2. brigādei Volchovas frontē un citiem jaunformējamās divīzijas pulkiem. Prasības pēc papildinājumiem turpinājās visu vasaru, un oktobrī bija saformēti tikai divi bataljoni.

Jūnijā pulkvedis Vilis Janums sāka formēt 4. latviešu pulku Vainodē. Šis pulks vasarā varēja saformēt tikai vienu bataljonu, un kaŗavīrus pārējo bataljonu formēšanai saņēma tikai novembrā sākumā. 5. latviešu pulku sāka formēt pulkvedis Augusts Apsītis jūnijā, Cēsīs. Tāpat kā 3. un 4. pulkam, apmācības traucēja jauniesaukto neregulārā ierašanās. Trūka arī ieroču un apģādes priekšmetu. Augustā no pulka pieprasīja vēl 1000 kareivju 2. brigādes papildinājumiem. Bija jāsaķ no jauna apmācības ar jauniesauktajiem. Arī šis pulks novembrī varēja uzstādīt tikai divus bataljonus. Pie tam, apmācību laikā pulku no Cēsīm pārvietoja uz Ventspili, kur trūka pietiekošu telpu.

Divīzijas kaŗavīrus ietērpa vācu ieroču SS formas tērpos, neparedzot SS zīmju nēsāšanu un apkakles. Tā kā vācu noliktavas izsniedza lietotus ietērpus, tad daudziem šīs zīmes jau bija piešūtas un latviešu kaŗa-

vīri tās nenonēma. Viņi, tomēr, rūpējās par to, lai visiem uz piedurknes būtu Latvijas krāsu vairodziņš ar uzrakstu LATVIJA. Daudzi kaņavīri, kuņi bija kalpojuši Latvijas armijā, pie sava tērpā nesa arī Latvijas armijas pulku un militāro mācības iestāžu zīmes, kas sākumā nebija paredzēts. Vēlāk vācieši atļāva nēsāt pat Latvijas ordeņlentišu atgriezumus.

1943. gada maijā par 1. latviešu divīzijas komandieri iecēla vecāku vācu virsnieku, ieroču SS ģenerāli fon Pikleru-Burghauzu. Divīzija skaitījās padota VI SS brīvprātīgo korpusam, kuņ stābs formējās Vācijā. Šim korpusam bija padota arī 2. latviešu brigāde. Operatīvā ziņā abas latviešu vienības bija padotas ziemeļu armiju grupējuma vadībai. 2. brigāde jau aktīvi cīnījās 18. armijas sektorā Volchovas frontē, bet 1. divīzija skaitījās 16. armijas rezervē.

Oktobrī 1. latviešu divīzija ieguva ieroču SS 15. divīzijas numuru. Līdz ar to arī divīzijas kājnieku pulki saņēma vācu numurus. Tā latviešu 3. kājnieku pulks kļuva par 32. grenadieru pulku, 4. pulks — par 33. un 5. par 34. grenadieru pulku. Divīzijas artilērijas pulks, ko formēja Jelgavā, paturēja divīzijas numuru — 15, tāpat, kā divīzijas speciālās un dienestu vienības. Par artilērijas pulka komandieri iecēla ģenerāli Valdemāru Skaistlauku, kuņ ieroču SS dienestā ieskaitīja pulkveža pakāpē.

Vācu neveiksmes.

1943. gadā vācieši Krievijā cieta ievērojamus zaudējumus, kā kaņ materiālos, tā kaņavīru skaitā. Vācijā

trūka cilvēku rezervju ar ko papildināt Krievijas dienvidos notikušajās lielajās kaujās novājināto vācu armiju vidus un dienvidu grupējumus. Vācu ģenerālštābs pavēlēja pārcelt no ziemeļu grupējuma uz vidus grupējumu vienu divīziju pēc otras. Tā novājinātam ziemeļu grupējumam bija arī vēl jāpaplašina frontes sektors no Nēveles uz dienvidiem. Visu 1943. gadu ziemeļu grupējuma fronte bija noturējusies uz Ļeņingradas aplenkuma loka, Volchovas upes un Redjas upes līnijas līdz Ivana ezeram pie Nēveles. Pēc ziemeļu grupējuma spēku novājināšanas, lielos posmos fronte sastāvēja tikai no retiem atbalsta punktiem.

Laiku pa laikam Sarkanarmijas vienības apgāja šos atbalsta punktus un uzbruka tiem negaidīti no muguras. Pa atbalsta punktu spraugām uz vācu aizmuguri pārvietojās lielas un labi apbruotas partizānu grupas. Arī 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzija, kas cīnījās pret vācu spēkiem Demjanskas aplenkumā, 1943. gada 23. februārī izveidoja partizānu brigādi 200 vīru stiprumā, lai sūtītu to uz Latviju. Partizāni ļoti nopietni apdraudēja, kā vācu armijas sakaru un apgādes līnijas, tā arī civiliedzīvotājus Krievijā un Latvijā, it sevišķi Latgalē.

Lai pret šo apdraudējumu nodrošinātos, ģenerālis Jekelns izveidoja vairākus jaunus bataljonus no policijas kārtībniekiem un lauku aizsargiem, īslaicīgām partizānu apkaŗošanas akcijām. Citu rezervju trūkuma dēļ šos bataljonus bieži iesaistīja frontes caurrāvumu likvidēšanā, lai gan tie nebija piemēroti cīņai pret regulāro karaspēku.

Apzinoties ziemeļu grupējuma frontes vājumu, vācieši steigā izbūvēja tā saukto Panteras pozīciju. Tā bija ierakumu un nocietinājumu josla, kas stiepās no

Narvas ziemeļos, gar Peipusa un Pliskavas ezeriem, aplicca Pleskavu uz austrumiem, stiepās gar Veļikajas un Sorotas upēm uz Aljes ezeru pie Kudeveras un Ivana ezeru pie Nēveles. Pie šīs pozīcijas izbūves 1943. gadā strādāja ap 47,000 cilvēku. Tā bija paredzēta kā galvenā aizstāvēšanās līnija, ja krievi izdotos salauzt Ļeņingradas — Volchovas upes — Redjas upes līniju.

Aviācijas leģions „Latvija”.

Kad 1942./43. gadā vācieši sāka mobilizēt latviešu karavīrus, arī latviešu lidotāji sāka meklēt iespējas radīt latviešu kara lidotāju vienības, lai tādā veidā atjaunotu savas līdzspējas atbilstoši tā laika prasībām. Līdzīgi citiem arī latviešu lidotāju virsnieki cerēja uz latviešu bruņoto spēku atjaunošanu, kuŗos sava vieta būtu aviācijai.

Saziņā ar ģenerāli Bangerski, pulkvedis leitnants Jānis Rucels 1943. gada jūlijā uzsāka sarunas ar vācu 1. gaisa flotes stābu. Vācieši bija pretīmnācīgi un iecēla Ruceli par sakarnieku ar jaunformējamām latviešu lidotāju vienībām. Igauniem viņi tādas jau bija saformējuši, un lidotāju apmācības notika Grobiņas lidlaukā.

1943. gada septembrī Grobiņā sāka formēt arī latviešu kaujas lidotāju vienības. Tajās iesauca Latvijas armijas Aviācijas pulka, Aizsargu aviācijas, un Aero-kluba lidotājus un mehaniķus. Vēlāk iesauca arī citus, kam interesēja dienests kara aviācijā, tāpat lidotājus

izņēma no citām Latviešu leģiona vienībām. 1944. gada 1. martā saformēja pirmo latviešu naktskaujas eskadriļu, kas uzsāka kaujas lidojumus no Vecumu lidlauka 26. martā. Otro naktskaujas eskadriļu saformēja 22. jūnijā. Tad arī abas eskadriļas apvienoja 12. naktskaujas grupā, kuŗas komandieris bija vācu kapteinis Rademachers, bet eskadriļu komandieŗi — latvieši.

Kad lielais krievu uzbrukums atsvieda fronti no Opočkas pāri Latvijas robežai, 12. latviešu naktskaujas grupu pārcēla uz Gulbeni, bet pēc nedēļas uz Kalncienu, kur tā operēja pret krievu spēku koncentrējumiem Jelgavas telpā. 1944. gada jūlija beigās vācieši kara dienestā iesauca arī 16 un 17 gadu vecus skolēnus, kuŗus iedalīja vācu gaisa spēku palīgdienestā pie zenīrtartilerijas un lidlauku apkalpē.

Augustā un septembrī latviešu eskadriļas bieži mainīja savus lidlaukus, lai operētu pēc vajadzības pret krievu kaujas ratu koncentrējumiem gan vienā frontes sektorā, gan otrā. Lidmašīnu trūkuma dēļ nesaformēja trešo latviešu naktskaujas eskadriļu, bet pirmā eskadriļa 25. jūlijā jau veica savus pirmos 1000 kaujas lidojumus.

1944. gada 17. augustā vācieši formāli apstiprināja aviācijas leģionu „Latvija” un „Igaunija” nodibināšanu, ieceļot abiem leģioniem pašu tautību komandierus. Par latviešu aviācijas leģiona komandieri iecēla pulkvedi leitnantu Ruceli un pakļāva viņam 12. naktskaujas lidotāju grupu ar divām eskadriļām, vienu iznīcinātāju eskadriļu, kas bija formēšanas stādijā, vienu zenīrtartilerijas divizionu formēšanas stādijā un lidotāju skolu-bazi Grobiņas lidlaukā. Rucels par 12. naktskaujas grupas komandieri iecēla pulkvedi leit-

nantu Nikolaju Bulmani, bet par Grobiņas lidotāju skolas un bāzes komandieri paredzēja majoru Aleksandru Tomasu. Tomass savus pienākumus nepaspēja uzņemt, jo vācieši jau oktobrī sāka domāt par latviešu aviācijas leģiona likvidēšanu lidmašīnu un degvielu trūkuma dēļ. Īsajā leģiona pastāvēšanas laikā tajā kalpoja ap 1200 latviešu karavīru. Formāli aviācijas leģionā „Latvija” skaitījās arī vācu gaisa spēku palīgdienestā iesauktie, ap 4000 latviešu zēni. Tomēr, praktiski viņus sadalīja pa dažādām zenīrtartilerijas vienībām un ar aviācijas leģiona likvidēšanu šie zēni lielā mērā izslidēja no Latviešu leģiona ģenerālinspektora pārraudzības.

Septembrī krievi bieži uzlidoja Rīgai gan dienā, gan vairāk naktī. Šos uzlidojumus veiksmīgi atvairīja zenīrtartilerija, kuŗu tad jau apkalpoja latviešu zēni. Degvielu trūkums sāka nopietni kavēt latviešu naktskaujas lidotāju lidojumus, tomēr abas eskadriļas kopā bija veikušas jau vairāk nekā 4000 kaujas lidojumus. Pēdējie naktskaujas lidojumi bija 7. oktobrī, Jelgavas-Dobeles telpā, atbalstot vācu karaspēka atiešanu uz Kurzemi. Oktobrī 1. latviešu naktskaujas eskadriļa bija nolidojusi 2900 kaujas lidojumu, pie tam zaudējot tikai trīs lidotājus. 2. latviešu naktskaujas eskadriļa bija nolidojusi 2400 kaujas lidojumus, arī zaudējot trīs lidotājus.

Latviešu iznīcinātāju eskadriļa, kuŗu bija sākts formēt maija beigās, oktobra sākumā saņēma 10 FW190 lidmašīnas. Šī eskadriļa tomēr spējēja izlidot tikai ap 10 kaujas lidojumus Latvijā, kad to pārcēla uz Vāciju. Degvielu trūkuma dēļ novembra sākumā vācieši bija spiesti latviešu aviācijas leģionu izformēt.

5.

2. brigāde
un 16. divīzija
atkāpās kaujās

2. brigādes kaujas no Volchovas līdz Veļikajai.

1944. gada janvāra vidū krievi sāka savu lielo ziemas ofensīvu, kuŗas galvenais nolūks bija Ļeņingradas atbrīvošana un vācu armiju ziemeļu grupējuma iznīcināšana. Vācu kaŗaspēks bija līdzšinējās kaujās nokausēts, trūka cilvēku rezervju kritušo un ievainoto atvietošanai. Trūka arī transporta līdzekļu, kas Krievijas sliktajos ceļos un milzīgajos attālumos bija nolietojušies, vēl vairāk trūka degvielas transporta līdzekļiem un lidmašīnām. Tādēļ 19. janvārī aplenkuma loku ap Ļeņingradu salauza, Sarkanarmijas divīzijas traukācās no Oranienbaumas uz Narvu un Pleskavu, no Novgorodas uz Lugu un no Nēveles uz Sebežu. Vācu kaŗavīri pretojās ar izmisuma spēkiem, jo Hitlers bija noliedzis savām divīzijām elastīgas pretošanās taktiku, pavēlot aizstāvēt ieņemtās līnijas līdz nāvei. Vācu ģenerāļi frontē tomēr bija spiesti ņemt vērā dzīves reālītāti un atkāpties uz Panteras pozīciju.

Kad krieviem izdevās pārraut Volchovas fronti dienvidos no latviešu brigādes pozīcijām, 15. janvārī pulkvedim Veisam uzdeva sastādīt kaujas grupu un nosprostot iebrukumu. Viņam izdevās krievu iebrukumu apturēt uz četrām dienām, dodot iespēju atiet apdraudētām vācu vienībām.

Tad citos frontes sektoros krievi guva panākumus, un arī Volchovas fronte pie Čudovo bija jāatvelk, lai nepaliktu ielenkumā. Latviešu brigāde, ar piedalītām vācu vienībām, kā Šolca kaujas grupa, sāka atiešanu no Volchovas 20. janvārī. Sēdzot vācu vienību atiešanu, Šolca kaujas grupa atkāpās no vienas uztveres

pozīcijas uz otru. Tā 24. janvārī kaujas grupa atgāja no Novaja Kerestj uz Gluchaja Kerestj. Tesso vo purvam kaujas grupa apgāja gar ziemeļu galu 29. janvārī, vienā nogurdinošā pārgājienā, un palika īsā atpūtā Verjašino-Pristaņ rajonā. Dubļainais ceļš un nepārtrauktie partizānu uzbrukumi kaņavīrus nogurdināja, bet latviešu brigādes morāle nebija sagrauta.

Arī krievi bija strauji virzījušies caur purvaino apvidu un sāka no dienvidaustrumiem apdraudēt vācu atiešanu. 2. februārī 2. brigādi nosūtīja uz Oredešu, lai tā ar kauju, vācu bruņotā vilciena atbalstīta, atbrīvotu dzelzceļu uz Bateckaju. Sīvās kaujās brigāde atsvieda ienaidnieka priekšējās vienības un uzņēma dzelzceļa aizsardzību. Šo uzdevumu brigāde veica sīvās cīņās līdz 6. februārim. Lai atvieglotu dzelzceļa aizsardzību un izklīdinātu krievu pulcēšanos, 6. februārī brigādes vienības uzbruka augstienei 80.9 austrumos no Zaktinje stacijas. Uzbrukums sekmējās tikai daļēji, krievu koncentrējumu izklīdināt izdevās, bet augstieni ieņemt nevarēja. Sarkanarmijas divīziju spiediens no Staraja Rusas līdz Narvai turpinājās bez pārtraukuma. Krievu priekšējās vienības bija jau pie Peipus ezera austrumu krasta. Vācieši centās uzbrukumu no austrumiem apturēt uz Utorgoš-Bateckaja-Oredeš-Strešno līnijas, bet viņu aizmuguri jau apdraudēja no ziemeļiem nākošās krievu divīzijas un nemitīgie partizānu uzbrukumi.

10. februārī latviešu brigāde turpināja atiešanu uz sagatavotām pozīcijām Panteras līnijā Veļikajas upes krastos. No 16. līdz 20. februārim brigāde cīnījās Utorgošas rajonā, 22. februārī jau Sitņjas upes dienvidu krastā. Sīvas kaujas nācās izcīnīt 24. un 25. februārī Dubrovnas rajonā, kur krievu spēku izklīdinā-

šanai vācieši iesaistīja savus vieglos bumbvedējus — Stukasus. Uzbrūkošajām sarkanarmijas daļām tie sagādāja lielus zaudējumus, bet aizstāvjus vajāja krievu partizāni, naktīs uzbrūkot pat mazākām latviešu vienībām atbalsta punktos. 26. februārī brigāde turpināja atiešanu, gandrīz visapkārt krievu ielenkta. Atiešanas ceļu partizāni bija nosprostojuši ar nogāztiem kokiem un mīnām, tādēļ gājiens prasīja no kaŗavīriem ārkārtīgu piepūli. Šajā dienā brigādes priekšējās vienības jau sasniedza Panteras pozīciju. Pēdējās dienas gājienā pltn. Lobi ievainoja kājā, bet viņš palika pie saviem imantiešiem, lai izvestu viņus no grūtās situācijas. Pēc Panteras pozīcijas sasniegšanas austrumos no Pleskavas, brigādei bija iespēja nedaudz atpūsties, bet brigādes aizkavētās daļas un vezumi turpināja ierasties vēl 28. februārī.

Trīsdesmit dienās brigāde bija pārvarējusi ap 200 kilometru attālumu, nepārtrauktās kaujās laužoties caur ienaidnieka daļēji ieņemtu apvidu un sedzot citu divīziju atiešanu. Brigāde bija cietusi ievērojamus zaudējumus, bet tomēr nebija iznīcināta. Tagad brigādei ierādīja aizstāvēšanās iecirkni Veļikajas krastos pa kreisi no 15. divīzijas, kas arī tikai šinīs dienās bija ieradusies pēc atkāpšanas no Staraja Rusas frontes.

15. divīzija pie Novo Sokolņikiem.

1943. gada decembrī vācu aizstāvēšanās līnija starp Novo Sokolņikiem un Vitebsku bija atspiesta lielā lokā Polockas un Idrica virzienā. No Novosokolņikiem tā stiepās austrumu-rietumu virzienā un pietuvojās

Latvijas robežai uz 80 kilometriem. To turēja trīs vācu korpusi ar kopā vienpadsmit novājinātām divīzijām un salasītā Jekelna kaujas grupa. Tai pašā laikā Volchovas fronti no Novgorodas līdz Kiriši turēja divu vācu korpusu piecas divīzijas un 2. latviešu brigāde. Šķita, ka krievi bija nolēmuši vispirms salauzt vācu armiju ziemeļu grupējuma labo spārna pie Nēveles, kur viņi, spēkus netaupīdami, uzbruka jau kopš oktobra. Vācu vadība apsvēra iespēju atkāpties uz sagatavotajām Panteras pozīcijām.

Teorētiski Latvijā formējamai 15. divīzijai vajadzēja tagad būt saformētai, un, apstākļus uz vietas nepārbaudot, ieroču SS vadība Vācijā pavēlēja divīziju sūtīt uz fronti, kā to Himlers bija pieteicis jau septembrī. 15. divīzijas formēšana noritēja ļoti nelabvēlīgos apstākļos, un pulki bija spiesti tikko apmācītos kaŗavīrus nodot 2. latviešu brigādes papildināšanai. Kad novembrī divīzijai bija jādodas uz fronti, apmēram ceturtdaļa kaŗavīru bija baudījuši tikai 2 nedēļu un mazāk apmācību. Kā pirmais uz fronti izbrauca 34. grenadieru pulks. Vāji apmācītie kaŗavīri savus ieročus saņēma tikai izbraukšanas dienā, apgādes priekšmetus un uzkabes nemaz nepaspēja izkraut no vagoniem, bet ņēma tāpat līdz uz Ostrovu, kas bija norādīta par izkraušanas vietu. Tur pulks nonāca 14. novembra naktī un saņēma pavēli nekavējoties izkāpt ar visām mantām. Izrādījās, ka apgādes iestāžu steigas dēļ uzkabes priekšmeti, optiskie instrumenti, zirglietas un citas mantas bija sasviestas vagonos kaudzē, juku jukām. Nakts tumsā izkraujot visu bija jāsviež ārā — dubļos, kur daudz vērtīgu priekšmetu gāja zudumā.

Izrādījās, ka starplaikā fronte ir nedaudz nostabi-

lizējusies, un uz nedaudz dienām 34. pulku piedalīja Ostrovas apkārtnes komandantūrām aizmugures nodrošināšanai. Jau pēc desmit dienām pulku sūtīja tālāk — uz Nēveles fronti pie Novo Sokolņikiem. Tur pulku piedalīja 83. vācu kājnieku divīzijai un pavēlēja turpināt apmācības, kā arī sagatavot ierakumus uztverošā pozīcijā aiz pirmās līnijas. Uz norādīto rajonu bija jāsoļo 45 kilometri, kas nepieradušajiem kaŗavīriem bija grūts uzdevums. Bija zirgi, bet nebija ratu, un liela daļa pulka piederumu bija jāatstāj izkraušanās stacijā. Zābaki bija tik sliktas kvalitātes, ka gājiena laikā izjuka. Arī no paredzētām apmācībām nekas neiznāca, jo bija jārok ierakumi un daļa kaŗavīru jānodod galvenās kaujas līnijās vācu vienībām. Par visām šīm nebūšanām pulkvedis Apsītis uzrakstīja garu ziņojumu leģiona ģenerālspektoram, ģenerālim Bangerskim.

5. decembrī uz fronti izbrauca 15. artilērijas pulka I divīzions pulkveža-leitnanta Griķa vadībā. Kad Griķis atteicās ievadīt divizionu kaujā, jo uzskatīja, ka tas vēl nav pietiekoši sagatavots kaujas darbībai, viņa vietā iecēla kapteini Rēbergu. Divīzions bija piekomandēts 205. vācu divīzijai, kuŗas artilērijas komandieris pulkvedis Šultcs bija repatriants baltvāciets, kuŗš bija bijis Latvijas armijas virsnieks. Viņš ieradīja divīzionam mierīgu iecirkni, kur tas varēja pāris nedēļas veikt sistēmātiskās apmācības. Vēlāk divīzions ar labām sekmēm veica kaujas uzdevumus. 15. art. pulka pārējie divīzioni ieradās frontē tikai janvārī, jo bija saslimuši zirgi. Tos pagaidām novietoja ziemeļos no Narvas, jo bija zināms, ka paredzama divīzijas pārcelšana uz citu rajonu.

Decembrā sākumā frontē ieradās arī 32. un 33.

grenadieru pulki. Arī tiem savi kaņavīri bija jānodod vācu pulkiem galvenā kaujas līnijā, kur tos pa mazākām grupām sadalīja vācu rotās. Krievu spiediens uz fronti bija tik liels, ka vācieši bija spiesti steigā izbūvēt vēl vienu uztverošu pozīciju no Novo Sokolņikiem uz rietumiem. Būvdarbos iesaistīja latviešu kaņavīrus. Jāstrādā bija naktīs, jo uztverošā līnija jau bija zem krievu artilērijas uguns. Nebija patvertņu, un tuvumā esošās sādžas bija izpostītas tā, ka bargajā salā un sniegunajos daudzi apsaldējās.

15. divīzijas pārvietošana uz Redjas upes pozīcijām.

Kad 1944. gada februāra sākumā nāca pavēle 15. divīziju pārvietot uz Belabelkas rajonu, divīzijas vadībai vairs nebija iespējams savus pulkus savākt kopā. Daudz kaņavīru bija krituši, daudzi iesaistīti dilstošajās vācu vienībās, kuņas šos papildspēkus negribēja atdot. Tās vienības, kuņām izdevās atgriezties, zaudēja savus automātiskos ieročus, kuņas paturēja vācieši. Dažos gadījumos vācieši paturēja visus ieročus, un kaņavīri bija jāapbruņo no jauna. Latviešu kaņavīri bija sarūgtināti, jo nevarēja saprast, kādēļ vācu vadība izjauc latviešu vienības, tomēr savās vietās cīnījās apzinīgi un ar to izpelnījās vācu atzinību. Ļaunākais bija tas, ka dažos gadījumos vācu divīziju vadība negribēja uzticēties latviešu virsniekiem, kas izraisīja virsnieku pasivitāti.

Divīzijas komandieris Piklers-Burghauzs pats bija latviešiem labvēlīgs, bet ar savu autoritāti dotajos

kaujas aptākļos nespēja divīziju kopā saturēt. Lai panāktu latviešu divīzijas iesaistišanu patstāvīgā kaujas iecirknī, viņš sūtīja divīzijas kājnieku priekšnieku pulkvedi Silgaili uz Vāciju, lai tas personīgi varētu ziņot augstākai vadībai par divīzijas stāvokli. Vācijā Silgailim bija iespējams runāt ar SS augstāko vadītāju Himleru, bet tur jau bija priekšā sūdzības par Pikleru-Burghauzu. Himlers viņam uzvēla visas vainas par divīzijas izlaišanu no rokām un paziņoja, ka ir jau iecēlis jaunu divīzijas komandieri.

Pavēle ieņemt patstāvīgu frontes iecirkni pienāca divīzijas stābā 1944. gada janvāra beigās. Frontes iecirknis bija paredzēts apmēram 45 kilometrus dienvidos no Stāraja Rusa, Redjas upes krastā. Pārvietošanās bija paredzēta 2. februārī, bet krievu iebrukums pie Nasvas apdraudēja gājiena ceļu. Vācu frontes pārrāvuma aizsprostošanai un prettriecienu izdarīšanai tur iesaistīja 32. grenadieru pulka bataljonu. Pēc uzdevuma sekmīgas veikšanas aizturētajām vienībām atļāva ceļu turpināt. Tās sasniedza Belabelkas rajonu 12. februārī. Citas 15. divīzijas vienības tur bija ieradušās 6. februārī, atstājot pie Novo Sokolņikiem daļu savu karavīru, kurus nebija iespējams no vācu divīzijām izvilkēt.

VI SS brīvprātīgo korpuss.

1943. gada rudenī vācu vadība bija paredzējusi 2. latviešu brigādes paplašināšanu līdz divīzijai, lai to apvienotu ar 15. latviešu divīziju vienā lielākā formācijā, vienotai vadībai. Tam nolūkam 1943. gada oktobrī

Vācijā sāka uzstādīt VI SS brīvprātīgo korpusu, kas ar savām dienestu vienībām sastāvēja no vāciešiem. Līdzīgā kārtā jau agrāk bija uzstādīts III SS brīvprātīgo kopuss, kuŗa divīzijās bija rietumeiropas tautību: flāmu, valoņu, holandiešu, dāņu un norvēģu „brīvprātīgie”. 1943. gada beigās III SS korpusu novietoja frontē pret Oranienbaumā ieslēgtajiem krievu spēkiem. Ar krievu ziemas ofensīvas sākumu korpusu atspieda līdz Narvai, kur tas, sīvās kaujās, noturēja Igaunijas robežu. Tur korpusam pievienoja arī 20. igauņu divīziju, un no četriem igauņu robežsargu pulkiem izveido 300. sevišķu uzdevumu divīziju. Šis korpusa sastāvs noturēja Narvas šaurumu un Peipus ezera piekrasti pret visiem krievu uzbrukumiem līdz 1944. gada 15. septembrim.

VI SS korpusa vācu vienības ieradās Novo Sokolņiku frontē 1944. gada 26. janvārī, kur korpusa vadībai pakļāva divas vācu grenadieru divīzijas frontē no Holmas augstienes līdz Novo Sokolņikiem. Tā kā korpusiem parasti pakļāva trīs divīzijas, jādomā, ka vācu vadības nodoms bija korpusam šeit pakļaut arī 15. latviešu divīziju. Korpusa stāba priekšnieks bija vācu policijas virsnieks SS oberfīrers Heilmanis. Iespējams, ka korpusa vadība bija pavēlējusi fon Pikleram-Burghauzam izvilkt 15. divīzijas vienības no citu divīziju padotības un pievest tās VI korpusam. Kad fon Pikleram-Burghauzam tas neizdevās, Heilmanis būs bijis tas, kas par šo neveiksmi sūdzējies Himleram, un tādēļ pats tika iecelts par 15. divīzijas komandieri.

15. divīzijas kaujas pie Redjas un atiešana.

15. divīzijas jaunais kauja sektors atradās Redjas upes krastos, purvainajā joslā, kas stiepās no Ilmeņa ezera un Staraja Rusas uz dienvidiem. Šis bija samērā mierīgs frontes sektors, jo daudzās paralēli tekošās upes un purvainais apvidus nebija piemērots lielāku kaŗaspēku vienību un tanku izmantošanai. Divīzija nomainīja 21. vācu gaisa spēku kājniekoto divīziju un ieņēma tās frontes sektoru apmēram 35 kilometru platumā, starp Kamenku un Ručiem. Tā kā divīzijas rīcībā vairs bija tikai pieci bataljoni, doto frontes sektoru varēja ieņemt vienīgi atbalsta punktu veidā, ar patruļām starp atbalsta punktiem.

Izmantojot platās atstarpes atbalsta punktu starpā, krievi 13. februāŗa puteņainā naktī iefiltrēja divīzijas atbalsta punktu aizmugurē ap 400 vīru. Viņu nodoms bija reizē ar frontālu uzbrukumu uzbrukt atbalsta punktiem no aizmugures. Patruļa slēpotāju pēdas atklāja, un 33. pulka komandieris plkv. Janums savus kaŗavīrus brīdināja. Uzbrucēji nebija saskaņojuši uzbrukuma sākumu, un, kad 15. februāŗa naktī sākās frontālais uzbrukums, aizmugurē esošie spēki vēl nepiedalījās. Pirmo frontālo uzbrukumu latvieši sekmīgi atsita. 16. februāŗa naktī sekoja otrs uzbrukums — frontāli un no aizmugures. Tumsā krievi izdevās ieņemt dažus bunkurus un ielenkt vienu aizstāvju rotu. Plkv. Janums nekavējoties noorganizēja aplencošu pretuzbrukumu, ar ko atbrīvoja ielenkto rotu un ielencā pašus uzbrucējus. Iedegās ļoti sīva cīņa ap krievu ieņemtajiem bunkuriem, kas ilga līdz 18. febru-

ārim, kad iebrucējus — vienu strēlnieku pulku un otra pulka slēpotāju bataljonu pilnīgi iznīcināja.

17. februārī divīziju pārņēma vācu policijas virsnieks, SS oberfirers Heilmanis. Viņš bija lepns uz savu kaujas pieredzi pie Ļeņingradas, bet viņa komandiera spējas bija vājas. Tai pašā dienā divīziju kaujas laukā apmeklēja arī ģenerālis Bangerskis, kurš pārrunāja ar virsniekiem apgādes un apbruņojuma jautājumus. 18. februārī divīzija saņēma pavēli atiet uz sagatavotām Panteras pozīcijām Veļikajas upes kastos. Atiešanas segšanu no dienvidiem uzdeva pulkvedim Janumam ar 33. grenadieru pulku un tam piedalītajām vienībām, kam pa mazlietotu un aizputinātu ceļu divīzijas dienvidos bija jāsasniedz Poļistes upīte. Tur divīzijas vadība solīja dot tālākos rīkojumus.

Atiešana visā dotajā iecirknī sākās 20. februārī. Divīzijas galveniem spēkiem izdevās bez starpgadījumiem atrauties no ienaidnieka un iziet caur Belabelkas satiksmes mezglu. 21. februārī divīzija sasniedza Aļeksino rajonu. Krievu uzbrukuma smailes no ziemeļiem draudēja ieslēgt vācu spēkus dienvidos no Ilmeņa ezera, tādēļ atiešana bija jāsteidzina. Divīzijas artilērija un motorizētās vienības tikko paspēja iziet caur Dedovičiem uz Čichačevo, kad arī krievu tanki un slēpotāji sasniedza Dedovičus. 15. divīzijas kājnieku vienības turpināja ceļu uz Čichačevo pa mežu ceļiem. Techniskas kļūdas dēļ divīzija pazaudēja radio sakarus ar pulkveža Januma kaujas grupu. Janums izsūtīja jātnieku patruļu, kas sasniedza divīzijas stābu, bet atceļā krita par upuri krievu partizāniem. Tad divīzija mēģināja uzņemt sakarus ar Januma kaujas grupu, izsūtot uz turieni smagi apbruņotu patruļu, bet arī to iznīcināja partizāni. Patruļas atliekas vēlāk uzgāja

Januma kaujas gupa. Visu ceļu Januma karavīri juta, ka tiek izsekoti un novēroti, bet gājiena kodolu partizāni neiedrošinājās aiztikt. Vairāki uzbrukumi gan notika izlūkiem un priekšgrupām.

Kad nebija izdevies uzņemt sakarus ar divīziju, vai pārējām latviešu vienībām, Janums nolēma gājienu turpināt patstāvīgi. 25. februārī Januma kaujas grupa atstāja ieņemto pozīciju pie Polistes un sāka meklēt taisnāko ceļu uz nākošo, divīzijas vadības noteikto, aiztures pozīciju, ap 20 kilometru dienvidaustrumos no Čichačevo. Kad kaujas grupa sasniedza Glasačevo sādžu, tur to gaidīja partizāni sagatavotos ierakumos. Kad latvieši izdarīja sādžas apņemšanas manevru, partizāni kauju nepieņēma un aizbēga purvā. Nosacītajā aiztures pozīcijā karavīriem bija iespēja atpūsties telpās, zem jumta, ko visi ar prieku izmantoja, jo četras diennaktis bija pavadītas zem klajas debess. Kad, otrā dienā, izsūtītā patruļa atnesa ziņu, ka Čichačevo jau ir krievu rokās, pulkvedis Janums saprata, ka divīzija ir turpinājusi savu gājienu, par to viņam nepaziņojot. Kaujas grupai draudēja ielenkums, atpūta bija jāpārtrauc un steigšus jādodas atkal ceļā, caur krūmiem un pāri laukiem, jo ceļus jau aizņēma krievu kara-spēka vienības.

Gājiens pa apvidu karavīrus ārkārtīgi nogurdināja, lai gan pulks bija pametis visu lielāko mantību, paturot tikai ieročus un municiju. Vairākkārt mainot gājiena virzienu, lai izvairītos no sastapšanās ar ie-
naidnieku, karavīri turpināja soļot visu nakti. Pulkvedis Janums nepārtraukti vēroja visu gājiena kolonnu un mudināja pārgurušos karavīrus saņemties, lai nepaliktu krievu rokās. Rīta agrumā gājiens sasniedza Aševas-Novorževas ceļu, kur sastapa pirmās vācu kara-

spēku vienības. No divīzijas izsauca transporta mašīnas pārgurušo kaŗavīru un ievainoto uzņemšanai. Pārējie, pēc īsas atpūtas, devās kājām tālāk un 27. februārī ap pusdienas laiku sasniedza Novorževu. Krievi pa radio bija ziņojuši, ka Januma kaujas grupa iznīcināta, tādēļ divīzijā un VI korpusā grupu jau uzskatīja par bojā gājušu. Januma pulks bija nogājis pavisam ap 120 kilometru attālumu. Pēdējo 70 km posmu kaŗavīri bija nogājuši bez atpūtas 29 stundās, cauri nopostītam apvidum un vairoties no partizānu sagatavotiem šķēršļiem. Vairāk par simtu kaŗavīru bija apsaldējušies, citādi zaudējumi bija samērā mazi.

Arī 15. divīzijas pārējām vienībām atiešana uz Novorževu nebija bijusi bez klizmām. Ceļvežiem nomaldoties no pareizā ceļa, kāda pārpratuma dēļ, divīzijai pakļautajā vācu bataljonā bija izcēlusies panika. Tomēr, pateicoties divīzijas kājnieku priekšnieka pulkveža Silgaiļa enerģiskai rīcībai, divīzija izgāja caur mežu un purvu apvidu, kur to nepārtraukti apdraudēja krievu partizāni. Kaujas ar ienaidnieku izcīnīja arjergarda bataljons un gājiena apsardzības vienības. 28. februāra vakarā 15. divīzija sasniedza Veļikajas upi un stājās pie pozīciju ieņemšanas upes rietumu krastā. Tai pašā dienā pie divīzijas atgriezās arī 33. grenadieru pulks.

Jau 29. februāra pēcpusdienā krievu priekšējās vienības nonāca pie Veļikajas, bet arī tās bija nogurušas pēc garās vācu vajāšanas no Staraja Rusas līdz Novorževai.

Latviešu divīzijas pie Veļikajas.

Vācu karaspēka ziemeļu grupējums tagad viscauri ieņēma agrāk sagatavotās Panteras pozīcijas. Tās ziemeļos atradās uz Igaunijas austrumu robežas un Pleskavas ezera, tad stiepās austrumos no Pleskavas un Ostrovas, gar Veļikajas un Sorotas upēm uz Kudeveras augstieni. No turienes uz dienvidiem, uz Pustošku un ezeru rindu rietumos no Nēveles. Kaŗa darbība bija pietuvojusies Latvijas robežām uz 20 kilometriem pie Ostrovas un 70 kilometriem pie Sebežas. Lai gan kauju darbība nemitējās, tomēr Sarkanarmijas ziemas ofensīva bija beigusies, bet vācu karaspēks bija atsviests uz Baltijas valstu robežām.

Šeit, beidzot, VI korpuss varēja pārņemt abu savu latviešu divīziju vadību. Ar ierašanos Panteras pozīcijās, 2. brigādi pārformēja par divīziju, un tā ieguva 19. ieroču grenadiēru divīzijas (latviešu 2.) nosaukumu. 19. divīzijas grenadiēru pulkus pārnumurēja, un vācu numerācijā latviešu 1. kājnieku pulks kļuva par 42. grenadiēru pulku; 2. Imantas kājnieku pulks — par 43. grenadiēru pulku, bet jaunformējamam pulkam piešķīra 44. grenadiēru pulka numuru ar pulkvedi-leitnantu Rūdolfu Kociņu kā pulka komandieri.

VI korpusa vienībām ierādīja aizstāvēšanās iecirkni no Voroničas, ziemeļrietumos no Pušķinskije Gori, gar Sorotas upi līdz tās ietekai Veļikajā, ar fronti uz ziemeļiem. Tālāk — gar Veļikajas upi uz ziemeļiem un ar fronti uz austrumiem, pieslienot kreiso spārnu Sepenčevo sādžai Veļikajas labajā krastā. Pozīciju korpuss ieņēma ar 15. divīziju pa labi un 19. divīziju pa kreisi.

Pozīcija Veļikajas rietumu krastā nebija izbūvēta labā vietā. Tā deva ienaidniekam iespēju tālu ieskatīties pozīcijas dziļumā un pat pārvaldīt to ar savu ieroču uguni. 19. divīzijas kājnieku priekšnieks, pulkvedis Veiss, ierosināja pārnest pozīciju uz Veļikajas austrumu krasta pauguriem. Šo ierosinājumu nebija viegli izvest dzīvē, jo kaŗavīri vēl bija ļoti noguruši no pēdējo dienu pārgājieniem. Bez tam, rietumu krastā bija jau izbūvēti bunkuri, kamēr jaunajā pozīcijā tādi būtu jābūvē pašiem.

Ienaidnieks jau bija uz pēdām un 1. martā ielauzās 33. grenadieru pulka galvenā kaujas līnijā. Ar pretuzbrukumu no visām pusēm ienaidnieku atsita un galveno kaujas līniju atjaunoja. 15. divīzijas kreisajā spārnā un 19. divīzijas frontē galveno kaujas līniju varēja pārnest uz upes austrumu krastu, vienu līdz divi kilometrus no upes. Sašaurināja arī aizstāvēšanās iecirkņa platumu. Latviešu divīziju pozīcijas maiņa izraisīja sīvas kaujas ar krieviem, kuŗi centās latviešus atspiest atpakaļ neizdevīgajās rietumu krasta pozīcijās. Dažas kaujas ilga piecas līdz sešas dienas un beidzās ar lieliem zaudējumiem abās pusēs.

16. — 19. marta kaujas.

Viena no smagākajām kaujām šajā frontes iecirknī latviešiem bija jāizcīna no 16. līdz 19. martam, abu divīziju salaidnē, kur Veļikajas austrumu krastā bija kāda augstiene, kas deva labu redzamību visā Veļikajas ielejā. It sevišķi 19. divīzijai augstienes zaudēšana būtu ļoti nepatīkama, un visa aizstāvēšanās upes

austrumu krastā kļuva problēmātiska. Augstiene uz kartes bija iezīmēta kā 93,4 un ar tādu nosaukumu arī palika kauju dalībnieku atmiņā.

Krievi bija nolēmuši valdošo augstieni pārņemt savā rīcībā un pret latviešu divīziju salaidni sāpulcināja ievērojamus spēkus. Artilērijas municijas trūkuma dēļ šo labi zināmo pulcēšanos nebija iespējams traucēt. 16. marta rīta agrumā pret latviešu divīziju salaidni sākās ļoti spēcīga artilērijas sagatavošana, kuŗai sekoja kājnieku uzbrukums tanku atbalstā. Latviešu vienības augstienē 93,4 nespēja krievu uzbrukumu apturēt, un krievi augstieni ieņēma. Jau tūdaļ pret iebrukumu sākās latviešu prettrieciens, bet krievu blīvā uguns un lielais tanku skaits spieda prettriecienu vienības apstāties. Krievu tanki draudēja uzbrucēju ķēdes samalt, kad tos pārsteidza latviešu šautās tanku dūres. Šī bija pirmā kauja, kuŗā latvieši tanku dūres lietoja, un tās krievu tankistus jūtami izbiedēja. Kaujas laikā palīgā piesteidzās arī majora Trēziņa vadītais 15. divīzijas prettanku bataljons, kuŗa lielgabali un kājnieku tanku dūres iznīcināja ap 40 tanku. Trēziņu pašu smagi ievainoja. Izcilu varonību kaujas laukā parādīja tikko par leitnantu paaugstinātais Volchovas cīnītājs Žanis Butkus.

15. divīzijas komandieris Heilmanis gribēja, lai naktī pretuzbrukumu turpinātu, un latviešu virsniekiem tikai ar grūtībām izdevās viņu no šāda pārsteidzīga nodoma atrunāt. Bija jāsakārto līdzšinējā kaujā sajauktās vienības un jāizlūko apstākļi. Dienas kauja beidzās neizšķirti, bet latviešu prettriecienu vienības palika uzbrukuma izejas pozīcijā. Divīziju vācu komandieri nevarēja vienoties, kam uzticēt pretuzbrukuma kopējo vadību, jo tajā piedalījās daļas no abām latviešu

divīzijām. Problēmu atrisināja latvieši paši savā starpā, un komandēšanu uzņēmās virspulkv. Silgailis kā amatā un pakāpē vecākais latviešu virsnieks. Viņš 17. martā izkaulēja no korpusa vācu vadības labu artilērijas atbalstu, pievilka vēl kājnieku vienības uzbrukuma stiprināšanai un beidzot lūdza arī vācu piķējošo bumbvežu atbalstu. Starplaikā uzbrucēju vienības bija sakārtojušās un ierakušās, un tās turpināja izlūkošanu visu nakti un 18. marta rītu.

Beidzot sagatavošanās bija veikta, vienību komandieri saņēma mutiski dotas pavēles, un pēdējā brīdī savu piekrišanu deva arī bumbvedēji. Pretuzbrukums sākās 18. marta pēcpusdienā ar bumbvedēju uzlidojumu. 26 lidmašīnas divos gājienos bumboja krievu pozīcijas augstienē 93,4. Lidmašīnu uzlidojumiem sekoja artilērijas sagatavošanas uguns no kādām 15 dažādu kalibru baterijām. Kad šī nāvējošā uguns pārcēlās uz krievu ierakumu aizmuguri, latviešu bataljoni metās triecienā un ieņēma savas senākās pozīcijas bez zaudējumiem. Uguns bija bijusi tik graujoša, ka krievi vairs pretoties nespēja. 18. marta naktī krievi vēl mēģināja latviešus no pozīcijām izsviest, bet tas viņiem neizdevās.

Par pozīciju sekmīgu atgūšanu abām latviešu divīzijām savu atzinību izteica 18. armijas komandieris, bet latviešu karavīru pašapziņu ievērojamā mērā pacēla citi apstākļi. Šī bija pirmā kauja, kurā bija iesaistītas abas latviešu divīzijas viena mērķa sasniegšanai. Šajā kaujā tieši iesaistītās vienības komandēja tikai latviešu virsnieki. Kauja beidzās ar spožu uzvaru pār ievērojamā vairākumā esošo pretinieku. Daudzi vecākie karavīri šajā kaujā saskatīja savu centienu attaisnojumu: pietiekoši apbruņoti un latviešu virsnieku

vadībā latviešu kaŗavīri varēja būt varens ierocis. Šī kauja varēja būt atdzimstošās Latvijas armijas sākums. Tādēļ, pēc daudziem gadiem, trimdā, Latviešu leģiona veterāni izvēlējās šo kauju sākumu dienu — 16. martu — par Latviešu leģiona piemiņas dienu.

Robežsargu pulki.

Veļikajas krastos abas divīzijas palika līdz aprīļa vidum. Šajā laikā no 29. marta līdz pirmajam aprīlim tās frontē apmeklēja leģiona ģenerālinspektors, ģenerālis Bangerskis. Frontē nebija nevienas mierīgas dienas, jo krievi nepārtraukti centās uzlabot savu stāvokli ar iebrukumiem. Divīzijas tikai tagad saņēma atpakaļ dažas savas vienības, kuŗas vēl bija palikušas Novo Sokolņiku frontes sektorā pie vācu divīzijām. To kaŗavīri bija cīņās nogurdināti, un sastāvs cietis ievērojamus zaudējumus. Divīzijas saņēma arī citus papildinājumus, to starpā 2000 vīrus no robežsargu pulkiem.

Robežsargu pulki bija radīti saspīlētajā 1944. gada janvāra gaisotnē. Krievu spiediens Nēveles telpā bija tik draudošs, ka ģenerālis Jekelns pieprasīja 20 000 vīru iesaukšanu, lai no tiem izveidotu spēkus Latvijas robežu aizsargāšanai. Latviešu pašpārvalde liedzās tādu oficiālu iesaukšanu izdarīt, jo vācu pārvalde vēl arvien turpināja uzskatīt Baltijas valstis par Padomju Savienības atņemtū kaŗa laupījumu. Tagad reichskomissārs Drekslers mazliet piekāpās un 1944. gada 2. februārī rakstiski paziņoja latviešu pašpārvaldes pirmajam ģenerāldirektoram, ģenerālim Dankeram, ka ar

vācu karaspēka ienākšanu Baltijas valstīs tās vairs nav uzskatāmas par Padomju Savienības sastāvdaļu. Lai gan latviešu pašpārvaldes atzina, ka ar to nav teikts, ka Vācija atzīst Latviju par patstāvīgu valsti, stāvokļa nopietnība spieda iesaukšanu izdarīt. Pie Narvas krievi bija sasnieguši Igaunijas robežu, viņu rokās bija Peipus piekraste, un viņu priekšējās vienības bija pie Bateckajas ceļu mezgla, kur aizstāvējās 2. latviešu brigāde.

1944. gada 5. februārī latviešu pašpārvalde iesauca 1906. līdz 1914. gadā dzimušos, nosakot, ka iesaukšana ir Latvijas robežu sargāšanai un pēc saspilējuma izbeigšanas iesauktos atlaidīs mājās. Jekelns pavēlēja no iesauktajiem uzstādīt sešus Latviešu leģiona robežsarga pulkus. Pirmos trīs veidoja Rīgā, 1. robežsargu pulku — pulkvedis Liepiņš, 2. robežsargu pulku — pulkvedis-leitnants Ciemiņš, 3. robežsargu pulku — pulkvedis-leitnants Celle. 4. pulku formēja Tukumā, 5. — Aizputē un 6. Kuldīgā. Apgādes grūtību dēļ formēšana un apmācības neveicās. Nebija iespējams arī turēt iesaukšanā doto solījumu — izmantot Latvijas robežu sargāšanai.

Marta sākumā steidzami vajadzēja papildināt 15. un 19. divīzijas, kuŗas līdzšinējās kaujās bija cietušas ievērojamus zaudējumus. Citu rezervju nebija, tādēļ bija jāšūta robežsargu pulki, kā divīziju papildinājums. Kad vāji apmācītie un vēl vājāk apbruņotie vīri to uzzināja, viņu sašutums bija milzīgs un tikai ar lielām pūlēm izdevās viņus pierunāt uz paklausību. Daudzi tomēr patvarīgi atstāja savas vienības.

Kā pirmo 15. divīzijas papildināšanai izsūtīja 2. robežsargu pulku. Pie tam vācu papildinājumu pārvalde gandrīz visus virsniekus un instruktorus patu-

rēja Rīgā jauna robežsargu pulku formēšanai. 31. martā uz 19. divīziju nosūtīja 1. robežsargu pulku, šoreiz ar visu komandējošo sastāvu, tādēļ nekādu grūtību ar to nebija. 2. aprīlī 3. robežsargu pulku nosūtīja uz Krasnoje, apmēram 15 km aiz Latvijas robežas, austrumos no Kārsavas. Tur 3. robežsargu pulks kopā ar 15. lauku papildinājumu bataljonu izveidoja VI korpusa apmācības centru. Jūlija smagajās kaujās 3. robežsarga pulks noturēja Krasnoje līdz korpusa atiešanai uz Kārsavas-Mērdzes rajonu, kad to iekļāva 19. divīzijā.

Uz Bardovo-Kudeveras rajonu.

Nepietiekoši apmācītie papildinājumi divīzijām bija vājš atbalsts, līdz karavīri pierada pie frontes apstākļiem. Pirmajās kauju dienas tiem bija nevajadzīgi lieli zaudējumi. Krievi neatlaidīgi uzmācās latviešu divīzijām Veļikajas austrumu krastā un soli pa solim spieda tās atpakaļ uz rietumu krastu. Beidzot VI korpusa vadība panāca latviešu vienību pārvietošanu īsā atpūtā un pēc tam uz klusāku frontes iecirkni. Kā pirmās 5. aprīlī no frontes atvilka 15. divīzijas vairāk cietušās vienības: 34. grenadiēru pulku, 32. grenadiēru pulku un 15. izlūku bataljonu. Pēc īsas atpūtas tos pārvietoja uz Bardovo-Kudeveras rajonu.

7. aprīlī ar liелgabala granātas šķembu smagi ievainoja 19. divīzijas kājnieku priekšnieku, pulkvedi Veisu. Viņa dzīvību neizdevās glābt, un viņš mira no ievainojumiem 16. aprīlī. Veiss bija visu latviešu karavīru iecienīts komandieris, un viņa nāve visiem bija smags

trieciens. Par Veisa vietnieku 19. divīzijas kājnieku priekšnieka amatā bija paredzēts ne mazāk iecienītais Imantas pulka komandieris, pulkvedis-leitnants Kārlis Lobe. Tā kā viņš vēl bija slimības atvaļinājumā Latvijā, tad pagaidām viņa vietā uz 19. divīziju pārcēla 15. divīzijas kājnieku priekšnieku, virspulkvedi Silgaili.

10. aprīlī 43. grenadiēru (Imantas) pulka sektorā ielauzās ienaidnieks, un pulkam piedalītās vācu rotas nespēja to noturēt. Kad vācieši sāka atkāpties, krievu iebrukums apdraudēja visu 19. divīzijas labo spārnu un aizmuguri. Pulka tagadējam komandierim, pulkvedim-leitnantam Taubem, izdevās atpakaļ plūstošos kaŗavīrus apturēt. Tad Silgailis ievadīja strauju prettriecienu ar 43. grenadiēru pulka vienībām, kas niknās cīņās piespieda krievus atkāpties un daļēji atjaunoja bijušo galveno kaujas līniju.

Sarkanarmieši vēl mēģināja iegūt sekmes citās vietās ar mazākiem spēkiem, bet bez panākumiem. Tad, 19. aprīlī, uz Kudeveras pozīcijām sāka pārvietot arī 19. divīzijas pulkus un citas vienības, kuŗu vietā pie Veļikajas stājās vācieši.

Bardovo-Kudeveras pozīcijā.

VI korpusam deva iespēju mazliet atpūsties un sakārtoties pēc smagajām kaujām. Tam nolūkam bija izraudzīts Bardovo-Kudeveras sektors, kur fronte bija nedaudz klusāka. Kaŗavīri savā jaunajā sektorā nonāca pie smaga pārgājiena aprīļa beigās, un pavasara dubļi neradīja nekādu labu atpūtas periodu, jo bija ļoti apgrūtināta apgāde. Dažu dienu neizdevās piegādāt pat pārtiku.

Ieņemamā iecirkņa platums bija 45 kilometri, no kuriem ap 20 km bija gar ezeriem. 15. divīzija ieņēma sektora dienvidu daļu, 19. divīzija — ziemeļu daļu, starp Beloje, Chvoino, Verchņeje, Kamennoje, Ostrovito ezeriem, uz Krema, Isakovo, Andušino un Senkovo, Alolje ezera ziemeļu galā. Ļoti garo fronti varēja ieņemt tikai novietojot visas vienības kaujas līnijā.

Kad pārgāja pavasara dubļu periods, kaņavīri tomēr varēja sakārtoties, jo nozīmīga kauju darbība šeit nenotika. Darbojās vienīgi izlūki, trieciengrupas un artilērija. Divīzijas izmantoja šo periodu, lai saņemtu papildinājumus un apmācītu kaņavīrus. Krasnoje rajonā izveidojās VI korpusa apmācību centrs, kur notika dažādi kursi abu divīziju kaņavīriem. Divīzijas un korpuss formēja vēl iztrūkstošās vienības. Šajā periodā notika korpusa komandiera maiņa un ģenerāļa Pfeffera-Vildenbrucha vietā nāca ģenerālis Treuenfelds.

27. maijā 43. grenadieru (Imantas) pulka komandēšanu pārņēma ģenerālinspektora stāba priekšn. pulkvedis Aleksandrs Plensners. Policijas ģenerālis Jekelnš jau sen bija vēlējis dabūt Plensneru uz fronti, jo bija pārliecināts, ka Plensners iespaido Bangerski vāciešiem naidīgā virzienā. Tagad, beidzot, viņam bija izdevies šo „nevēlamo” personu no Bangerska stāba dabūt ārā. Imantas pulka sākotnējais komandieris, pulkvedis-leitnants Lobe šajā laikā bija veselības uzlabošanas atvaļinājumā Latvijā un pēc atgriešanās frontē bija paredzēts par 19. divīzijas kājnieku priekšnieku.

Otrā fronte pret Vāciju Francijā.

1944. gada 6. jūnijā vāciešus pārsteidza britu/amerikāņu uzbrukums Francijas ziemeļrietumu piekrastē, no jūras. Uzbrucējiem izdevās nostiprināties tiltgala pozīcijā, no kuŗas vācieši viņus vairs izsviest nespēja. Ar to sākās Francijas atbrīvošana, un rietumu sabiedrotie izpildīja Staļinam doto solījumu: piespiest vāciešus karot divās frontēs un tādā veidā atslogot spiedienu uz Sarkanarmiju Krievijā. Latvijā šo ziņu saņēma ar dalītām jūtām. Vāciešu kundziskā rīcība bija visiem apnikusi, bet tā tomēr bija ciešamāka, nekā krievu okupācijas atgriešanās, ar atjaunotām deportācijām, kolchozu iekārtu un ridīšanu uz „šķiru cīņu”. Civiliedzīvotāji centās turpināt savas ikdienas gaitas, itkā nekas nebūtu mainījies, jo neviens nespēja ticēt, ka cīņa pret komunistiem būtu zaudēta. Vēl jau krievi nebija Latvijā ienākuši, un mūsu karavīri pašreiz dzīgi turēja fronti kaut kur Krievijā. Varbūt rietumu sabiedrotie saka vāciešus, un, karu nobeidzot, viss atkal atgriezīsies līdz 1940. gadam ierastajās sliedēs. Bezspēcība notikumu priekšā lika cilvēkiem ieslīgt fatālismā, ļaujot notikumiem velties pāri.

Vienīgi karavīri raudzījās nākotnē ar lielāku palāvību. Viņu rokās bija ieroči, viņi varēja aktīvi pretoties. Daudzi ticēja vācu propagandai, kas solīja jaunus varenus ieročus, ar kuŗiem visus ienaidniekus varēs uzvarēt.

Turpretim krievi gatavojās savai vasaras ofensīvai. Viņu pašapziņa un ticība saviem spēkiem nepārtraukti auga, kopš vācu sakaušanas pie Staļingradas. Vācu nacistu mulķīgā politika pret Padomju Savienībā ie-

sprostotajām tautām un vācu policijas necilvēcīgā rīcība stiprināja komunistu partijas iespaidu. Soli pa solim Sarkanarmija bija spiedusi vāciešus ārā no Krievijas. Tagad Staļins bija apņēmies dot vācu kara spēkam triecienu, no kā tas vairs nevarētu atjēgties un pārnest kara darbību no Krievijas uz Vācijas sabiedroto, vai iekaroto, tautu zemēm. Savu bīstamo stāvokli apzinoties, jau krievu ziemas ofensīvas laikā Somija, Ungārija un Rumānija sāka meklēt ceļus, kā visvieglāk noslēgt miera līgumus ar Padomju Savienību.

Krievu kara mašīnēriju ievērojami atbalstīja kara materiālu sūtījumi no Amerikas Savienotām Valstīm un no Lielbritānijas. Sākumā šo materiālu sūtījumi pa jūru bija apgrūtināti, bet jau 1944. gadā apgāde plūda regulāri no Atlantiskā okeāna ap Norvēģijas ziemeļu piekrasti uz Archangeļsku un Murmansku, tāpat dienvidos caur Persijas līci un Irānu. Arī Sibīrijas dzelzceļa maģistrāle tika izmantota materiālu piegādei no Aļaskas. Kopš vācu iebrukuma Padomju Savienībā, rietumu sabiedrotie to apgādāja ar tūkstošiem tanku, lidmašīnu, kravas automobiļu un lielpabalu, miljoniem tonnu motoru degvielas, rūpniecības mašīnu un medikamentu. Tāpat piegādāja arī koncentrētas uzturvielas nevien Sarkanarmijas, bet arī civiliedzīvotāju vajadzībām.

130. latviešu strēlnieku korpuss.

Latviešu divīziju niknās cīņas frontē, vācu pusē, nepalika krieviem nezināmas. Kad vācu kara spēka va-

dība sāka cildināt latviešu divīziju kauju nopelnus savos dienas ziņojumos, komunistu propaganda sāka bažīties, ka šo ziņojumu informācija varētu stiprināt latviešu un citu tautību nacionālos centienus. Propagandas nolūkos krievi nolēma līdztekus 43. gvardes latviešu divīzijai izveidot vēl vienu latviešu strēlnieku divīziju. Abas divīzijas, apvienotas „latviešu” korpusā, tad varētu piedalīties iebrukumā Latvijā, lai iedzīvotājos radītu priekšstatu, ka tie ir latviešu kaŗavīri, kas nāk „atbrīvot” tautu no vācu jūga.

Latviešu strēlnieku korpusa formēšanas jautājumu sāka apsvērt nopietni, kad sāka plānot Sarkanarmijas vasaras ofensīvu, kuŗai vajadzētu atvērt ceļu uz Baltijas jūru. Tādēļ, 1944. gada 5. jūnijā nāca pavēle — formēt 130. latviešu strēlnieku korpusu, ņemot komandējošo sastāvu no 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijas. 16. jūnijā nāca pavēle pārformēt 1. atsevišķo Latvijas strēlnieku rezerves pulku par 308. latviešu strēlnieku divīziju.

Korpusa un divīziju komandējošam sastāvam krievi izvēlējās virsniekus ar latviski skanošiem uzvārdiem, vai Krievijas latviešus, kuŗi bija vēl paglabājušies no lielajām tīrīšanām pirms kaŗa. Ierindā iedalīja iesauktos latviešus un Latvijas cittautiešus, kuŗi, vāciešiem ienākot, bija ar varu aizvesti uz Krieviju, vai labprātīgi aizgājuši komunistiem līdz. Sastāvu papildināja ar kārtēji iesauktajiem rekrūšiem no Padomju Savienības. Latviski runājošo, tādēļ, bija maz. Komandu un pat sarunu valoda palika krievu valoda, latviešu valodu izmantoja tikai propagandas nolūkiem.

Arī ārēji šīs Sarkanarmijas „latviešu” divīzijas ne ar ko neatšķīrās no citām Sarkanarmijas divīzijām.

Nemot vērā apstākli, ka daļa no divīziju karavīriem bija bijušie komunistu funkcionāri un aktīvisti Latvijā krievu okupācijas laikā, 1940. gadā, latviešu strēlnieku divīzijās varēja būt samērā liels komunistu procents.

130. latviešu strēlnieku korpuss ar savām divām latviešu divīzijām un piedalīto trešo — krievu divīziju, piedalījās kaujās Latvijā, 22. armijas sastāvā, 2. Baltijas frontes sektorā.

Sarkanarmija
no jauna
ielaužas Latvijā

6.

Jau kaisa kaisas.

Tādā veidā, kā jau minējām, 1944. gada 22. jūnijā krievi sāka savu vērīgu uzbrukumu, kam bija rūpīgi sagatavojies. Latviešu aktīvo uzbrukumu nekavējoties atspoguļoja krievu uzbrukums, un viņi grupas sagrupēja un izveidoja. Tādā veidā krievu uzbrukums bija aktīvs un izveidots. Tādā veidā krievu uzbrukums bija aktīvs un izveidots. Tādā veidā krievu uzbrukums bija aktīvs un izveidots.

Sarkanarmija no jauna ielaužas Latvijā

Latviešu aktīvo uzbrukumu nekavējoties atspoguļoja krievu uzbrukums, un viņi grupas sagrupēja un izveidoja. Tādā veidā krievu uzbrukums bija aktīvs un izveidots. Tādā veidā krievu uzbrukums bija aktīvs un izveidots.

Sekundā, kur krievu aktīvo uzbrukumu nekavējoties atspoguļoja krievu uzbrukums, un viņi grupas sagrupēja un izveidoja. Tādā veidā krievu uzbrukums bija aktīvs un izveidots. Tādā veidā krievu uzbrukums bija aktīvs un izveidots. Tādā veidā krievu uzbrukums bija aktīvs un izveidots.

6.

Sarkamrījs
no jauna
ielaužas Latvijā

Jāņu kalna kaujas.

Tieši trešajā vācu iebrukuma gada dienā, 1944. gada 22. jūnijā, krievi sāka savu vasaras uzbrukumu, kam bija rūpīgi sagatavojušies. Ziemeļu sektorā uzbrukuma sākumā smaguma punkts vērsās uz vācu ziemeļu un vidus grupas salaidni pie Vitebskas. Jau pirmajā uzbrukuma dienā krievu tanki aizdrāzās līdz Idricai un ielenca Vitebsku no ziemeļiem un dienvidiem. Vāciešiem uzbrukuma sākums bija zināms un uzbrukums sagaidīts, tomēr tas radīja apjukumu, jo lielas komunistu partizānu vienības vācu aizmugurē bija izpostījušas sakaru līnijas. Vitebska palika ielenkumā un krita krievu rokās 25. jūnijā, bet tanku smailes, kas bija izlauzušās caur vācu vidus sektora plāno fronti, nekavēdamās devās tālāk Viļņas virzienā. Citas krievu daļas vērsās pret ziemeļiem un apdraudēja Polocku. Tas bija drauds arī vācu ziemeļu grupas labajam spārnam, tādēļ vācieši steigšus atvilka to gar Polockas-Daugavpils dzelzceļa līniju.

Sektorā, kur frontē stāvēja latviešu divīzijas, krievi sāka savu rīcību ar izlūkošanas iebrukumiem un ļoti spēcīgu kaujas grupu ierobežotiem triecieniem, lai iegūtu sev labākas pozīcijas galvenā uzbrukuma sākumam. Nopietnākais šāda veida iebrukums notika 15. divīzijas 32. pulka sektorā. Te krieviem izdevās izsviest no kāda nozīmīga paugura vienu pulka rotu. Paugurs sniedza labu redzamību mūsu pozīciju dziļumā, tādēļ pulks centās to ar prettriecienu atkal atgūt. Krievi, tomēr, bija apņēmušies šo nozīmīgo pozīciju neatstāt un atsita vienu prettriecienu pēc otra. Prettriecieni

turpinājās naktī, un krievi cieta lielus zaudējumus. 23. jūnijā kaujas vadībā iejaucās divīzijas komandieris, nododams vadību palīgā atsūtītā vācu bataljona komandierim. Tomēr, arī šis vācu komandieris neguva panākumus, un vācieši netika pat līdz triecienam. Tā kā bija Jāņu laiks, latviešu karavīri nosauca apkaroto pauguru par Jāņu kalnu. Redzot, ka krievu pārspēka dēļ Jāņu kalnu ieņemt nebūs iespējams, pulkvedis Krīpens pārliecināja divīzijas komandieri, ka labāk būtu veltīgos prettriecienus izbeigt. Apvainots par to, ka divīzijas komandieris bija uz laiku atstādinājis viņu no kaujas vadības, pulkvedis Krīpens atlūdzās no amata. Viņa vietā ar 27. jūniju 32. grenadiēju pulka komandēšanu pārņēma pulkvedis-leitnants Kārlis Aperāts.

Krievu iebrukumu pie Jāņu kalna nosprostoja, pārkārtojot aizstāvēšanās līniju. Turpmākos iebrukumus izdevās atsist, un krievi savu iebrukumu 15. divīzijas sektorā vairs paplašināt nevarēja. Arī mēģinājumi citās vietās izlauzties latviešu pozīcijās bija nesekmīgi. Visi, tomēr, ar bažām vēroja krievu uzbrukumus citos frontes sektoros, it sevišķi viņu spiedienu Polockas-Daugavpils virzienā.

Sarkanarmija ielaužas Lietuvā.

24. jūnijā krieviem bija izdevies pārraut vācu kara spēka vidus grupas fronti pie Vitebskas 90 km platumā. Rezervju trūkuma dēļ tur nebija iespējams apturēt krievu tankus, kas strauji devās iekšā Baltkrievijā, Minskas un Viļņas virzienā. Ģenerālis Jekelnis

steigā savāca savus policijas spēkus, to starpā arī latviešu 3. un 5. policijas pulkus, 5. robežsargu pulku un citas aizmugures aizsardzības vienības, ar kuņģiem centās izveidot fronti pret dienvidiem gar Daugavu.

Vācu kaļaspēka ziemeļu grupa ar šo caurrāvumu bija atšķelta no vidus grupas. Tas radīja bīstamu stāvokli, jo draudēja ar visas grupas ielenkšanu Igaunijā un Latvijā. Krievu uzbrukums turpinājās ar neatslābstošu sparu. Kad ziemeļu grupas komandieris Lindemanis ziņoja Hitleram par draudošo stāvokli un prasīja atļauju apdraudētās frontes atvilkšanai uz Latviju, Hitlers viņu tūdaļ atcēla no amata un viņa vietā iecēla līdzšinējo Narvas aizstāvju spēku komandieri ģenerāli Frīzneru. Kad jaunais pavēlnieks pārņēma vadību, 4. jūlijā krievi bija jau ieņēmuši Polocku un atradās ceļā uz Daugavpili, bet Viļņa bija ielenkta. 350 kilometru garā frontē viņa rīcībā bija tikai 23 novājinātas divīzijas pret Sarkanarmijas 180 divīzijām. Sarkanarmija tagad bija labi apgādāta ar tankiem un triecienlielgabaliem. Tai netrūka ne lielgabalu, ne municijas. Uzbrukumu atbalstīja varena gaisa flote. Frīzneram bija jāatzīst, ka viņš nav pareizi novērtējis draudošo stāvokli un jau pirmās dienas vakarā bija jāplāno dienvidus spārņa atvilkšana.

Atiešana ar kaujām uz Opočku.

Lai gan Hitlers negribēja ne dzirdēt par atkāpšanos, tomēr tiem spēkiem, kas vēl turēja pozīcijas Kudeveras-Bordovo rajonā, jau bija dota atiešanas pavēle. Atiešanai vajadzēja sākties 10. jūlijā, un jau

9. jūlijā divīziju apgādes vezumi sāka atiet uz Latviju. Frontē atstāja tikai visnepieciešamāko municiju, paredzot visu vajadzīgo piegādāt pakāpeniski ieņemamajās un pa daļai izbūvētajās uztverošajās pozīcijās. Abu divīziju karavīri sagatavojās atiešanai ar tumsas iestāšanos, kad piepēši, jau priekšpusdienā, krievi atklāja ārkārtīgi spēcīgu artilērijas sagatavošanas uguni. Krievi savus prettanku lielgabalus bija pievilkuši ļoti tuvu latviešu pozīcijām un ar tiešu tēmēšanu apkaņoja uguns ligzdas un novērošanas punktus. Tad, tanku atbalstā, uzbrukumā nāca kājnieki. Uzbrukums notika nevien abu latviešu divīziju frontē, bet arī pie kaimiņiem pa labi un pa kreisi, no Drisas upes līdz Sorotas upei. Krievi daudzās vietās ielauzās latviešu pozīcijās, tomēr latviešu karavīri nepadevās. Sākās atiešana ar sīvām kaujām uz jau iepriekš sagatavotajām uztveres pozīcijām. Municijas trūkuma dēļ atkāpšanās nevarēja noritēt plānveidīgi, un atkāpšanās gaitā vairākas vienības sajaucās. Zuda noorganizētie sakari, un vienību komandieri bija spiesti rīkoties patstāvīgi.

Sevišķi grūts bija 15. divīzijas stāvoklis, kuŗu draudēja apņemt krievu tanku smailes no dienvidaustrumiem un no ziemeļaustrumiem. 32. un 34. grenadieru pulkus krievi atspieda uz jaunu pozīciju ap 5 kilometrus aiz iepriekšējās, bet sekojošās tanku smailes spieda viņus no šīs pozīcijas atiet vēl tai pašā naktī. Ar viena bataljona prettriecienu izdevās nogurušos krievus uz īsu laiku apturēt pie Aloljas upes. 19. divīzijas pozīcijās krieviem sevišķus panākumus neizdevās gūt, un divīzija naktī un miglā varēja atiet uz sagatavoto pozīciju Aloljas upes, Berezovskoje ezera, Lebediņecas līnijā.

Tā kā dažas vienības šajā pozīcijā ieradās tikai 11. jūlija priekšpusdienā, nekādu nopietnu pretestību nebija iespējams sagatavot. Sekojošie krievu kājnieki un tanki pārrāva šo līniju vairākās vietās jau tās pašas dienas priekšpusdienā. Krieviem tomēr neizdevās ne ielenkt, ne iznīcināt mūsu vienības, un naktī uz 12. jūliju tās atkal atkāpās, lai ieņemtu nākošo sagatavoto pozīciju, 10 līdz 15 kilometrus uz austrumiem un dienvidaustrumiem no Opočkas.

Atkāpšanās gaitā divīzijas komandieris, SS oberfīrers Heilmanis uzkrītoši nervozēja un ar pretrunīgām pavēlēm jaucās savu pulku komandiešu rīcībā. Nemācēdams noorganizēt divīzijas vilcinošu pretošanos, viņš gribēja stāvokli saglabāt ar nāves sodiem un latviešu kaņavīru nonicināšanu. No tādas rīcības cieta kaņavīru uzticība saviem vācu priekšniekiem.

Krievu tanku smailes un zālāju lielgabalu iedarbība pārrāva sakarus vienību starpā. Arī vienību sastāvs bija sajaucies. Tomēr kaņavīri arvien atrada savas pulcēšanās vietas un paspēja noteiktā laikā ieņemt paredzētajās vietās uztverošās pozīcijas.

19. divīzijas sektorā krieviem bija izdevies ielauzties divīziju salaidnē un nokļūt līdz artilērijas pozīcijai. Vietējais vācu komandieris neapjauca, kādās briesmās atrodas, un tik ilgi novilcināja artilērijas pozīcijas maiņu, kamēr divizionu varēja glābt tikai tuvcīņā. Ar tiešo tēmēšanu iznīcinot uzbrūkošos tankus, divizionam izdevās izlauzties no aplenkuma, zaudējot 6 lielgabalus un ap 100 zirgu. Stāvokļa neskaidrība radīja arī domstarpības starp 43. grenadiēru pulka komandieri pulkvedi Plensneru un vācu SS oberšturmfiēreru (virsleitnantu), kuŗš komandēja VI korpusa segrotu. Oberšturmfiērers par sadursmi ziņoja uz korpusa

stābu, apvainojot dienesta pakāpē daudz vecāko pulkvedi kaujas pavēles neizpildīšanā. Vācu SS vadība jau sen bija meklējusi iemeslu, lai ar pulkvedi Plensneru izrēķinātos. Nu ieganst bija radies, un Plensneru nodeva kara tiesai, norādot vērsties pret viņu ar visu iespējamo bardzību. Vācu kara tiesa tomēr nebija varējusi Plensnera rīcībā atrast nekādu vainu un viņu attaisnoja.

Pie Latvijas robežām.

12. jūlija rītā abas divīzijas ieņēma jaunu, iepriekš uzbūvētu pozīciju uz vispārējās līnijas: Uļachново, Zvoni, Lapteva. Pozīcija liecās puslokā ap Opočku, kādu 15 līdz 10 kilometru attālumā, no dienvidaustrumiem uz austrumiem. Lai gan uz pēdām sekojošais ieņaidnieks jau 12. jūlijā ielauzās vairākās vietās arī šajā pozīcijā, tomēr to izdevās atsist ar prettriecieniem un pozīciju noturēt līdz 13. jūlija vakaram. Tā kā krievu spēki bija salauzuši vācu vienību pretestību dienvidos no Opočkas un apdraudēja 15. divīzijas labo spārnu, naktī no 13. uz 14. jūliju atkāpšanās bija jāturpina.

Bija iestājies lietains laiks, kas radīja sevišķas grūtības turpmākā atiešanas gaitā. Apgabals no Opočkas līdz Latvijas robežai, kādi 25 līdz 30 kilometri, bija purvainā zemiene, caur kuŗu no dienvidiem uz ziemeļiem gandrīz paralēli tecēja vairākas upes. Apvidu šķērsoja tikai nedaudzi ceļi, kuŗu tilti deva iespēju upes pāriet. Upes bija straujas un no pēdējo dienu lietus gāzēm uzplūdušas, tādēļ radija ļoti no-

pietņus šķēršļus. Atiešanas ceļā pirmā upe bija latviešiem jau labi pazīstamā Veļikaja, kuŗa korpusta sektorā bija pārejama tikai divās vietās: dienvidos pie Kosogori un pašā Opočkā.

19. divīzija, kuŗas novietojums bija sektora ziemeļos, pret Opočku, atējot izmantoja tiltu Opočkā un paspēja vēl atiet samērā netraucēti. 15. divīzijai radās grūtības, jo tām vienībām, kuŗām bija atiešanai jāizmanto tilts pie Kosogoriem, bija nepārtraukti jāatvaira sekojošo krievu spiediens. Vācu sapieri uzspri dzināja tiltu priekšlaicīgi, un lielāka grupa majora Hāznera vadībā palika Veļikajas austrumu krastā. Majors Hāzners vadīja savu kaujas grupu gar upi uz leju, Opočkas virzienā, meklējot pāreju, kamēr saskatīja upes rietumu krastā pār tiltu pārkluvušā 32. grenadieru pulka pirmā bataljona vīrus. Uzzinājuši, ka pagaidām krievu uzbrukums šai vietai nedraud, majors Hāzners pavēlēja pārvarēt upi šeit ar peldošu līdzekļu palīdzību. Kaŗavīri būvēja plostus un ar lielām pūlēm visu kaujas grupu, gandrīz pus divīzijas, pārcēla Veļikajas rietumu krastā. Pārceļot ūdenī iegāzās daudz smagāko ieroču, bet cilvēku zaudējumi bija niecīgi.

14. jūlija rītā VI korpusta vienības no jauna ieņēma aizstāvēšanās pozīciju Veļikajas rietumu krastā. 15. divīzija — apmēram 5 līdz 10 kilometrus uz dienvidiem no Opočkas, 19. divīzija pa kreisi no 15. līdz Opočkai, sedzot Opočka-Krasnīje ceļu. 14. jūlijā ienaidnieka uzbrukumi nesekmējās, bet 15. jūlijā krievi izdevās ielauzties mūsu divīziju pozīcijās. Strauji uz priekšu virzoties viņi apdraudēja latviešu atiešanas ceļus, tādēļ divīzijas bija spiestas jau pēcpusdienā atrauties no uzbrūkošā pretinieka. Atiešana bija pa-

redzēta ziemeļrietumu virzienā, caur purvainu apvidu, 19. divīzijai uz Krasnoje, 15. divīzijai uz Pokrovskoje. Atiešanai varēja izmantot tikai divus ceļus. Viens gāja gandrīz taisnā līnijā uz Krasnoje un bija visai izdevīgs 19. divīzijai. Otrs veda dienvidrietumu virzienā uz Mozuļiem. Pa to būtu jāiet līdz Belousovai, kur tad jānogriežas ziemeļrietumu virzienā, uz Pokrovskoje. Daudzām latviešu vienībām, it sevišķi 15. divīzijai, bija jāizmanto tekas un lauku ceļi, vai jābrien caur purviem, gluži bez ceļa.

Tā kā atiešana notika krievu uzbrukuma laikā, drīz vien pārtrūka sakari ar komandpunktiem. Pie tam 15. divīzijas komandieris nebija vēl izdalījis atiešanai vajadzīgās kartes, un krievu vajātām, atejošām vienībām bija jāsoļo, paļaujoties uz to, kas par Latvijas pierobežas ceļu tīklu bija palicis latviešu virsnieku atmiņā no vingrinājumiem kara spēlēs. Sevišķi traģiski tādēļ beidzās 15. divīzijas atkāpšanās.

Aperāta kaujas grupa.

15. divīzijas 32. un 33. grenadieru pulks bija iedalīts kā kaujas grupa, pulkveža-leitnanta Aperāta vadībā, vācu pulkveža Jānkes kaujas grupā. Zaudējis sakarus ar divīzijas komandpunktu, 15. jūlija pēcpusdienā plkv. Jānke pavēlēja pltn. Aperātam ar savu kaujas grupu atrauties no ienaidnieka un atiet uz Pokrovskoje. Pašā atiešanas sākumā daži bataljoni noklida no kopējā gājiena. Totiesu Aperāta kaujas grupai pievienojās kāds vācu bataljons. Drīz pēc atiešanas sākuma kaujas grupai bija sadursme ar krievu

partizāniem, kuŗus gan sakāva, bet arī kaujas grupa cieta lielus zaudējumus. Šai vietā izbeidzās arī rīcībā esošās kartes, un vācu bātaljons, kas atradās gājiena priekšgrupā, pievakarē novirzījās no pareizā ceļa. Drīz visa kaujas grupa gāja nevis ziemeļrietumu, bet gan dienvidrietumu virzienā. Kad, ap pusnakti, kļūdu atklāja, bija jau par vēlu griezties atpakaļ, jo ienaidnieks arī te bija uz pēdām. Ceļā bija upe, kuŗas tiltu partizāni bija izjaukuši. Kamēr sedzējvienības aizturēja krievus, kaujas grupa pārvarēja upi peldus, ar plostiem. Gājienu vēl turpinot, 16. jūlija rītā pārgurušie kaŗavīri nonāca pie otras upes, kur apstājās atpūtai. Pēcpusdienā, gājienu turpinot, kaujas grupa sadūrās ar ienaidnieku — kādas Sarkanarmijas divīzijas labi bruņoto kaujas skolu. Izcēlās sīva kauja, kuŗā Aperāta kaujas grupa guva uzvaru un kā trofejas ieguva dažādus ieročus un transporta mašīnas. Kaujas grupa nekavējoties turpināja gājienu, lai tiktu pāri Zilupes tiltam pie Mozuļiem. Uz tilta kaujas grupas vienības saņēma blīvu uguni no krieviem, kas jau atradās Zilupes rietumu krastā. Kaujas grupa pārgāja triecienā, lai iekārotu tilta gala pozīcijas, bet krievu pretestība spieda to atiet. Krievi uzbruka ar kādiem 30 tankiem, artilērijas un zālŗju lielgabalu atbalstā. Pulkvedi-leitnantu Aperātu nāŗīgi ievainoja, un kaujas grupas vadību pārņēma majors Hāzners. Sīvā kauja turpinājās kādas piecas stundas, līdz kaujas grupa bija gandrīz pilnīgi iznīcināta.

Krievu tanki vēlās virsū kritušajiem un ievainajiem. Tanki samala pat pārsienamā punktā savāktos ievainotos. Kaujā krita ap 300 latŗiešu kaŗavīru un apmēram tikpat daudz krita gūstā.

Kaujai beidzoties, majors Hāzners sapulcināja tu-

vējā mežā ap 100 atlikušo kaŗavīru un mēģināja ar tiem naktī pāriet Zilupi, lai izklūtu no krievu ielenkuma. Visi atlikušie bija vieglāk, vai smagāk ievainoti, bet apņēmās no aplenkuma izlauzties. Grupa uzsāka gājienu bez ceļa, Latvijas robežas virzienā, tieši pusnaktī uz 17. jūliju. Nakts tumsā un purvā jau pašā sākumā daudz atpalika, vai noklīda. Viss apvidus bija pilns krievu kaŗaspēka un gājēji slapstījās vairākas dienas pa mežiem un purviem, līdz beidzot sasniedza vācu vienības 22. jūlijā. Šai vietā iznākušo bija tikai pieci, bet vēlāk, pa vienam un pulciņos, Latviju sasniedza lielākā daļa no tiem, kas bija pārdzīvojuši kauju pie Mozuļu tilta.

Aperāta kaujas grupa bija, pati to nezinot, apturējusi divu krievu divīziju straujo kustību pie Latvijas robežām uz 24 stundām. Līdz ar to bija apturēts Sarķanarmijas trieciens Ludzas virzienā, un vācu kaŗaspēkam, kas bija turējis fronti no Opočkas uz ziemeļiem, bija dota iespēja atkāpties, lai ieņemtu jaunu fronti pret dienvidaustrumiem no Ludzas. Kaujas grupas komandieri, pltn. Aperātu, par varonību, pēc nāves apbalvoja ar Bruņnieku pakāpes dzelzs krustu un paugstināja pulkveža pakāpē.

Pārejās 15. div. vienības bija ieradušās nosacītajās pozīcijās Pokrovskoje rajonā, kur tās apvienoja vienā kaujas grupā plkv. Januma vadībā. Kaujas grupa ieņēma pozīcijas Zilupes rietumu krastā. Uz ziemeļiem pozīcijas ieņēma 19. divīzija un 3. robežsarga pulks. Tikko pozīcijas bija ieņemtas, jau uzbruka sekojošie krievi, bet viņu uzbrukumus atsita. 17. jūlija vakarā, abas divīzijas saskaņā ar pavēli atrāvās no ienaidnieka un bez kaujas sāka atiešanu uz Kārsavas-Mērdzenes

rajonu. 15. divīzijas kaujas grupa sedza atiešanu, bet 3. robežsarga pulks atgāja kopā ar 19. divīziju.

Pie Kārsavas un Lubānas.

15. divīzijas kaujas grupa sedza pārējo VI korpusa vienību atiešanu līdz 18. jūlija rītam un tad arī atgāja uz Kārsavas rajonu, kur saņēma pavēli vienu dienu atpūsties, un tad turpināt gājienu uz Vidzemi. Vācu vadība bija nolēmusi šo divīziju pārkārtot un nosūtīt uz Vāciju uzpildīšanai. 21. jūlijā divīzijas komandēšanu pārņēma SS oberfīrers Obvurcers.

19. divīzijas pulku komandieri apsprieda savas divīzijas tālāko likteni 18. jūlijā sasauktajā apspriedē pie divīzijas komandiera. Tas viņiem jautāja, vai viņi vēlas turpināt cīnīties Latvijā, jeb, līdzīgi 15. divīzijai, pārcelties uz Vāciju pārformēšanai. Komandieru atbilde bija, ka viņi vēlas palikt Latvijā. Ņemot vērā divīzijas sarukušo sastāvu, divīzija bija jāpārkārto par kaujas grupu ar trim apakšgrupām — pulkiem. 20. jūlijā divīzija devās pārgājienā uz Lubānas-Dzelzavas rajonu, ko sasniedza 23. jūlijā. Pēc pārkārtojumu izdarišanas divīzija ieņēma aizstāvēšanās pozīcijas 28. jūlijā, Lubānas ezera dienvidu un ziemeļu galā.

Latviešu karavīri bija pārdzīvojuši smagu cīņu posmu. Piecu nedēļu nepārtrauktās cīņās viņiem nebija izdevies aizkavēt Sarkanarmijas gājienu un Latvijas nokļūšanu komunistu varā. Tomēr, viņi nesaredzēja citu izeju, kā vien turpināt iesākto cīņu. Viņi vēl joprojām ticēja, ka radīsies iespēja vēl izdzīt nīsto komunistisko iekārtu un krievus no Latvijas. Šādu kara-

vīru ticību stiprināja arī Latvijas sabiedriskie darbinieki un intelektuāļi, kuŗi glābiņu kā pret krieviem, tā vāciešiem saskatīja rietumu sabiedroto uzvarās Francijā. Atlika tikai iegūt laiku, tā tad — cīnīties, kamēr būs iespējams ar sabiedrotiem vest sarunas. Pulkvedis Lobe Vidzemē, ar dedzīgām runām aicināja latviešu jauniešus pieteikties 19. divīzijā. Viņa aicinājumam daudzi paklausīja.

Sarkanarmija ielaužas Zemgalē.

22. jūnijā sāktā krievu ofensīva bija sekmējusies un vēl turpinājās. Pirmās Baltijas frontes vienības, kuŗas bija sākušas uzbrukumu ziemeļos no Vitebskas, tagad atradās dziļi Lietuvā. 22. jūlijā krievu rokās krita Panevežis un 27. jūlijā notika sīvas cīņas pret Šauļiem. Jau 28. jūlijā, kā latviešus, tā vāciešus satrauca vēsts, ka krievi ir jau pie Jelgavas. Vāciešiem Zemgalē bija tikai nelielas un vāji sagatavotas apmācības vienības. Lielā steigā savāca tās, kā arī latviešu policistus un aizsargus, lai radītu segumu Rīgai. Ielu cīņas Jelgavā turpinājās no 28. līdz 30. jūlijam, kad no Jelgavas atvilka pēdējās vācu-latviešu vienības. Pa to laiku krievu tanki izlauzās līdz Rīgas jūras līcim pie Klapkalnciema un 30. jūlijā ieņēma Tukumu. Ar to vācu kuŗaspēka ziemeļu grupa bija ieslēgta Igaunijā un Vidzemē. Lai gan vācieši lielā steigā sāka sūtīt no Austrumprūsijas uz Kurzemi nelielas tanku vienības, tām neizdevās krievus no Tukuma izsviest. Latviešiem izdevās atsist krievus pie Bauskas un Auces. Arī krievu kuŗavīri bij tālajā gājienā pārguruši.

Krievu panākumi nepalika bez pārmaiņām vācu ziemeļu grupas vadībā. Jau 24. jūlijā ģenerālis Šerners pārņēma visas ziemeļu grupas vadību un tūdaļ, ar lielu bardzību, sāka vajāt vācu aizmugures stābu virsniekus, kuŗi bija labi iedzīvojušies Igaunijas un Latvijas pilsētās. 25. jūlijā VI SS korpusu pārņēma SS ģenerālis Krīgers, kuŗš centās sevi parādīt kā latviešu draugu un interešu sapratēju. Diemžēl, visas šīs pārmaiņas nestiprināja latviešu tautas uzticību vācu vadībai un vācu kuŗaspēka spējām. Zemgalē krievi bija iedrāzušies tik pēkšņi, ka iedzīvotāji nepaspēja izbēgt, bet Vidzemes ceļi bija pilni ar bēgļu pajūgu rindām.

Kaujas pie Cesvaines.

Lubānas pozīcijās 19. divīzija noturējās līdz 4. augustam un tad, atvairot krievu uzbrukumus gar Lubānas ezera dienvidu un ziemeļu galu, sāka atiet uz Aiviekstes upes rietumu krastu. 5. augustā jaunā pozīcija bija ieņemta, bet jau tai pašā dienā krievi pārvarēja Aivieksti un sāka apdraudēt divīzijas flankus. Tādēļ divīzijai pavēlēja atiet naktī no 6. uz 7. augustu un ieņemt jaunu aizstāvēšanās pozīciju dienvidaustrumos no Cesvaines. Šo pozīciju sīvos prettrieciēnos izdevās noturēt tikai vienu dienu, jo krievi šeit bija savilkuši ievērojamus spēkus, lai izlauztos uz Cesvaini. 9. augustā divīzija atrāvās no ienaidnieka un atkāpās uz Madonas-Gulbenes dzelzceļa līniju.

Ar šo atiešanu izbeidzās tā sauktās Lubānas kaujas. 19. divīzija, kuŗas sastāvs bija tikai četrāi bataljoni, nepārtrauktās cīņās bija izjaukusi krievu nodomu

ieņemt Cesvaini un ielenkt Lubānas rajonā operējošos spēkus. Sarkanarmija 19. divīzijas sektorā vien bija raidījusi kaujā divas divīzijas. Arī 19. divīzija bija cietusi ievērojamus zaudējumus un cerēja jaunieņemtajās pozīcijās atrast laiku savu bataljonu atvilkšanai atpūtā. Cerības tomēr nepiepildījās.

10. augusta priekšpusdienā krievi atkal atklāja artilērijas un zalvju lielgabalu uguni, pēc kuņas kājnieki, tanku atbalstā, pārgāja uzbrukumā. Pirmais trieciens vērsās pret 43. grenadieru pulku un tā kaimiņos esošo vācu vienību. Krievu tankiem izdevās dziļi ielauzties vācu vienības pozīcijās un apņemt 43. pulka labo spārnu. Tikai pateicoties pulka komandiera majora Stīpnieka enerģiskai rīcībai izdevās novērst apjukumu latviešu vienībās un krievu virzišanos dziļumā apturēt. Sīvas cīņas risinājās arī Cesvaines stacijas rajonā, kur iebrukošos krievus vairākkārt ar triecieniem atkal izsita 42. grenadieru pulks.

Pēc šīm kaujām frontē iestājās klusuma periods, ko divīzija izmantoja, lai sakārtotu un papildinātu kaujā cietušās vienības. Uz pulkveža Lobes dedzīgajiem aicinājumiem bija atsaukušies daudzi Latgales bēgļi un Vidzemes iedzīvotāji. Plkv. Lobe šajā laikā bija 19. divīzijas kājnieku priekšnieks un viņam bieži radās domstarpības kā ar divīzijas komandieri, tā it sevišķi ar viņa stāba priekšnieku, kuņa taktiskie lēmumi, pēc Lobes domām, netaupīja latviešu karavīru dzīvības. Lai no nepieņemamā latvieša atbrīvotos, divīzijas vadība ieteica pulkvedi Lobi par vēlamo komandieri VI SS korpusa izveidotajam jaunkareivju apmācības centram, kuņā pulcējās brīvprātīgie, kas bija atsaukušies uz Lobes aicinājumu, nākt palīgā, aizstāvēt Latviju. Korpusa vadība šo ieteikumu ņēma

vērā un pulkvedi Lobi par apmācību centra komandieri iecēla.

Septembra sākumā jaunkareivju apmācību centru pārcēla uz Dundagu un oktobrī uz Vāciju, kur Tornā sapulcināja ap 10 000 latviešu no dažādām policijas un rezerves vienībām. Šos cilvēkus nodarbināja aizmugures nocietinājumu būvdarbos, ar ko viņi ieguva „Tornas grāvraču” nosaukumu.

Kurelieši.

Kā Latvijā, tā ārpus Latvijas latviešu politiķi meklēja veidus, kā uzņemt sakarus ar latviešu tautai simpatizējošām aprindām Anglijā, Amerikas Savienotās Valstīs un Skandināvijas valstīs. Latviešu politiķi, sazinoties ar Latvijas sūtni Zviedrijā, izsūtīja no Latvijas slepenu informāciju par vācu okupācijas varas rīcību. Tautā valdīja pārliecība, ka Latvijas likteni pēc uzvarēta kara izšķirs rietumvalstu politiķi, kas atjaunos kā krievu, tā vācu okupācijas varu atņemtās tiesības. Latviešu politiķi meklēja iespējas sniegt rietumniekiem nepieciešamo informāciju un noskaņot tos Latvijai labvēlīgi.

Vācu iestādes nepārtraukti uzraudzīja kā latviešu politiķus, tā citus sabiedrības darbiniekus un bargi sodīja katru rīcību, kas vērsās pret vācu interesēm. Tāpat bargi sodīja arī katru latviešu naionalisma izpausmi, ko uzskatīja par pretestību okupācijai. No tā visvairāk cieta latviešu jaunatne, no kuŗas daudzi krita vācu slepenpolicijas Gestapo un drošības policijas SD rokās. Vācieši nešķiroja latviešu nacionālisma

izpaušmes no komunistu propagandas un bieži vien nežēlīgi sodīja par gluži nenozīmīgiem Latviskās stājas izpaušmēm.

Pret šādu rīcību protestēja vācu apstiprinātie Latvijas pašpārvaldes darbinieki, bet viņu iebildumus vācieši neuzklausīja, un administratīvas varas pašpārvaldei nebija. Sākoties iesaukšanai Latviešu leģionā vienībās, arī leģiona ģenerālinspektors ģenerālis Bangerskis vairākkārt protestēja pret vācu rīcības aplamībām un viņa protestiem bija labāki panākumi. Visumā tomēr vācieši ar latviešu interesēm nerēķinājās un visur augstprātīgi uzsvēra savu pārkumu. Tas vispilgtāki bija jūtams civilajā pārvaldē un sacēla lielu rūgtumu latviešu jaunatnes starpā. Aktīvi darbojās lielāki vai mazāki pretestības pulciņi.

1943. gada augustā, slepenā saknāksmē sanāca bijušo Latvijas politisko partiju pārstāvji un nodibināja Latvijas centrālo padomi. Tā bija slepena latviešu pretestības organizācija, par kuŗas priekšsēdi sanākušie ievēlēja bijušo Saeimas priekšsēdi Dr. Paulu Kalniņu. Latvijas centrālās padomes nolūks bija uzņemt sakarus latviešu tautas vārdā ar rietumu demokratiņām. Informēt rietumu valstu vadītājus par stāvokli Latvijā un latviešu tautas pretestību okupācijas varai. Ar to Latvijas centrālā padome cerēja radīt priekšnoteikumus Latvijas valstiskās neatkarības un latviešu tautas pašnoteikšanās tiesību atjaunošanai pēc kara. Latvijas centrālā padome cerēja arī apvienot un saskaņot daudzo nacionālo pretestības grupu darbību un ievirzīt viņu aktivitāti mērķtiecīgākā gultnē. Visbeidzot padome vēlējās novērst aizdomas, ka ar Latviešu leģiona izveidošanos latvieši būtu kļuvuši par nacionālsociālistiskās Vācijas sabiedrotiem.

Diemžēl, politiķu darbība nevarēja parādīt lielu aktivitāti un viņu iespāids ārzemēs bija mazs. Latvijā viņi aktīvi propagandēja pret brīvprātīgu iestāšanos vācu bruņotos spēkos un pret jebkādu sadarbību ar vāciešiem. Iesauktajiem ieteica nepaklausīt iesaukšanas pavēli. Objektīvas informācijas trūkuma dēļ latviešiem bija grūti izšķirties, vai ticēt Latviešu leģiona virsnieku aicinājumiem un latviešu pašpārvaldes mudinājumiem, ņemt rokās ieročus aktīvai cīņai pret komunismu, vai pagrīdnieku un pretestības kustības darbinieku mudinājumiem un no iesaukšanas izvairīties. Lielākais vairums iesaucamo atzina par pareizāku stāties karotāju rindās.

Kad arī sīvās kaujas Latvijas pierobežā nevarēja jaunu krievu iebrukumu Latvijā atturēt, tautu pārņēma satraukums, bailes un pat izmisums. Nevienš negribēja ticēt, ka Latvijā atkal pie varas nāks iekārta, kuŗu visi vēl labi atcerējās no Baigā gada pirms vācu ienākšanas. Arvien skaidrāk bija redzams, ka vācieši Latviju nosargāt nevarēs. Tautā klīda visfantastiskākās baumas, to starpā gluži absurdā ziņa, ka latviešiem palīgā nāksot zviedru karaspēks. Zināmu ticamību šīm baumām piešķīra latviešu nacionālās pagrīdes un Latvijas centrālās padomes rīcība. Pāri jūrai uz Zviedriju bēga arī daudzi iedzīvotāji, kuŗi cerēja tur paglābties no krieviem un sagaidīt iespēju atkal atgriezties Latvijā pēc kara beigām. Visas šīs cerības uz Zviedriju pamatojās vēstures tradīcijā par labajiem Zviedru laikiem Vidzemē 17. gadsimtenī. Romantisks un tradicionāls vēstures skatījums bija pamatā arī vēl kādam citam pasākumam, ar ko latvieši cerēja saglābt savu valsti un tautu, kad redzēja, ka vācieši vairs nespēj viņus aizstāvēt.

Latvijas centrālai padomei bija arī sava militārā nodaļa, kuŗas vadītājs vārda pēc bija atvaļināts ģenerālis Jānis Kurelis, bijušais Latvijas armijas tehniskās divīzijas komandieris. Viņš domāja, ka Vācija un Padomju Savienība, abas stāv sabrukuma priekšā. Viņš bija pārliecināts, ka, ja latviešiem izdosies nosargāt savas robežas pret Sarkanarmiju, tad rietumu demokratiskās lielvalstis atjaunos Latvijas neatkarību. Tādēļ bija vajadzīgs neatkarīgs kaŗaspēks, kas varētu aizstāvēt Latvijas robežas līdz valsts varas izveidošanai.

Faktiskais militārās nodaļas vadītājs bija Rīgas lauku apriņķa policijas 3. iecirkņa priekšnieks, kapteinis Kristaps Upelnieks. Viņš bija fanātisks latviešu patriots. 1919. gadā viņš bija kalpojis Imantas latviešu strēlnieku pulkā Vladivostokā. Latvijā atgriezies, viņš bija viens no Latvijas aizsardzības biedrības dibinātājiem. Savas politiskās pārliecības vadīts, viņš bija iedomājies, ka atkārtosies Pirmā pasaules kaŗa beigu cēliena notikumi, kad rietumu sabiedrotie atbalstīja latviešu neatkarības cīņas. Sadarbība ar vāciešiem Latviešu leģionā, pēc viņa domām, varēja šo iespēju sabojāt.

Nekādi iebildumi no kaujās pieredzējušiem Latviešu leģiona virsniekiem nespēja viņu pārliecināt, ka tagadējā situācija nav ar 1919. gadu salīdzināma. Ja tagad divas vācu armijas noasiņoja pie Baltijas valstu robežām un tomēr nespēja Sarkanarmijas gājienu apturēt, kādas cerības varētu būt ierobežotiem latviešu spēkiem vien?

Ar ģenerāļa Kureļa un Rīgas lauku apriņķa policijas priekšnieka Veides atbalstu, Upelnieks sāka Skrīveros organizēt kaŗaspēka vienību, kas ieguva Kureļa grupas

nosaukumu. Formāli Kureļa grupa sadarbojās ar vācu pretizlūkošanas vienību, kuŗa formēja pretkomunistu partizānu grupas, ko atstāt aiz frontes, vācu kuŗaspēkam atejot. Tas daļēji saskanēja ar lauku aizsargu interesēm, kuŗi labprāt negribēja pamest savas mājas. Upelnieks centās iesaistīt šos aizsargus Kureļa grupā, slepeni liekot viņiem noprast, ka šeit veidojas kodols nākamai neatkarīgās Latvijas armijai.

Šāda spilgta nacionāla propaganda aizrāva dedzīgus un nepieredzējušus jaunus cilvēkus. Viens no tiem bija rezerves leitnants un pretestības darbinieks Roberts Rubenis, kuŗš ļoti nopietni ķērās pie Kureļa grupas formēšanas. Panākumi sākumā bija vāji, sanāca tikai daži simti vīru. Nedaudzi no tiem palika pie grupas kodola pastāvīgi, vairums atgriezās savās mājās, lai turpinātu lauksaimniecības darbus. Arī ar solīto ieroču sagādi vācieši nesteidzās. Tomēr, aprīņa priekšnieks Veide bija paredzējis līdz augusta vidum saformēt 12 rotas, lai ar tām aizsargātu Daugavas līniju no Pļaviņām līdz Ķegumam pret Sarkanarmijas spēkiem, kas bija ielauzušies Zemgalē.

Kaujas Vidzemes augstienē.

Augusta vidū vācu aizstāvēšanās līnija Kurzemē stiepās no Šauļiem Lietuvā uz Auci, Dobeli un Tukumu Zemgalē. Pie Tukuma vācieši sāka vākt spēkus, lai atjaunotu sakarus ar Rīgu. Jelgava bija cieši krievu rokās, un fronte tālāk stiepās gar Lielupi uz augšu, uz Bausku, gar Mēmeli, tad uz Pļaviņām Daugavas Vidzemes krastā.

20. augustā vāciešiem izdevās izsviest krievus no Tukuma un atbrīvot ap 20 kilometru platu joslu gar Jūrmalu, caur kuŗu bija iespējama kaŗaspēka kustība. Pa to nekavējoties sāka plūst arī civilie bēgļi uz Kurzemi, jo stāvoklis ar katru dienu kļuva draudošāks.

Vidzemē fronte bija ielikta uz Ērgļiem, jo šajā virzienā Sarkanarmija izdarīja savu stiprāko spiedienu. Madona vēl bija vācu rokās, un pie Cesvaines fronti turēja latviešu 19. divīzija. Tālāk uz ziemeļiem fronte stiepās gar Gulbeni uz Igauniju, kur krievi laužās no Vōru uz Valku, tomēr vācieši vēl turēja Igaunijas ezeru rietumu piekrasti, un pie Narvas vēl sīkstī cīnījās igauņu 20. divīzija.

20. augustā krievi Vidzemē izlauzās līdz Veckalsnavai un Bērzaunei. Aizstāvēšanās kaujās bija iesaistīta arī 19. divīzija, kuŗas labajam spārnam bija jāaiztur koncentrēts uzbrukums Kārdzabas virzienā. Divu dienu kaujā krievi izdevās atspiest vācu un latviešu vienības līdz Liezerei. Krievi šajās kaujās pievirzījās tuvu Ērgļiem, bet tos ieņemt tomēr nevarēja. Tad Vidzemes frontē iestājās klusuma periods, ko 19. divīzija izmantoja papildinot savu pulku sastāvu no viena uz diviem bataljoniem. Frontē bija izveidojies maiss no Liezeres uz Cesvaini, Gulbeni, Lejascienu un Gaujienu. Kaŗaspēka vadība atzina, ka krievi šo izliekumu var izmantot, lai uzbruktu tā flankiem, tādēļ sāka plānot atvilkšanu līdz Tirzai.

21. augustā krievi ieņēma Tērbatu. Vācu spēki Igaunijas ziemeļos un pie Narvas bija apdraudēti, tādēļ kaŗaspēka vadība Baltijā sāka plānot Igaunijas evakuāciju. Krievi sāka plānot uzbrukumu Rīgas ieņemšanai un vācu kaŗaspēka ieslēgšanai Vidzemē un Igaunijā. Sava uzbrukuma sākumu viņi nolika uz 14.

septembri. Tam gatavojoties, jau 11. septembrī krievi ieņēma Cesvaini — tieši tad, kad VI SS korpusa vadība bija izplānojusi sākt atiešanu uz Tirzas līniju.

Atiešanas manevrs paredzēja 19. divīzijai pakāpenisku atkāpšanos vairākās uztverošās pozīcijās. Krievi latviešu atiešanas sākumu nebija pamanījuši, un manevrs izdevās teicami. Sakarā ar krievu triecienu Ērgļu virzienā 14. septembrī, 15. septembrī arī 19. divīzijai bija jāaizstāvas pret uzbrūkošo pretinieku. Uzbrucējus izdevās atsviest, bet 19. septembrī divīzijai bija ieņemtā pozīcija jāatstāj un jāatkāpjas tālāk uz rietumiem. Divīzija izcīnīja arjergarda kaujas ar sekojošām Sarkanarmijas vienībām pie Rankas, Jaunpiebalgas, Vecpiebalgas, Drustiem, Sērmūkšiem un Skujenes, lai segtu vācu karaspēka atkāpšanos. Sīvākās kaujas notika pie Sērmūkšiem un Skujenes, bet 24. septembra naktī 19. divīzija sasniedza Nītaures rajonu, kur ieņēma aizstāvēšanās pozīciju tā sauktajā Siguldas pozīcijā, lai izlaistu caur aizmuguri no Igaunijas evakuēto vācu karaspēku. Igaunijas evakuēšanu vācieši iesāka 18. septembrī, un 21. septembrī tā bija pabeigta. 23. septembrī krievi jau bija Rūjienā un Valmierā, bet 26. septembrī — Cēsīs.

Mores kaujas.

No 25. septembra līdz 30. septembrim 19. divīzija ļoti sīvās kaujās aizstāvēja savas pozīcijas pie Mores pagasta valdes un Kartužiem pret lielā pārspēkā esošo ienaidnieku, kas uzbruka blīvas artilērijas uguns un tanku atbalstā. Divīzijas artilērija veiksmīgi atbal-

stīja kājniekus aizstāvēšanās kaujā, bet 27. septembrī artileristiem pietrūka municijas. Tas deva iespēju ie-
naidniekiem iebrukt latviešu pozīcijās sešas reizes vienā
dienā, un tomēr latviešu karavīri visus iebrukumus ar
prettriecieniem atkal likvidēja. Nekad vēl latviešu kara-
vīriem nebija bijis jāizcīna tik asiņainas kaujas, kā
pie Mores. Vietām latviešu ierakumi bija tik pilni ar
kritušiem sarkanarmiešiem, ka tos nācās aizbērt. VI
SS korpusa komandieris vēlāk stāstīja, ka VI SS
korpusam uzbrukusi visa 3. krievu triecienarmija. Trīs
dienas 14 krievu strēlnieku divīzijas un 4 tanku brigā-
des uzbrukušas 6 vācu divīzijām, bet nav varējušas
fronti pārraut. 30. septembrī uzbrukumi mitējās, bet
6. oktobra naktī 19. divīzija atstāja Mores pozīcijas
un 9. oktobra naktī šķērsoja Daugavu pie Mazjūmpra-
vas, lai dotos uz Džūksti Zemgalē. Pēdējā latviešu
vienība Daugavas labajā krastā bija 15. artilērijas
pulks. Pulks bija izņemts no 19. divīzijas padotības
un kopā ar vācu artilērijas vienībām aizstāvējās pie
Ropažiem, tad pie Rūpmuižas. 13. oktobra naktī
pulks pārcēlās pār Daugavu pa kara tiltu pie Rāma-
vas, lai atgrieztos 19. divīzijas padotībā.

Vācieši atstāj Rīgu; komunisti atjauno savu varu Latvijā.

Vāciešiem bija izdevies evakuēt visu savu kara-
spēku, kā no Igaunijas, tā no Vidzemes. Pa šauru
zemes joslu gar Jūrmalu tas sasniedza Zemgali un
Kurzemi, kur jau bija nostiprinājusies provizorisks
vācu aizstāvēšanās fronte. Kara spēkam līdzī aizplūda

ap 50 000 civilo bēgļu. Vāciešiem pamazām Rīgu atstājot, 13. oktobrī tur bez kaujas ienāca krievi. Pirms aiziešanas vācieši vēl uzspīdzināja lielu skaitu militāri nenozīmīgu objektu, bet pēdējā brīdī — arī tiltus pār Daugavu.

Kad vācu karaspēks izdzina Sarkanarmiju no Latvijas 1941. gadā, latviešiem nekāda palīdzība nebija vajadzīga, lai atjaunotu kara darbības pārtraukto iestāžu darbu un pašvaldības. Tagad, kad Sarkanarmija no jaunu okupēja Latviju, tai uz pēdām sekoja „speciālās vienības”, kas „palīdzēja” atjaunot padomju varu. Šo speciālo vienību galvenais uzdevums bija apcietināt vēl atlikušos policijas un aizsargu darbiniekus, un izsludināt mobilizāciju, lai iesaistītu Sarkanarmijā visus tos, kas vēl bija palikuši pāri no vācu izdarītajām mobilizācijām armijai un darba dienestam. Krievi savā propagandā izmantoja gadsimtos izveidoto naidu pret vācu muižniecību, lai sakurinātu mobilizētos cīņai pret vācu armiju un latviešu karavīriem tajā.

Lai gan vācieši izvairījās dot latviešiem kādus solījumus valsts neatkarības atjaunošanai, daudzi karavīri un iedzīvotāji cerēja, ka zināmu autonomiju latvieši tomēr izcīnīs, ja vācieši uzvarētu. Krievu uzvaras gadījumā nekas labāks nebija gaidāms, kā tā sauktās padomju varas atjaunošana, kur krievu vadītā komunistu partija atkal ievestu savu varmācīgo diktatūru ar kolchoziem, čekistiem un deportācijām. Vācu SD vajāja un apcietināja latviešu patriotus, bet latviešu leģiona ģenerālinspektoram bija iespējams par šīm vajāšanām sūdzēties un bieži vien panākt apcietināto atbrīvošanu. Komunistu režīmā nekādas sūdzības nebija iespējamas, un Latvijas iedzīvotāji sagatavojās

uz to ļaunāko. Cilvēki pameta savas dzīves vietas un bēga līdzī atejošam vācu karaspēkam. Viņi labāk devās nezināmās bēgļu gaitās uz rietumiem, nekā palika atjaunotā komunistu okupācijā.

Vēstis kara spēku attīstībai Kurzemes priekšmetā.

Jau 18. augustā, kad vēlējās ielūkoties uz atkārtoti izveidotās Saabach stāvējošās pārraudzības frontē ar 12 armijas, saskaņotās izstrādāšanas lēmuma un 12 armijas un 12 armijas, lai gan vēl sākās pēc Saabach un Ventas krastu sakāve, tēpat kā bija sakāvēti šādi 18. armijas frontes priekšmeti un 12 armijas armijas sākumā pēc Birkām, arī krastu sakāve pārraudzības lēmuma vēstis neguza. 18. augustā vēl 3 tanku armijas daļas devās triecienā uz Tērbates staciju un uz 12 armijas.

Kurzemes cietoksnis

18. augustā, kad vēlējās ielūkoties uz atkārtoti izveidotās Saabach stāvējošās pārraudzības frontē ar 12 armijas, saskaņotās izstrādāšanas lēmuma un 12 armijas, lai gan vēl sākās pēc Saabach un Ventas krastu sakāve, tēpat kā bija sakāvēti šādi 18. armijas frontes priekšmeti un 12 armijas armijas sākumā pēc Birkām, arī krastu sakāve pārraudzības lēmuma vēstis neguza. 18. augustā vēl 3 tanku armijas daļas devās triecienā uz Tērbates staciju un uz 12 armijas.

Jau 18. augustā, kad vēlējās ielūkoties uz atkārtoti izveidotās Saabach stāvējošās pārraudzības frontē ar 12 armijas, saskaņotās izstrādāšanas lēmuma un 12 armijas, lai gan vēl sākās pēc Saabach un Ventas krastu sakāve, tēpat kā bija sakāvēti šādi 18. armijas frontes priekšmeti un 12 armijas armijas sākumā pēc Birkām, arī krastu sakāve pārraudzības lēmuma vēstis neguza. 18. augustā vēl 3 tanku armijas daļas devās triecienā uz Tērbates staciju un uz 12 armijas.

Vācu karaspēks atiet uz Kurzemi.

Jau 16. augustā, kad vācieši mēģināja ar uzbrukumu pie Šauliem atjaunot pārrauto fronti ar 16. armiju, sāka izveidotis aizstāvēšanās josla no Šauliem uz Auci un Tukumu. Lai gan vācu spēkus pie Šauliem un Ventas krievi sakāva, tāpat kā bija sakāvuši līdzīgu 16. armijas frontes atjaunošanas mēģinājumu augusta sākumā pie Biržiem, arī krievi lielākus panākumus Lietuvā vairs neguva. 19. augustā vācu 3. tanku armijas daļas devās triecienā uz Džūkstes staciju un to ieņēma. Kad vācu kara flotes vienības no Rīgas jūras līča ar saviem smagajiem ieročiem bija paralizējušas krievus, vācieši ieņēma arī Tukumu un Ķemerus 20. augustā. Ar to arī Rīgas jūras līča piekraste bija atbrīvota un izveidots šaurs koridors caur Jūrmalu, Sloku un Ķemeriem uz Kurzemi.

Jelgava un Dobeles palika cieši krievu rokās, bet Aucē un Mažeikos vēl turējās vācieši. No Mažeikiem fronte turpinājās uz dienvidiem gandrīz taisnā līnijā līdz Austrumprūsijas robežai. Krievi koncentrēja 3. un 2. Baltijas frontes spēkus Vidzemē un Igaunijā, lai ieslēgtu tur esošos vācu spēkus. Kad viņiem tas neizdevās, krievi steigšus pārgrupēja dienvidos no Rīgas esošo 2. Baltijas frontes spēku daļu 1. Baltijas frontes sektorā, Šauļu rajonā. 5. oktobrī, pēc vairāku stundu artilērijas viesuļuguns 1. Baltijas frontes krievu spēki pārgāja uzbrukumā 90 kilometru platā frontē no Šauliem Mēmeles virzienā. Vakarā krievu vienības jau bija sasniegušas 7 kilometrus vācu aizmugurē. Nekādi

vācu pretsoļi nespēja Sarkanarmijas gājienu apturēt, un 10. oktobrī krievi sasniedza Baltijas jūru ziemeļos no Mēmeles.

Vācu kara spēka ziemeļu grupa bija otro reizi atgriezta no sakariem ar Vāciju un steigšus nostiprināja līniju starp Mažeikiem un Škodū, lai krievi nevarētu ar to pašu triecienu izlauzties uz Liepāju. Lielā steigā vācieši savāca iespējamās rezerves, galvenokārt no kara flotes trauksmes vienībām, pat no sapieriem, un izveidoja pagaidu drošības līniju dienvidos no Liepājas, bet krievi Liepājai neuzbruka. Viņi bija aizņēmti pie Rīgas. Vācu kara spēks strauji atkāpās caur Rīgu, pār Daugavu un caur Slokas šaurumu. Saskaņā ar rūpīgi izstrādātu plānu pēdējās vācu vienības atstāja Rīgu 12. oktobrī un īsi pirms diviem naktī uzspridzināja Daugavas tiltus. 13. oktobra rītā krievi iegāja Rīgā. 16. oktobrī pēdējās vācu vienības atstāja arī Slokas šaurumu un ieņēma aizstāvēšanās pozīcijas no Jaunkēmeriem pie jūras līdz Maisu krogam, kur jau sīvā cīņā fronti turēja latviešu 19. divīzija.

Ar steigā savāktajām vienībām vācieši bija paspējuši izveidot frontes līniju no Jūrmalciema, dienvidos no Liepājas, uz Škodū un Mažeikiem. Te gan krievi bija ielauzušies līdz pat Vainodei, tomēr fronte turējās. No Mažeikiem fronte vērsās uz ziemeļaustrumiem, kur vācieši vēl turēja Auci, Slagundi, Lielbērzi un Maisa krogu, no kurienes fronte vērsās uz ziemeļiem, gar Tīrelpurva rietumu malu uz Kēmeriem un Rīgas jūras līci. Šī vispārējā līnija jau tagad iezīmēja joslu, kurā vēlāk norisinājās sīvas un asiņainas kaujas, bet no kuŗas krievi aizstāvju spēkus vairs nevarēja izsviest līdz pat kara beigām.

Aizstāvju frontes līnija bija ap 200 kilometru gara un vāciešiem tajā bija izvietotas divdesmit astoņas, iepriekšējo kauju gaitā ārkārtīgi novājinātas divīzijas. Vairākas no tām bija vairs tikai bataljona stiprumā, tās bija paredzētas visā drīzumā pārsūtīt uz Vāciju. Piekrastes aizsardzībai bija atstātas divīzijas, viena Baltijas jūras, otra Rīgas jūras līča piekrastes apsardzībai. Kaŗaspēka grupas galvenais stābs bija novietojies Pelčos pie Kuldīgas, uzdodot 18. armijai aizstāvēties no Jūrmalciema līdz Ventai un 16. armijai — no Ventas līdz Lapmežciemam, ziemeļos no Ķemeriem. VI SS korpuss, kuŗā bez latviešu 19. divīzijas ietilpa arī vācu 290. un 389. kājnieku divīzijas, 12. oktobrī ieņēma pussagatavotu aizstāvēšanās pozīciju ziemeļrietumos no Dobeles.

Pirmā Kurzemes lielkauja.

Kopā ar kaŗaspēku caur Rīgu uz Kurzemi aizplūda arī liels daudzums civilo bēgļu. Daļa no tiem devās ar kuģiem tālāk uz Vāciju, daļa ar zvejnieku laivām mēģināja pārklūt Baltijas jūrai uz Zviedriju, bet vairums palika Kurzemē. Lielākā daļa palicēju nevēlējās Latviju atstāt un cerēja Kurzemē sagaidīt kaŗa beigas un Latvijas valsts brīvības atjaunošanu. Šo bēgļu, kā arī Kurzemes iedzīvotāju cerības bija tās, kas ievērojamā mērā stiprināja latviešu kaŗavīru apņēmību noturēties savās sargu vietās, kad 19. divīzija nonāca Džūkstes rajonā un ieņēma ap 10 kilometru platu aizstāvēšanās iecirkni apmēram 6 kilometrus uz ziemeļiem no Dobeles.

Dienu pēc Rīgas ieņemšanas, 14. oktobrī, krievu karaspēka virspavēlniecība ziņoja, ka trīs lielas krievu armijas, artilērijas, lidotāju un jūras spēku atbalstā, no trim pusēm, ievada trieciena uzbrukumu pret vācu „kabatu Baltijā, lai likvidētu tur ieslēgtās vācu vienības, apmēram simts tūkstoši vīru stiprumā”. Krievu uzbrukums sākās no Slokas šauruma pret vācu spēkiem, kas stāvēja pie Ķemerim. Tur krievi, pēc četrus dienu kaujām, izdevās ieņemt Ķemerus un atspiest vācu spēkus līdz Apšupes stacijai.

15. oktobrī ar 13 divīzijām krievi uzbruka no Dobeles uz ziemeļiem. Viņu uzbrukuma smaguma punkts vērsās pret 42. grenadiēru pulku, kur viņiem izdevās ielauzties apmēram divi kilometri latviešu aizstāvēšanās pozīcijā. 42. grenadiēru pulka aizmugurē un 43. grenadiēru pulka kreisajā flankā sākās sīva kauja, kurā ar pretuzbrukumu ievadīja 271. kārtības dienesta bataljonu pulkveža-leitnanta Birzuļa vadībā. Tas krievu iebrukumu apturēja, bet kaujas turpinājās ar lielu niknumu, jo krievi cerēja šeit izlauzties uz Ventspili. Tas viņiem tomēr neizdevās. Naktī no 16. uz 17. oktobrī VI SS korpusa vadība atvilka savas vienības no Maisakroga, kur bija uz priekšu izvirzītās pozīcijas, tādā kārtā saīsinot aizstāvēamo joslu. Sīvas kaujas risinājās ap Pečuru augstieni, kurā vairākkārt gāja no rokas rokā, kamēr beidzot tomēr palika krievi. Latviešu trieciena grupa pulkveža-leitnanta Kociņa vadībā bija augstieni ieņēmusi, bet nesagaidīja kaimiņu — vācu vienības palīdzību un bija spiesta augstieni pamest. Kad vēl nākošā dienā, 22. oktobrī, krievi nekādus panākumus neizdevās iegūt, viņi uzbrukumu pārtrauca. Ar to beidzās astoņu dienu kaujas latviešu sektorā, kurās bija daļa no pirmās Kurzemes

lielkaujas. Krievi bija cietuši ļoti lielus zaudējumus, bet ieguvums bija niecīgs. Viņi bija ieņēmuši Mažeikšus un Škodu, kas atradās tālu priekšā vācu sagatavotai aizstāvēšanās pozīcijai.

Kurelieši Kurzemē.

Pēc šīm smagajām kaujām iedzīvotāji Kurzemē atelpoja, lai gan vēl nebija īstas skaidrības par to, vai vācieši nedomā Kurzemi evakuēt, tāpat kā bija evakuējuši Igauniju. Vācieši turpināja sūtīt nokaussētās divīzijas uz Vāciju, un arī 19. divīzijā kaņavīri nezināja, vai viņus nesūtīs pārformēšanai un apmācībai uz Vāciju, tāpat kā 15. divīziju. Šai neskaidrībai pievienojās vēl neziņa par tuvinieku likteni, jo straujajā atiešanas gaitā daudziem bija zuduši sakari ar ģimenēm. Daudziem ģimenes bija palikušas aiz Daugavas, citiem — atradās bēgļu gaitās. Neziņa nomāca kaņavīru prātus, un vīri pa vienam, vai mazās grupās no divīzijas novietojuma pazuda. Aizgājēji lielāko tiesu bija nesen mobilizētie, kamēr vairums kaujās norūdīto veterāņu nešaubīgi turējās pie savām vienībām un kauju biedriem.

Kopā ar Latgales un Vidzemes bēgļiem uz Kurzemi bija pārcēlušies arī ģenerāļa Kureļa un kapteiņa Upelnieka vadītie latviešu kaņavīri, galvenokārt bijušie aizsargi. Latviešu leģiona stābā un 19. divīzijas vadībā par šo grupu bija zināmas tikai baumas, ka kādi 400 kureliešu izgājuši caur Rīgu uz Talsiem. Kureļa grupas stābs un pamatvienības novietojās starp Spāri un Puzi, Stiklos, bet viena rota enerģiskā leitnanta Rubeņa vadībā — Ilziķu mājās un to apkārtnē. Dažas ne-

lielas aizsargu grupas bija palikušas Vidzemē, norunātajai darbībai Sarkanarmijas aizmugurē, bet kopš pārnākšanas uz Kurzemi kurelieši ar vācu pretizlūkošanas grupām vairs sakarus neuzturēja.

Kurelieši Kurzemē iesāka aktīvi vervēt sev kaŗavīrus un piekritējus, izsūtot pa pagastiem un mājām savus aģitātorus. Šie cilvēki stāstīja, ka ģenerāļa Kureļa vadībā veidojas jauns Latvijas kaŗaspēks, kas pārņems Kurzemes aizstāvēšanu, kad Sarkanarmija un vācu kaŗaspēks sabruks, vai kad tie evakuēs Kurzemi. Tā kā iedzīvotāju atmiņā vēl bija 1919. gada notikumi, kad nelielie latviešu spēki pulkveža Kalpaka vadībā izdzina Sarkanarmiju no Kurzemes, daudzi latvieši vēlējās šādai iespējai noticēt. Viņi nesaprata, ka tagadējo, rietumu demokratiju atbalstīto Sarkanarmiju, nevar salīdzināt ar neizveidoto revolūcionāro kaŗaspēku 1919. gadā, ne arī to, ka vispārējais politiskais stāvoklis ir gluži citādāks. Šajā, 1944. gada rudenī, cilvēki meklēja par visu vairāk kādu, jebkādu, cerību, lai nebūtu jākrīt izmisumā. Tādēļ kurelieši ieguva daudz simpatizētāju, un viņu skaits ievērojami pieauga. Kureliešiem pievienojās arī dezertieri no latviešu divīzijām un kārtības dienesta bataljoniem.

Kureliešu rīcībai uzmanīgi sekoja ģenerālis Jekelns, kurš bija atbildīgs par frontes aizmugures drošību. Kad viņš pieprasīja kureliešu stābam informāciju par kaŗavīru skaitu, Upelnieks uzdeva daudz mazāk kaŗavīru, nekā bija īstenībā. Ja viņš domāja, ka var vāciešus piemānīt, tad viņš kļūdījās, jo Jekelns jau bija kureliešu stābā iefiltrējies savus spieģus. Viņš zināja visu par kureliešu nacionālajiem centieniem un vāciešiem naidīgo stāju. Viņa acīs tā bija nepielaižama nacionālistu sazvērnieku grupa, kuŗa jāiznīcina. 14.

novembrī Jekelna policijas vienības ielenca kureliešu galveno mītņi Stiklos. Kureli un viņa ģimeni nosūtīja ģenerāļa Bangerska rīcībā, bet visus pēdējos kaŗavīrus apcietināja. Lielāko daļu no viņiem nosūtīja uz koncentrācijas nometni Vācija, bet kapteini Upelnieku un vēl sešus virsniekus nodeva vācu kaŗa tiesai un nošāva. Leitnanta Rubeņa vienība nebija tik lētticīga un no vācu ielenkuma izvairījās. Vairākas dienas tā pa meža stigām pārvietojās Abavas virzienā, kamēr Jekelna izlūki to atklāja. 18. novembrī notika sīva kauja starp Rubeņa vienību un vāciešiem. Abas puses cieta lielus zaudējumus, un vācieši uzbrukumu pārtrauca. Kaujā krita leitnants Rubenis, un viņa vienības atliekas vēl kādu laiku mitinājās Usmas ezera apkārtnes mežos, kamēr galīgi izjuka un izklīda. Ar Bangerska gādību izdevās vairākus simtus kureliešu no koncentrācijas nometnes atbrīvot. Viņus iedalīja 15. divīzijā, Vācijā.

Otrā Kurzemes lielkauja.

Oktōbra beigās ģenerālis Šterners paziņoja Hitlera negrozāmo pavēli, ka Kurzeme ir jānotura. Vācu kaŗa vēsturnieki atzīst, ka šādai rīcībai nav bijis nekādas stratēģiskas vērtības, jo Kurzēmē ieslēgtais kaŗaspēks neesot varējis turpmāko kaŗa gaitu nozīmīgi iespaidot. Ir gan arī citi ieskatī, kas aizrāda, ka nelielais novājināto divīziju skaits, kas bija palicis Kurzēmē, nekur citur nebūtu labāk izmantots. Kurzēmē tas tomēr apdraudējis Sarkanarmijas labo flanku, kad tā gatavojās savas ziemas ofensīvai Austrumprūsijā un Pome-

rānijā. Šo ieskatu apstiprina arī krievu lielās pūles Kurzemē ielenktos vācu spēkus likvidēt, dzenot pret tiem milzīgas tanku un lidmašīnu masas un nežēlojot gandrīz pusmiljonu Sarkanarmijas kaŗavīru dzīvību. Savā oficiālajā kaŗa vēsturē gan krievi mēģina visus šos milzīgos materiālus un cilvēku upurus aizslaucīt ar vienu teikumu:

„Pretinieka Kurzemes grupējums palika ieslēgts pus-salā līdz kaŗa beigām un kapitulācijai 1945. gada maijā.”

Patiesība bija citāda. Kaujas un līnijas no Bārtas līdz Tukumam nenorīma nevīnu dienu, ar sešiem labi organizētiem galveniem uzbrukumiem — lielkaujām. Kad pirmā lielkauja bija beigusies bez kādiem panākumiem, Staļins pavēlēja Kurzemē ieslēgtos vācu spēkus iznīcināt līdz oktōbra revolūcijas dienai. Krievu otrais lieluzbrukums sākās ar triecienu 27. oktōbrī pret vācu pozīcijām starp Škodu un Vaiņodi.

Izmantojot labos meteoroloģiskos apstākļus, uzbrukumā devās tūkstošiem lidmašīnu, kas nometa savas bumbas uz aizstāvju nocietinājumiem. Tai pašā laikā nocietinājumus bombardēja krievu artilērija. Tad uzbrukumā devās tanki un kājnieki. Krieviem izdevās vairākās vietās pārraut vācu fronti un atspīest aizstāvjus līdz Asītei un Embrītei. Tur sīvās kaujās krievu tankus iznīcināja un kājniekus atsvieda atpakaļ. Tai pašā laikā citas Sarkanarmijas vienības uzbruka pie Auces, un 29. oktōbrī krievi ieņēma Auci, bet tālāk netika. Pēc vienpadsmit dienu kaujām krievi bija zaudējuši 604 tankus un 239 lidmašīnas. Kritušos sarkanarmiešus nevīens neskaitīja. 8. novembrī krievi pārtrauca uzbrukumu.

Vācieši bija zaudējuši 44 000 vīrus, kamēr to atvie-

tošanai ieradās tikai 28 000. Tomēr viņi no jauna iera-
kāš un sagatavojās jaunam krievu uzbrukumam. Tāds
sekoja pēc desmit dienām, 19. novembrī. Krievi netau-
pīja spēkus, lai starp Sepenes ezeriem un Dzelzgales-
krogu vēlreiz mēģinātu sadragāt vācu aizstāvēšanās
pozīcijas un izlauztos uz Liepāju. Ar to viņi būtu
iznīcinājuši vācu galveno ostu un ievērojamā mērā
vājinājuši vācu pretestības spējas. Sarkanarmija svieda
Otrā Kurzemes lielkaujā ap 70 strēlnieku divīzijas.
Kaujās ievērojamu lomu spēlēja artilērija. Abās pusēs
bija milzīgi zaudējumi. Beidzot 27. novembrī krievi
pārtrauca savu uzbrukumu. Lietus bija atmiešņējis
mālaino zemi tā, ka tanki vairs netika uz priekšu.
Krievi pat atvilka savas vienības no Lētīžas augstienes
uz Vainodes līniju.

Otrā lielkauja 19. latviešu divīzijas sektoru nebija
skārusi. Tur norisinājās tikai nepārtraukta abpusēja
izlūku darbība, kurā ar izcilu drosmi izcēlās leitnants
Pētersons un virsnieka vietnieks Ansons.

Pēc tam, kad bija saņemta ziņa, ka vācieši Kurzemi
nedomā atstāt, divīzijā atgriezās laba daļa šaubīgo un
tie, kuri bija aizgājuši meklēt savus piederīgos. Viņi
atveda sev līdzī arī lielu skaitu jaunu brīvprātīgo.
Divīzijas vadība izveidoja kaujas skolu un veltīja daudz
spēka karavīru apmācībām. Visus spēkus pielika pa-
matīgai pozīciju izbūvei ar segtām un atklātām uguns
ligzdām, kas viena otru varētu segt ar flankējošu
uguni. Izbūvēja izturīgas patvertnes, kur glābties arti-
lērijas sagatavošanas uguns laikā. Tuvākā aizmugurē
izbūvēja atbalsta punktu līniju, kas varētu aizstāvē-
ties ienaidnieka ielaušanās gadījumā arī aplenkumā.
Apmēram 1 km dziļumā izbūvēja aptures līniju ar
ložmetējiem un prettanku lielgabaliem. Otro aizstā-

vēšanās līniju izbūvēja ap 2,5 km dziļumā, ko ieņēma vieglā artilērija un sapieri. Smagās artilērijas pozīciju priekšā vēl izbūvēja aizsprosta līniju. Visas slēptās pieejas pozīcijām mīnēja un galvenās kaujas līnijas priekšā izveidoja dzelonstieplu žogu tīklu.

Vācu karaspēka vadība, no savas puses, mudināja karavīrus uzlabot un papildināt savus ierakumus katrā brīvā brīdī. Frontes aizmugurē uzlaboja nozīmīgākos satiksmes ceļus. Novembra vidū pabeidza izbūvēt un atklāja satiksmi uz Liepājas-Ventspils dzelzceļa līnijas. No trim abu armiju rīcībā esošajām tanku divīzijām izveidoja kustīgu rezervi frontes aizmugurē, kurā bija gatava doties uz jebkuru apdraudēto frontes iecirkni. Visas karaspēka grupas sastāvā Kurzēmē decembra sākumā vēl skaitījās vairāk nekā 505 000 karavīri.

Trešā Kurzemes lielkauja.

Kāmēr no Priekules līdz Ventai vēl dunēja Otrā Kurzemes lielkauja, novembra vidū latviešu divīzijas izlūki novēroja, ka krievu karaspēka vienības tiek novietotas arvien tuvāk fronteī Dobeles-Sīpeles rajonā. Aiz krievu priekšējām vienībām varēja dzirdēt artilērijas dunoņu, kur krievu vienības apmācīja jaunam uzbrukumam, lietojot kaujas municiju. Visi zināja, ka gaidāms jauns Sarkanarmijas uzbrukums.

Izmantojot skaidro laiku, 14. un 15. decembrī krievu lidotāji ar lielu lidmašīnu skaitu uzlidoja Liepājai. Pirmaajā dienā vācu zenītartilērija notrieca 38 krievu lidmašīnas. Otrs uzlidojums notika naktī, kad krievu

bumbveži 10 vilņos nometa bumbas uz Liepājas pilsētas un ostas, nodarot lielus postījumus. Zenīrtalerija nogāza 29 nakts bumbvežus.

Pēc ilgas sagatavošanās, beidzot Sarkanarmijas vienības bija gatavas, lai dotos uzbrukumā Kurzemes aizstāvjiem. Krievi cerēja, ka šoreiz viņiem izdosies Kurzemē ieslēgtos spēkus likvidēt. Savu uzbrukumu krievi iesāka ar triecienu Pampāļu virzienā, 21. decembrī. Pēc iznīcinošas artilērijas sagatavošanas uguns, uzbrukumā devās krievu tanki kājnieku pavadībā, lai no šejienes izrautos līdz Skrundai un pārrautu Liepāja-Saldus dzelzceļa līniju. 42. armijas un 10. gvardu armijas uzbrukumu pavadīja ap 2500 lidmašīnas, no kuŗām pirmajā dienā 102 nogāza. Tāpat, pirmajā kaujas dienā krievi zaudēja 88 tankus.

23. decembrī sakustējās starp Dobeli un Sīpeli novietotā 22. armija un 1. triecienarmija, kuŗu uzbrukums vērsās pret VI SS korpusa fronti Lestenes virzienā. Tur divu stundu artilērijas sagatavošanā pār latviešu 19. divīzijas kreiso spārnu un kaimiņos esošo 21. gaisa spēku kājniekoto divīziju izšāva pusotra miliona granātu. Pēc artilērijas sagatavošanas, uzbrukumā devās 19. krievu tanku korpuss un kājnieku masas, kuŗas pavadīja ap 500 kaujas lidmašīnas.

25. decembrī lieluzbrukums izvērsās arī frontē dienvidos no Liepājas, kur nesekmīgi uzbruka krievu 6. gvardu armija. Te krieviem fronti pārraut neizdevās.

Ziemsvētku kaujas.

Krievu uzbrukums, kas skāra 19. latviešu divīziju, sākās 23. decembrā agrā rītā ar ļoti spēcīgu artilērijas

uguni. Tā vērsās ne tikai pret galvenās kaujas līnijas ierakumiem, bet arī pret satiksmes ceļu mezgliem un artilērijas novietojumu dziļumā. Ātri vien bija pārtraukti telefōniskie sakari, traucēti bija arī radio sakari, tādēļ artilērija nevarēja atbalstīt kājniekus norādītos mērķos, bet deva aklo uguni pa iepriekš paredzētiem mērķiem. Pēc divu stundu intensīvas artilērijas apšaudes, uzbrukumā nāca kājnieki. Trieciens bija ap 9 kilometru platā frontē un skāra 19. divīzijas kreiso spārnu, bet galvenokārt kaimiņos esošo 21. gaisa spēku kājniekoto divīziju. Līdz ar krievu kājnieku uzbrukumu uzbruka arī krievu lidotāji, kuņi apkaņoja ar bumbām un automatiskiem ieročiem latviešu un vācu rezerves, aizstāvju smago ieroču lizdas un artilērijas pozīcijas.

Uzbrukuma smagums gūlās uz 21. gaisa spēku divīzijas centru, kur aizstāvējās šai divīzijai piedalītais latviešu 106. kājnieku pulks. Pulks un kaimiņos esošās vācu vienības cieta milzīgus zaudējumus. Neraugoties uz sīvo pretestību, krieviem izdevās ar saviem tankiem izlauzties līdz pat artilērijas pozīcijām, kur tos apturēja 19. artilērijas pulka divizionu lielgaballieki majora Insberga un majora Ozola vadībā. Ar tiešo tēmēšanu artilēristi sašāva 14 krievu tankus un apturēja uzbrūkošos kājniekus, tā jau ar roku sniedzamais caurrāvums neizdevās. Kad uzbrucēji mēģināja ielauzties 19. divīzijas aizmugurē, tos apturēja pulkveža-leitnanta Taubes vadītais divīzijas sapieru bataljons.

24. decembrī krievi paplašināja savu uzbrukumu arī 19. divīzijas frontes sektorā. Pateicoties rūpīgi izveidotajiem ierakumiem 19. divīzijas labajā spārnā, kur pozīciju turēja 44. grenadieru pulks, krievi nekādus panākumus neguva. Uzbrucēji turpināja lauzties

uz priekšu tur, kur viņu uzbrukums bija sekmējies iepriekšējā dienā. Ienaidnieka apietī, savos atbalsta punktos palika virsleitnanta Ancāna kaujas grupa Dirbās un leitnanta Gaigala grupa Staros. Pulkveža Oša ievadītais pretuzbrukums ar diviem bataljoniem atsvieda uzbrucējus un atbrīvoja Staru atbalsta punktu. No saimniecības personāla un divīzijas dienestu vienību karavīriem sastādītais trauksmes bataljons, kapteiņa Krasta vadībā, atvairīja ienaidnieka uzbrukumu 43. grenadieru pulka aizmugurē. Pievestās vācu rezerves palīdzēja nosprostot krievu tālo iebrukumu pie Vamžiem, kas apdraudēja divīzijas komandpunktu Lestenē. Izcilu veiksmi parādīja ļoti apdraudētā artilērija. 19. artilērijas pulka otrais divīzijs šai dienā iznīcināja 13 krievu tankus, pie kam astoņus ar tiešo tēmēšanu un tanku dūrēm sašāva viena baterija, kurai vakara krēslā ienaidnieks bija pievirzījies no aizmugures.

25. decembrī krievi mēģināja no jauna izmantot iepriekšējo dienu panākumus un savu, līdz Vamžiem iedzīto ķīli padziļināt Lestenes virzienā. Tam viņi koncentrēja šaurā joslā visus vietējos spēkus, atsakoties no mēģinājumiem ielauzties 19. divīzijas aizmugurē. Sīvas kaujas visu dienu norisinājās atsevišķu lauku sētu dēļ. No rokas rokā vairākkārt gāja mežsarga māja Bērzi. Virsleitnants Ancāns ar savu kaujas grupu noturēja atbalsta punktu Dirbās, pie tam iznīcinot 12 krievu tankus ar tuvciņas ieročiem. Savas pozīcijas noturēja arī pirmajās dienās smagi cietušais 106. latviešu kājnieku pulks, ko 29. decembrī pārvietoja 19. divīzijas iecirknī, nomainot vācu vienībām.

Lai sakārtotos, iztaisnotu fronti un rastu jaunas rezerves, VI SS korpuss pavēlēja naktī no 25. uz 26.

decembri atvilkt 19. divīzijas labo spārnu un centru uz aizsprosta līnijas pozīcijām. Virsleitnanta Ancāna kaujas grupa Dirbās ar smagu kauju izlauzās līdz divīzijas pozīcijām. Ievainotos un kritušos izvāca ar triecienlielgabaliem. Pats kaujas grupas komandieris, virsleitnants Ancāns, bija ievainots.

26. decembrī ienaidnieks centās pārraut 19. divīzijas fronti uz Jāņukrogu. Sīvas kaujas notika ap Rumbām un Zvejniekiem, kur latvieši zaudēja Zvejnieku augstieni. Bīstams stāvoklis izveidojās pievākarē, kad krieviem izdevās ielauzties starp 44. un 43. grenadieru pulku. Ļoti īsā laikā tur izveidojās divu kilometru plata sprauga. Abi pulki, tomēr, saskaņoja rīcību un tai pašā naktī atjaunoja stāvokli, izsviešot krievus no caurrāvuma. Sevišķu iniciatīvu šajā kaujā parādīja virsnieka vietnieks Ansons, kuŗš ar savu izlūku vienību uzbruka ienaidniekiem kādā augstienē no muguras un to padzina.

27. decembrī visi krievu mēģinājumi iedragāt latviešu divīzijas aizstāvēšanās līniju beidzās bez sekmes. Arī latviešiem neizdevās atgūt agrāk zaudēto Zvejnieku augstieni. Krieviem neveicās arī ielauzties tālāk Lestenes virzienā. Naktī no frontes izvilka stipri cietušo 43. grenadieru pulku un novietoja to rezervē, kā arī izdarīja dažus citus pārkārtojumus.

28. decembrī krievi ievadīja savu uzbrukumu ar artilērijas sagatavošanās uguni, un viņiem izdevās vairākās vietās ielauzties 44. grenadieru pulka pozīcijās. Visu dienu norisinājās kaujas ap ieņemtām viensētām, līdz vakarā pulka fronte bija visumā atjaunota. Bitšķēpos ieslēgtās rotas sakaru līdzekļi nedarbojās, un tā cīnījās viena pati sīvā tuvcinā, no kuŗas izkļuva tikai 11 smagi ievainoti karavīri, ieskaitot rotas koman-

dieri virsleitnantu Sūnu. Sevišķi izcēlās 19. izlūku bataljons, kas tuvcīņās atguva Rumbas un Birzniekus.

Līdzīgā veidā turpinājās kaujas līdz 31. decembrim. Krievi pielika lielas pūles, lai pārrautu 19. divīzijas fronti uz Jāņukrogu, bet visi viņu mēģinājumi beidzās nesekmīgi ar lieliem zaudējumiem, līdz visi viņu spēki bija izsmelti un viņi uzbrukumus pilnīgi pārtrauca. Ar to beidzās trešā Kurzemes lielkauja, kurā bija noasiņojušas ap 46 krievu strēlnieku divīzijas un 22 tanku brigādes. Vācu kaŗaspēka Kurzemes grupas virspavēlniecība ziņoja, ka iznīcināti 513 tanki, 145 lidmašīnas un daudz cita kaŗa materiāla. Salīdzinot ar Sarkanarmijas cilvēku un materiāla zaudējumiem, šīs kaujas ieguvums bija niecīgs. Pie Liepājas krievi nebija tikuši pat tik tuvu, kā otrās lielkaujas laikā, novembrī. Dzelzceļa līnija no Liepājas līdz pat fronteī pie Aneniekiem vēl kalpoja vācu kaŗaspēka vajadzībām, ne Skrunda, ne Saldus, pat ne Džūkste nebija kritušas krievu rokās.

Jau kaujas laikā latviešu kaŗavīri bija sastapušies ar mobilizētajiem latviešiem Sarkanarmijā. Ar nodomu, vai sagādīšanās dēļ, uzbrukumā Lestenes virzienā, 22. armijas sastāvā piedalījās arī 130. latviešu strēlnieku korpuss ar savām divām divīzijām, kas tur cieta ļoti smagus zaudējumus.

8.

Latviešu karavīri Vācijā

8.

Latviešu karavīri
Vācijā

15. divīzijas pārformēšana.

Pēc smagajām kaujām Latvijas pierobežā, kur 15. divīzija bija cietusi ļoti lielus zaudējumus, to pārcēla uz Meirānu-Jaunlubānas rajonu pārformēšanai. Tur no divīzijas izņēma visus kaujai derīgos karavīrus un nodeva tos 19. divīzijai. 19. divīzijai atstāja arī 15. artilērijas pulku un 15. sapieru bataljonu. Atlikušos karavīrus, galvenokārt virsniekus, instruktorus un dienestu vienības augusta beigās ar kuģiem pārveda uz Vāciju. Tur divīzijas pārpalikumu novietoja apmācību laukos starp Bītovu un Bērentu, Rietumprūsijā, jaunformēšanai.

Papildinājumiem divīzija saņēma galvenokārt jaunekļus, kuŗi jau gadu bija kalpojuši Vācijas darba dienestā. Tas bija labs materiāls, tikai vācu vadība nevēlējās šos jaunekļus dot latviešu virsnieku rokās. Divīzijas virsniekus izsūtīja pa dažādām vācu kara skolām zināšanu papildināšanai, bet par jaunkareivju apmācītājiem iecēla vācu virsniekus. Uz dažādiem speciālistu kursiem nosūtīja arī latviešu instruktorus. Instruktoru apmācībām nosūtīja arī labākos no jauniešajiem. Divīzijas formēšanā lielas grūtības radīja sabiedroto uzlidojumi, kas kavēja apgādi ar ieročiem. Trūka degvielu motorizētajam transportam un nepietika zirgu arī zirgu transportam. Karavīriem trūka ziemas ietērpu un apavu.

Vācu vadība bija pārliecināta, ka vislabāk jaunkareivjus apmācīt var tikai vācu virsnieki. Tas nesaskaņēja ar latviešu virsnieku ieskatiem, bet uz viņu iebildumiem neviens neklausījās. Vācu apmācītāji centās

latviešu kareivjus pieradināt pie prūsiskās dresūras un SS dienesta pakāpju nosaukumiem. Tam tomēr bija mazas sekmes. Latviešu virsnieki pārņēma divīzijas vienību apmācību pēc atgriešanās no dažādajiem kursiem decembra sākumā. Tad arī divīzijas vecākais virsnieks, pulkvedis Janums, divīzijas virsnieku sapulcē pateica vācu priekšniekiem, ka latvieši turpinās lietot latviešu dienesta pakāpes. SS ietērpa un zīmotņu lietošanu latvieši uzskata par apstākļu spiestu un nevis kādu sevišķu labvēlības parādīšanu. Kaķam beidzoties, latvieši SS tērpu atkal novilks. Divīzijas vadība šo atbildi negribēja ievērot un pavēlēja visos rakstos arī latviešu valodā lietot tikai SS dienesta pakāpju apzīmējumus. Sarunu valodā šo pavēli ievest tomēr neizdevās. Šķita, ka jaunais divīzijas komandieris, SS oberfirers Oburcers, pats šos jautājumus skata mērenā gaismā, bet zināmā mērā viņa rīcību ierobežo jaunākie un fanatiskākie SS virsnieki divīzijas stābā. Tas pamazām sarūgtināja latviešu kaŗavīrus un noskaņoja tos pret stāba vadību.

No novembra vidus līdz janvāra vidum latviešu virsnieki centās sagatavot divīzijas pulkus kaujas darbībai. Apmācību gaitā viņi varēja vadīties no savas plašās pieredzes Krievijas kauju laukos un no teorētiskajām zināšanām, kuŗas bija guvuši vācu kaŗa skolās. Iespēju robežās apmācības ritēja sekmīgi, un tās bija paredzēts iesaistīt Kurzemes aizstāvēšanas kaujās VI SS korpusa sastāvā. Korpusa komandieris, ģenerālis Krīgers ieradās apmācību rajonā 1945. gada janvāra sākumā, lai inspicētu divīziju. Šī inspekcija pacēla latviešu kaŗavīru garastāvokli, un visi ar nepacietību gaidīja apmācību beigas, lai atgrieztos Latvijā.

Jauns kaujas uzdevums.

15. divīzija vēl bija tālu no apmācību noslēguma, kad visu Vāciju satrauca ziņa par krievu lielās ziemas ofensīvas sākumu Vislas upes lokā. Sarkanarmijas virsvadība bija atzinusi, ka pirms uzbrukuma sākuma Vācijā, Kurzemē ieslēgtos vācu spēkus iznīcināt nevarēs un nolēma Kurzemes fronteī piešķirt sekundāru nozīmi. Spēkus pārkārtoja tā, lai 281 divīziju trieciena smagums būtu koncentrēts starp Bugas un Sanas upēm, abpus Vašavai un pie Kilces.

Vācieši mēģināja sevi un krievus apmānīt ar divīziju skaitu, kad divīzijās vairs bija tikai divi pulki katrā. Ungāriju ieskaitot, visā austrumu frontē vāciešiem bija 133 divīzijas. Fronte nebija izveidota pietiekošā dziļumā, jo nacistu partijas pavaldņi negribēja pieļaut iespējamību, ka karš varētu skart Vācijas zemi. Hitlers savā ietiepībā pavēlēja arī visas rezerves novietot tik tuvu fronteī, ka tās jau pirmajā uzbrukumā skāra artilērijas sagatavošanas uguns, nodarot zaudējumus vēl pirms iesaistīšanas kaujā. Savu ģenerāļu iebildumus Hitlers noraidīja.

Krievu uzbrukums sākās 1945. gada 12. janvārī. Vācu spēki uzbrukumū apturēt nevarēja, un 17. janvārī Sarkanarmija jau sasniedza Varšavas-Čestachovas dzelzceļa līniju visā garumā. No Čestachovas un Krakovas vairs nebija tālu līdz Vācijas pirmskaŗa robežai. Hitlers pavēlēja apcietināt vairākus sava ģenerālstāba virsniekus, bet ar to krievu uzbrukumū apturēt nevarēja. Krievi jau tuvojās Pozenei un Brombergai, un 20. janvārī sasniedza vairākās vietās Vācijas pirmskaŗa

robežu, turpinot savu neapturāmo uzbrukumu. 1. februārī viņu priekšējās vienības bija jau pie Oderas pret Berlīni.

1945. gada 22. janvāra agrā rītā 15. divīzija saņēma pavēli doties pretīm krievu spēkiem un atspiest tos ziemeļrietumu virzienā, atņemt krievu okupēto Nakeles pilsētu un izveidot fronti gar Vislas-Oderas kanāli pie Brombergas. Divīzija vēl nebija pietiekoši apmācīta, un daļa divīzijas vienību vēl nemaz nebija formētas. 15. artilērijas pulks varēja uzstādīt tikai vienu divīzionu, kājnieku pulkiem nebija trešo bataljonu. Bija saņemta tikai neliela daļa no kaujas municijas, bet arī to visu nebija iespējams paņemt līdz transporta trūkuma dēļ. Karaņvīriem nebija ziemas ietērpu, un apavi bija ļoti sliktā stāvoklī.

Nakeles kaujas.

Divīzijas komandieris bija atvaļinājumā, un latviešu divīziju kaujā izveda viņa vietnieks, pulkvedis Janums. Šī nebija vienīgā reize, kad Janums rīkojās kā divīzijās komandieris. Tas viņam bija jādara vairākas reizes arī tālākā kauju gaitā, pat tad, kad divīzijas komandieris nebija atvaļinājumā. 15. divīzija patiesi bija neveiksmīga ar saviem komandieriem. Pēc sākotnējā apmulsma divīzijas uzstādīšanas laikā, 1943. gada maija sākumā par divīzijas komandieri iecēla latviešiem visumā labvēlīgo SS brigadefīreri un ģenerālmajoru grāfu fon Pikler-Burghauzu. Varbūt citiem nepatika viņa labvēlība latviešiem, varbūt viņš nespēja

saturēt savās rokās divīziju pie Novo Sokolņikiem, kā to viņam pārmeta Himlers, bet jau 1944. gada 17. februārī viņu nomainīja SS oberfirers Heilmanis. Heilmanis bija policijas virsnieks un militārās lietās nepraša. Kad pie Latvijas robežām viņa vadīto divīziju gandrīz iznīcināja, vācu vadība 1944. gada 21. jūlijā viņu nomainīja ar SS oberfireri Obvurceru. Obvurcers pārraudzīja divīzijas pārformēšanu Vācijā un mēģināja pārorientēt kaņavīru uzskatus nacionālsociālisma virzienā. Viņam nebija lemts vadīt divīziju Pomerānijas smago kauju gaitās, jo jau pašā sākumā, 1945. gada 26. janvārī, viņš nokļuva krievu gūstā. Viņa vietā ieradās korpusa stāba priekšnieks SS oberfirers Aks, kuŗa nemākulība divīzijas vadībā sagādāja daudz ļaunuma un lielus zaudējumus. Vācu vadība viņu atcēla 15. februārī un viņa vietā atsūtīja nikno SS oberfireri Burku, kuŗš šajā postenī palika līdz kaŗa beigām.

Divīzijas pirmā kaujas saskare ar ienaidnieku bija jau pie Imenheimas, kuŗu ar kauju no krieviem atguva 15. izlūku bataljons 23. janvāra agrā pēcpusdienā. Bataljons bija ieradies īstā laikā, lai no krievu gūsta atbrīvotu ap 1000 latviešu rezerves pulku kaņavīru, kuŗi atradās pārgājienā no Tornas, bez ieročiem un bez transporta. Ap šo laiku frontē ieradās arī citas divīzijas vienības un 23. janvāra rītā uzbruka krievu spēkiem Nakeles pilsētā. Sīvās ielu cīņās latviešu vienības pilsētu ieņēma 24. janvāra vakarā un noorganizēja aizstāvēšanās līniju gar Vislas-Oderas kanāli.

Krieviem nemitīgi pienāca papildspēki, un 26. janvarī viņi sāka apiet 15. divīzijas kreiso flanku. Brombergas pilsēta jau bija krievu rokās, un, sīkstās cīņās aizstāvot savas pozīcijas, 15. divīzijas vienības gan-

drīz palika ielenkumā. Apmeklējot savas divīzijas pulku komandpunktus, 26. janvārī krievu patruļai uzdūrās un krita gūstā divīzijas komandieris SS oberfirers Obvurcers. Viņa vietā stājās SS oberfirers Aks, kurš deva pavēli divīzijas vienībām atiet uz jaunu aizstāvēšanās pozīciju. Pavēli vienības saņēma tikai naktī uz 27. janvāri un sāka atiešanu nepārtraukti atvairot zekojošo ienaidnieku. Krievi bija vietām jau pārķēruši atiešanas ceļus un nācās izlauzties ar kauju. Neviena no Nakeles telpā norādītajām pozīcijām vairs nebija noturāma. Tādēļ divīzija atkāpās uz Vilkensvaldi, kur bija noteikta divīzijas pulcēšanās vieta.

Kaujas pie Nakeles bija ilgušas no 23. janvāra līdz 28. janvārim un bija prasījušas no jaunajiem karavīriem milzīgu piepūli. Divīzijas vienības bija cietušas lielus zaudējumus, kā karavīru, tā materiālā ziņā. Vis-smagāki bija cietis sapieŗu bataljons. Izlūku bataljons bija zaudējis gandrīz visus savus virsniekus. Jaunie karavīri savās pirmajās kaujās tomēr bija parādījuši izcilu drosmi un varonību. Viņu sekmes būtu jūtamas, ja būtu bijis vajadzīgais artilērijas atbalsts. Diemžēl divīzijas artilērija, transporta trūkuma dēļ ieradās kaujas laukā par vēlu un tai trūka pat minimālās uguns devas. Arī kaimiņos kaŗojošās vācu vienības vairs neizrādīja parasto spar un apņēmību. Bija jūtams cilvēku materiāla trūkums un rietumu sabiedroto uzliedojumos sagrauto dzelzceļa līniju radītās apgādes grūtības.

Vilcinoša pretošanās.

Ar lielu neatlaidību krievi turpināja savu uzbrukumu starp Šneidemīli un Brombergu ziemeļu un ziemeļ-

rietumu virzienā. 15. divīzija atkāpās no vienas aizstāvēšanās pozīcijas uz otru pa galveno ceļu no Vandsburgas uz Flatovu. 29. janvārī divīzija aizstāvējās pie Vilkensvaldes, bet, kad krievi draudēja apņemt mazo pilsētu no abām pusēm, divīzija bija spiesta atiet. Aizstāvēšanos kavēja galvenokārt artilērijas municijas trūkums.

Divīzija bija spiesta atiet pa ienaidniekam pārredzamu apvidu, un tā cieta lielus zaudējumus. Ap 6 kilometrus no iepriekšējās aizstāvēšanās pozīcijas divīzija ieņēma jaunu pozīciju pie Dorotēenhofas, bet arī to drīzi vien apgāja krievu tanki, sašaujot divīzijas transporta vienības aizstāvju aizmugurē. Sakari ar divīzijas vadību pātrūka, un kaujas vienības sāka atiet uz savu ierosmi. Daļai aizstāvju izdevās vēl izmantot ceļu, lai sasniegtu divīzijas vadību. Citas vienības pulkveža Januma vadībā bija spiestas atiet pa apvidu. Nakts pārgājienā Janums veda savas vienības līdztekus uzbrūkošajiem krieviem, apgāja mazākas krievu ieņemtas apdzīvotas vietas un 30. janvārī rītausmā sasniedza Flātovu. Tur latviešiem tūdaļ bija jāieņem jauna aizstāvēšanas pozīcija. Krievi Flātovai tieši neuzbruka, bet latviešu artilēristi, bez municijas, bija spiesti bezspēcīgi noskatīties, kā ienaidnieks apgāja pilsētu. Tikai pēcpusdienā pienāca ierobežots daudzums artilērijas municijas. Saskaņā ar pavēli, 31. janvārī divīzija atkāpās tālāk uz Jastrovu.

Divīzijas vadība noprata, ka divīzija ir no visām pusēm ielenkta, un divīzijas komandieris mēģināja organizēt izlaušanos caur Fledebornu Racebūras virzienā. Racebūrā jau bija nostiprinājušies krievu spēki, tādēļ izlaušanos turpināja uz Landeku. Arī šai virzienā ceļu jau bija pārķēruši krievi, un kauja 2. feb-

ruārī par ceļa atbrīvošanu ilga 11 stundas. Šai laikā atejošās vienības bija sablīvējušās Flēdebornā trīs līdz četrās rindās. Kaŗaspēka kustību ārkārtīgi traucēja garās bēgļu kolonnas. Šim sablīvējumam no abām pusēm pēkšņi uzbruka krievu artilerija, radot neaprakstāmu apjukumu un milzīgus zaudējumus. Arī 15. divīzijas vienības, kas sedza atkāpšanos, bija zem nepārtrauktas ienaidnieka uguns. Sīvās kaujās tomēr izdevās izlauzties caur krievu ielenkumu un sasniegt vācu aizstāvēšanās līniju pie Landekas, 3. februāŗa pievakarē. Izdevās izvest arī apmēram 2000 ievainotus vai apsaldējušos kaŗavīrus. Lielajā apjukumā dažas vienības bija izjukušas un bez virsnieku vadības izklīda, meklējot patvērumu. Daudzi no šiem izklīdušajiem kaŗavīriem krita krievu gūstā. Tur divās dienās krievi apšāva ap 400 latviešu gūstekņus. Līdzīgas meţonības notika arī citās kauju vietās.

2. un 3. februāris, 1945. gadā, bija asiņainākās kauju dienas visā Pomerānijas cīņu laikā. Nemākulīgās vadības dēļ divīzija bija cietusi ārkārtīgi smagus zaudējumus. Krituši bija vairāki rūdīti kauju virsnieki, starp tiem 32. grenadiēŗu pulka tikko ieceltais komandieris, majors Rubenis. Krituši bija vēl pieci šā pulka virsnieki un ievainoti piecpadsmi. Kritis bija divīzijas stāba priekšnieks SS šturmbanfīrers Vulfs, tāpat divīzijas artilerijas divizona komandieris, kapteinis Eglīte. Ļoti daudzi kaŗavīri bija apsaldējušies un tos nācās evakuēt uz slimnīcām.

Kaujas pie Kaminas.

Neraugoties uz to, ka divīzija bija gandrīz pilnīgi sakauta un ar ļoti ierobeţotām kaujas spējām, jau 4.

februārī to atkal nosūtīja ieņemt jaunu aizstāvēšanās pozīciju Dobrinkas upītes ziemeļu krastā, starp Landeku un Pricenvaldi. Šai laikā krievi pārkārtoja savus spēkus, tādēļ divīzijai bija iespējams dažas dienas atpūties un sakārtoties.

4. februārī divīzija saņēma papildinājumus no būvpulku kaņavīriem. Lai gan šie vīri bija vecāki gados, viņi pa lielākai daļai bija bijušo policijas pulku kaņavīri, ar pieredzi Krievijas kauju laukos. Divīzija pārkārtoja savus spēkus tādejādi, ka likvidēja 32. grenadieru pulku un tā atlikušos kaņavīrus piedalīja 33. grenadieru pulkam. 33. un 34. grenadieru pulkus pārformēja ar diviem bataljoniem katrā. 15. artilērijas pulkam bija tikai viens divīzijs, kuŗu pārformēja uz divām baterijām, vienu ar trim, otru ar diviem lielgabaliem.

10. februārī 15. divīzijai pavēlēja naktspārgājienā doties uz Grīnavas-Kamīnas rajonu, lai tur nomainītu kādu vācu vienību. Pārgājiens bija apmēram 35 kilometru uz austrumiem un uznākušajā atkusnī bija gluži nevajadzīga spēku šķiešana. Tomēr divīzija doto uzdevumu izpildīja un pozīciju norādītā vietā ieņēma. Jau 10. februārī krievi bija atjaunojuši uzbrukumu no Graudencas, Konicas virzienā. Tur, pa kreisi no 15. divīzijas, pozīcijas turēja vācu IV tanku korpusa vienības. Naktī, kad 15. divīzija ieņēma savas pozīcijas, IV tanku korpusa vienības zem krievu spiediena bija atgājušas, tā atklājot latviešu divīzijas flanku. Divīzijas kreisā spārnā esošais 33. grenadieru pulks bija spiests atliekt savu kreiso spārna. 11. februārī krievi ar lieliem spēkiem, artilērijas un tanku atbalstīti, sāka uzbrukumu 15. divīzijas pozīcijām. Artilērijas munitijas trūkuma dēļ 34. grenadieru pulks sāka soli pa

solim atiet. 33. pulks savas vienības atvilka uz Kaminas pilsētu, un viņu tur ielenca trīs strēlnieku pulki un 10 tanki. Divīzijas vadības pavēles bija acīm redzāmi nemākulīgas un neskaidras. Lai gan pulkam sāka pietrūkt municijas, vācu vadība stūrgalvīgi pastāvēja uz to, ka Kamina ir jānotur. 13. februāra vakarā pulkvedis Janums pavēlēja savam pulkam no ielenkuma izlauzties. Izlaušanos vadīja pulka izlūku bataljons majora Alksnīša vadībā. Pārsteidzošā triecienā tas sakāva krievu vienības ziemeļrietumos no Kaminas un atbrīvoja tur ceļu atiešanai. Tikai ar pūlēm pulki sameklēja divīzijas vadību un 14. februārī nonāca noteiktā pulcēšanās vietā Klausfeldā pie Šlochovas.

Līdz 18. februārim divīzija palika rezervē, strādāja ierakumu darbos un saveda kārtība ieročus un transportu. Šai laikā pie savējiem atgriezās arī Januma pulka 2. rota kadeta Burmeistera vadībā. 27. janvāra kaujās tā bija atšķirta no pulka un palikusi ienaidnieka aizmugurē. Lielākā daļa no iznākušajiem bija jāievieto slimnīcā apsaldējumu dēļ.

15. februārī divīzijas komandēšanu pārņēma jaunais divīzijas komandieris SS oberfīrers Burks. Viņš bija piedalījies vācu kaŗaspēka ziemeļu grupas uzbrukumā Ļeņingradai un 1942. gadā komandējis kādu zenītartilērijas vienību un jauktu kaujas grupu pie Volchovas. Šī veida kaujas pieredze bija gluži nepietiekoša kājnieku divīzijas komandēšanai, kas viņam tagad bija uzdota. Pie tam Burks bija slimīgs, un divīzijas vadībā dominēja viņa stāba priekšnieks. Lai attaisnotu savas neveiksmes, līdzšinējais divīzijas komandieris, SS oberfīrers Aks, visu vainu bija uzvēlis latviešu virsniekiem. Viņš tos nosauca par nemāku-

liem, saviem uzdevumiem un kaujas apstākļiem nepie-
mērotiem cilvēkiem, kuŗiem trūkst iniciatīvas. No šāda
raksturojuma vadoties, jaunais komandieris Burks savu
darbību iesāka ar tādu bardzību, ka uz visiem laikiem
sabojāja savas attiecības ar latviešu virsniekiem, lai
gan pats savus ieskatus vēlāk stipri grozīja. Pulkvedis
Janums pret latviešiem celtos apvainojumus ar sašu-
tumu noraidīja, norādot, ka piedalītās vācu vienības ir
izvairījušās no kaujas un nav izpildījušās tām dotās
pavēles. Protams, iebildumi nekā nevarēja palīdzēt.

Pēdējā aizstāvēšanās Pomerānijā.

Kopš Himlers 24. janvarī bija pārņēmis frontes
komandēšanu Pomerānijā un tur sāka uzstādīt tā
sauktās Vislas grupas karaspēku virspavēlniecību, vācu
karavīri kļuva vienaldzīgi un zaudēja pašpalāvību. Visi
gaidīja solītos un izpropagandētos Hitlera brīnumie-
ročus. Iesaukti bija pēdējie rezervisti — 60 gadus veci
zemessargi, kuŗi paši par sevi zobojās:

Und wir, die alten Affen,

Nun sind die neuen Waffen.

(Un mēs, vecie mērkaķi, nu esam tie jaunie ieroči.)
Vienīgi šī iesaukuma otra galējība — 16 gadu vecie
Hitlerjaunatnes zēni sagādāja ienaidniekam zaudēju-
mus. Iedalīti tanku apkarotāju vienībās un apbruņoti
ar tanku dūrēm, šie zēni uz divriteņiem ātri samek-
lēja krievu tanku smailes, no paslēptuvēm izšāva savas
nāvējošās granātas un tikpat ātri atkal pazuda.

Neparedzētu pastākļu dēļ šajā nacistu Vācijas pēdējā
kaujā nu bija iejaukta arī latviešu 15. divīzija. Kara-

vīri tomēr nesūrojās, bet devās kaujās ar pārliecību, ka ienaidnieks arī šeit ir tas pats — komūnisms. Nesot ļoti smagus upurus un parādot ievērojamu varoņību, latvieši izturēja pirmo smago pārbaudījumu Vācijā: kaujas pie Nakeles, asiņaino atiešanu uz Landeku un kaujas Grīnavas-Kamīnas rajonā. 15. divīzijas veikumu atzina arī vācu augstākā vadība un divas reizes pieminēja divīziju virspavēlniecības ziņojumā. Šī atziņība bija par posmu Grīnavas-Kamīnas kaujās, kur it sevišķi izcēlās 33. grenadieru pulks ar pašizliedzīgo pavēles izpildīšanu, Kaminu aizstāvot.

Tikai dažas dienas atpūtušos, 15. divīziju jau 18. februārī nosūtīja uz fronti, gandrīz uz to pašu iecirkni, kur divīzija bija stāvējusi februāra sākumā. Iepriekšējo nedēļu kaujas bija apturējušas krievu triecienu Neištētīnes virzienā. Tagad krievi pārkārtoja savus spēkus, lai triecienu atkārtotu un satriektu vācu spēkus Pomerānijā. Kauju pārtraukums deva 15. divīzijai atelpas brīdi, un tā ieņēma labi izveidotu pozīciju Dobrinkas upes malā uz abām pusēm no Landekas.

Krievi savu uzbrukumu atsāka 24. februārī, un viņu trieciena spēks bija tik stiprs, ka jau otrā dienā divīzija bija spiesta sākt vilcinošu pretošanos, atējot no vienas pakāpeniskas pozīcijas uz otru. 26. februārī 15. divīzija bija pozīcijā pie Čānes upītes, ziemeļrietumos no Hammeršteinas. Šeit krievu kustīgās vienības izsvieda vācu spēkus no Hammeršteinas un apdraudēja divīziju no aizmugures. Divīzija tomēr noturējās savās pozīcijās līdz nākošai dienai, kad tai pavēlēja atiet apmēram 15 kilometrus uz ezeru spraugu ziemeļos no Neištētīnes. Jau tās pašas dienas vakarā divīzijai bija atkal jāatiet vēl ap 10 kilometru. 28.

februārī divīzija sāka savākt savas vienības, kas bija izklīdušas straujajā atiešanas gaitā, sakārtojot tās Lībgustas muižā, pie Gramencas. Ap to izveidoja aizstāvēšanās pozīciju, kurā noturējās līdz 3. martam. Krievi šajā frontes sektorā bija sasnieguši savu sprauto mērķi — ieņēmuši Neišetīni un sakārtoja spēkus nākošam triecienam.

Atkāpšanos sedzot.

3. martā krievi atsāka savu uzbrukumu visā Pomerānijas frontē ar nolūku iznīcināt vācu spēkus Baltijas jūras piekrastē, ziemeļos no Štetīnes. 15. divīzijas aizstāvēšanās sektorā krievi sāka savu uzbrukumu tanku, artilērijas un granātmetēju atbalstā. Latviešu karavīri pretojās varonīgi, bet tomēr bija spiesti ienaidnieka pārspēka priekšā atkāpties no vienas pakāpeniskas pretošanās pozīcijas uz otru. Tā 4. martā divīzija bija sasniegusi Dāmenas-Cadkovas līniju ap 20 kilometru dienvidaustrumos no Belgardes.

Krieviem šai laikā bija izdevies pārraut vācu fronti un sasniegt Kolbergu pie jūras, kā arī Kaminu pie Oderas grīvas. Līdz ar to Tetova korpuss, kurā ietilpa 15. divīzija, bija palicis tālu ienaidnieka apņemtā apgabalā. Korpuss ietilpa arī vācu Pomerānijas divīzija un tā sauktā Mincela korpusa grupa ar 5. jēgeru, Helšteinas un franču Čarlemaņa divīzijām. Lai izlauztos uz rietumiem, korpusa vadība ierādīja katrai divīzijai savu ceļu, pa kuru atkāpties. Korpuss atkal sapulcētos Štetīnes tuvumā, lai tad kopējiem spēkiem izlauztos no ielenkuma. Gājiena virziens bija gandrīz

tieši uz rietumiem. Ziemeļos no 15. divīzijas bija jāvirzās franču Čarlamaņa divīzijai, dienvidos — visām pārējām divīzijām.

Atiešanu sāka 5. martā, un gājiens virzījās ļoti gausi pa pavasara atkusnī izmirkušiem sānu ceļiem. Pie Neminas divīzijai nācās gaidīt līdz pusnaktij, kamēr ceļu krustoja Pomerānijas divīzijas daļas, kuŗu kustību pie Šīvelbeinas bija traucējusi ienaidnieka iedarbība. 6. martā gājiena kustību ļoti traucēja lielās bēgļu straumes, tomēr vakarā divīzija sasniedza Ostenheides mežu, kur novietojās atpūtā. 15. divīzijai uzdeva apsargāt meža rietumu malu, kamēr austrumu malu apsargāja vācu Pomerānijas un franču Čarlemaņa divīzijas.

Naktī nezināmu iemeslu dēļ Pomerānijas un Čarlemaņa divīzijās bija iecēlusies pānīka. Kad abas divīzijas lielā steigā atkāpās, korpusa komandieris uzskatīja stāvokli par tik bezcerīgu, ka deva pavēli iznīcināt visus smagos ieročus un pajūgus, lai tie netraucētu steidzīgo atkāpšanos. Pavēli nosūtīja arī 15. divīzijas pulkiem, bet to saņēma tikai 34. grenadiēru pulks un artilērijas divīzijs. Kamēr tie steigā devās projām, 33. grenadiēru pulka kaŗavīri pavadīja nakti mežā, otrā dienā vēl savāca daļu no pamestā kaŗa materiāla un tikai 7. marta vakarā pievienojās pārējām divīzijas vienībām. Ostenheidē parādītā pulkveža Januma aukstasinība ievērojami pacēla latviešu kaŗavīru cieņu vācu acīs.

9. martā 15. divīzijas vienības sasniedza Baltijas jūras piekrasti pie Horstas un saņēma pavēli segt korpusa atiešanu uz Oderas grīvas tiltiem. Jau 10. marta priekšpusdienā krievi sāka savu uzbrukumu 33. grenadiēru pulka pozīcijām pie Cedlinas un Gumtovas. Pār-

gurušie un izsalkušie kaŗavīri parādīja lielu varonību, savas pozīcijas noturēja visu dienu un tad sāka atiet uz Lensinu. Tur 33. grenadieru pulks saņēma pavēli doties gar jūras piekrasti uz rietumiem un atbrīvot citām vienībām ceļu, ja to būtu pārķēruši krievi. Pulks, 11. marta pēcpusdienā, ieņēma priekštilta pozīciju pie Lichetinas. Gājiena apsardzībā aktīvi darbojās arī 15. divīzijas artileristi, sīvi atvairot krievu uzbrukumus, līdz viņiem sāka pietrūkt municijas.

Ap rīta ausmu 13. martā bēgļu un kaŗaspēka kolonnas bija sasniegušas pēdējo aizklāju pie Lichetinas, un arī krievi ar spēcīgu artilērijas sagatavošanas uguni uzbruka priekštilta pozīcijai. Pirmā atgāja vācu 5. jēgeru divīzija, tad arī 33. grenadieru pulks. Tas vēl pārlaida pāri Difenovas tiltam pēdējās kaŗaspēka un bēgļu kolonnas, un tad pārgāja arī pats. Kā pēdējā vienība Pomerānijas kauju laukus pameta 33. grenadieru pulka otrais bataljons.

Pomerānijas kaujas bija ilgušas gandrīz divus mēnešus un no latviešu kaŗavīriem bija prasījušas milzīgus upurus. Drosmīgi un pašaieliedzīgi viņi bija pārvarējuši visas nemitīgās atvaires, atkāpšanās un ielenkumu cīņas, kuŗās ar savu aukstasību, personīgo drosmi un izcilām vadības spējām sevišķi bija izcēlies pulkvedis Janums. Latviešu kaŗavīri, kas bija palikuši Dancigā un Rietumprūsijas apmācību laukos, gandrīz visi krita krievu gūstā. Kolbergā ieslēgtos vēl 17. martā izveda pa jūras ceļu.

Latviešus atbrūno.

13. martā Pomerānijas kaujās pārgurušie kaŗavīri pulcējās Volinas salā, no kuŗienes pārvietojās tālāk no

frontes uz Melentines rajonu pie Svinemindes. Te nebija nekādas apgādes, un kaŗavīri bija spiesti badoties. Svinemindes jūras spēku komandants gribēja latviešus iesaistīt savos aizsardzības spēkos, vai vismaz piesavināties latviešu transportu līdzekļus. Salas bija pilnas ar Pomerānijas bēgļiem, kuŗi ļoti cieta no krievu uzlidojumiem. 16. martā vācu aizmugures apgādes stābiem izdevās sagādāt gluži nepietiekošu pārtikas apgādi. Te visi bija rēķinājušies ar to, ka 15. divīzija Pomerānijā ir iznīcināta un tās parādīšanās rietumos no Oderas bija nepatīkams pārsteigums.

No Pomerānijas iznākušām latviešu vienībām tūdaļ pavēlēja nodot visus ieročus vācu frontes vienībām. Tāds rīkojums sacēla kaŗavīros sevišķu īgnumu. Viņi ar lielām pūlēm ieročus bija glabājuši un iznesuši no sīvajām kaujām. To atņemšana tagad bija smags apvainojums. Vecākie virsnieki sāka pētīt stāvokli rietumu frontē, apsverot iespējas nepaklausīt vācu pavēlēm, ja to nolūks būtu atstāt latviešus uz Štetīnas jomas salām. Tas tomēr nenotika, un 20. martā divīzija devās pārgājienā uz Neibrandenburgas rajonu, kuŗu sasniedza 21. martā.

Vācu augstākos stābos valdīja neuzticība pret latviešiem, un bija ierosināts 15. divīziju izformēt, lai kaŗavīrus mazākās grupās sadalītu vācu vienībām par papildinājumiem. Pret šādu rīcību ar noteiktību nostājās Latviešu leģiona ģenerālinspektors, ģenerālis Bangerskis, kuŗš savu stābu bija novietojis Gistrovā, dienvidos no Rostokas. Viņa iebildumiem bija panākumi. Leģiona ģenerālinspekciju pakļāva tieši SS augstākās vadības stābam, kas deva Bangerskim lielākas iespējas aizstāvēt latviešus pret vietējo komandieŗu plāniem.

29. martā divīzija saņēma papildinājumus no latviešu būvpulkkiem. Divīziju pārformēja, atjaunoja 32. grenadieru pulku ar pulkvedi-leitnantu Meiju kā komandieri, pārējos pulkus papildināja. Divīzija tomēr nesaņēma ieročus, bet tai uzdeva aizmugures nociecināšanu tā sauktajā „C” līnijā pret Oderas fronti, apmēram 25 kilometrus dienvidaustrumos no Neištrēlicas. Kaŗavīri sparīgi ķērās pie darba, jo cerēja, ka šajās pozīcijās paši aizstāvēsies, kamēr pienāks rietumu sabiedrotie, lai kaŗu turpinātu pret komunistiem. 11. aprīlī amerikāņu kaŗaspēks sasniedza Elbas upi un tur apstājās.

Tai pašā dienā 15. divīzijas komandieris Burks paziņoja sasauktajiem pulku komandieriem, ka vācu ģenerālstābs nolēmis 15. divīziju pārvestu uz Kurzemi. Pie tam viņš izteica prieku, ka nu latvieši varēs cīnīties paši uz savas zemes. Iespējams, ka uz šādiem apsvērumiem vācu ģenerālstābu pamudināja no Kurzemes saņemtais 19. divīzijas vērtējums, kuŗā bija teikts, ka, lai gan pašreiz divīzija cīnās ar pārsteidzošiem panākumiem, mierīgākā frontes sektorā tā varētu kļūt politiski neuzticama. Nebija šaubu, ka vācieši labi zināja, ka latviešu kaŗavīri britu un amerikāņu spēkus uzskatīja par sev draugiem, un baidījās, ka 15. divīzijā varētu izcelties sacelšanās pret vācu vadību. Latviešu pulku komandieri to nojauta un turēja vāciešus aizdomās, ka tie gatavo latviešiem kādas nepatīkšanas.

Pēc apspriedes pulkvedis Janums pārējiem komandieriem atklāja, ka divīzijas komandiera glaimiem netic un pavēlei, doties uz Kurzemi, nepaklausīs. Arī pārējie komandieri piekrita, ka doties uz Kurzemi būtu pašnāvība. Viņi vienojās, ka jāizlūko un jāapsver iespēja patstāvīgi izlauzties uz rietumu fronti, lai pārietu pie

britiem vai amerikāņiem. Šo savu nodomu viņi paziņoja arī ģenerālim Bangerskim.

No 13. līdz 15. aprīlim ģenerālis Bangerskis inspiēja 15. divīziju un uzrunāja kaŗavīrus, lai nomierinātu viņu prātus. Viņš uzsvēra, ka nekādā gadījumā latvieši nedrīkst izklīst un mēģināt pāriet uz rietumiem individuāli. Viņš satikās ar divīzijas komandieri Burku un centās to pārliecināt, ka neapbruņotus kaŗavīrus nedrīkst sūtīt uz Kurzemi. Burks viņam apsoliya rūpēties par to, lai latvieši nenonāktu krievu gūstā. Bangerskis devās arī uz Berlīni, lai šajā jautājumā runātu ar SS augstākā vadībā ietekmīgo SS obergruppenfireru Bergeru, bet viņu nesatika.

16. aprīlī sākās krievu uzbrukums Oderas frontē, kas drīzi vien guva panākumus. Maršala Koneva 1. Ukrainas frontes spēki lauzās uz priekšu dienvidos no Berlīnes, draudot ar Berlīnes ielenkšanu. 19. aprīlī 15. divīzija saņēma pavēli saformēt kaujas grupu triju bataljonu stiprumā, lai to nosūtītu uz Berlīnes fronti. Divīzijas komandieris par kaujas grupas komandieri iecēla pulkvedi Janumu, nododot izlūku bataljonu. Izrādījās, ka kaujas grupu sūtīs uz Hercfeldas rajonu, ap 15 kilometrus uz austrumiem no Berlīnes un tai pašā vakarā kaujas grupa devās ceļā ar auto transportu. Šis neparedzētais pagrieziens izjauca divīzijas latviešu virsnieku plānus, bet nemazināja viņu apņemšanos nedoties krievu rokās.

Januma kaujas grupa.

Kad 1945. gada 16. aprīlī sākās krievu uzbrukums Oderas frontē, vāciešiem vairs nebija lielas cerības savu pozīciju noturēšanā, un viņi jau sāka gatavoties

atiešanai uz tā saukto „C” līniju. Tur, Neištrēlicas rajonā, starp ezeriem, šīs līnijas pozīciju izbūvē strādāja arī 15. divīzijas kaŗavīri. 19. aprīlī nāca pēkšņa pavēle, sastādīt kaujas grupu pulkveža Januma vadībā, tūlītējam kaujas uzdevumam vēl nezināmā vietā. Kaujas grupā iedalīja Januma paša pulka I bataljonu kapteīna Rubja vadībā, 32. grenadieru pulka I bataljonu majora Alksnīša vadībā un divīzijas izlūku bataljonu, kuŗu komandēja vācietis, SS hauptšturmfirmers Vallijs. Kaujas grupu ar auto transportu, naktī no 19. uz 20. aprīlī, aizveda uz Hercfeldu, apmēram 15 km austrumos no Berlīnes.

Kad Januma kaujas grupa nonāca Hercfeldē, Janums atrada, ka viņam ir tikai divi bataljoni, jo Vallija komandētais izlūku bataljons bija noklidis un nonācis Berlīnē. Janums uzzināja, ka viņa kaujas grupa padota kādam tanku korpusam Šprēhāgenā. Korpusa vadība Januma kaujas grupu negribēja pieņemt un uzdeva tai pieteikties Berlīnes komandantam. Krievu tanki bija jau aizsardzības līniju pārrāvuši un tovojās Šprēhāgenai. Vācu tanku korpusa stābs par Januma kaujas grupu vairs nelikās ne zinīs un aizbrauca.

Pulkvedis Janums apsvēra, ka ir radusies laba izdevība rīkoties patstāvīgi un atbrīvoties no vācu pavēlniecības. Pieteikšanās Berlīnes komandantam nozīmētu iešanu drošā nāvē vai krievu gūstā. Tādēļ Janums nolēma doties uz rietumiem, apejot Berlīni no dienvidiem.

Lai pasākumu maskētu un iegūtu laiku izlūku bataljona sagaidīšanai, Janums pavēlēja savai kaujas grupai ieņemt aizstāvēšanās pozīciju pret krieviem, bet kaujā neiesaisties. 21. aprīlī pie kaujas grupas ieradās izlūku bataljona komandieris un ziņoja, ka viņš savu

bataljonu nevar atrast. Pie Januma bija arī vēl otrs vācu virsnieks un, lai no šiem novērotājiem atbrīvotos, viņš abus aizsūtīja uz Berlīni: Valliju — sameklēt pazudušo bataljonu, bet otru virsnieku — nokārtot ar Berlīnes komandantu kaujas grupas apgādi.

Janumieši padodas amerikāņiem.

Kaujas grupas bataljoniem bija uzdots atrauties no krieviem un atiet dienvidrietumu virzienā, lai sapulcētos Blankenfeldē. Ar dažādiem starpgadījumiem, izvairoties no kaujas ar krieviem un no atklāšanās vāciešiem, abi bataljoni sasniedza Blankenfeldi 21. aprīļa pusnaktī. Lai gan kaŗavīri bija noguruši, ilga atpūta nebija iespējama, jo bija jābīstas, ka krievi varētu aizsteigties priekšā. Pēc stundas atpūtas, gājienu turpināja caur Gutergocu uz Zārmundu un Vildenbruchu, ko sasniedza pulkstens 9 no rīta. Tā kā krievu tanku smailes apdraudēja gājienu no dienvidiem, kavēties nevarēja arī šeit, un 22. aprīlī ap pusdienas laiku kaujas grupa sasniedza Fichtenvaldi, kur apmetās atpūtai mežā.

23. aprīlī no rīta mežā ielauzās krievu tanki un motorizēti kājnieki. Apsardzībai izliktās rotas pirmos tankus sašāva, bet, uzbrucēju spēkiem pieaugot, kaujas grupa atgāja uz Freientāli. Te sagaidīja apsardzības rotu pienākšanu un gājienu steigšus turpināja, izvairoties no krievu okupētām vietām un soļojot pāri Plānes upes plāvām. 24. aprīlī agrā rītā kaujas grupa sasniedza Ferlorenvaseru. Kaŗavīri bija pārguruši un izsalkuši. Te izdevās no vāciešiem nopirkt produktus un sagatavot kaŗavīriem maltīti.

20.00 vakarā kaujas grupa devās atkal ceļā, vairoties no vācu patruļām, jo bija sagaidāms, ka vāciešiem Januma kaujas grupas pazušana jau ir zināma un viņi mēģinās to apturēt. Kad pie Eichenkvastas Janums nosūtīja virsniekus ar pārtikas pieprasījumu uz tuvumā esošo armijas noliktavu, tur pārtiku neizsniedza, bet pavēlēja Janumam pieteikties vācu 20. armijas stābā. Janums šo aicinājumu neņēma vērā un turpināja ceļu, izsūtot uz priekšu izlūkus, lai noskaidrotu kāda ir vācu fronte un kur atrodas amerikāņu vienības. 26. aprīlī kaujas grupa sasniedza Lindavu, kur atgriezās izsūtītie izlūki ar vajadzīgām ziņām. Janums tūdaļ nosūtīja delegāciju, lai tā uzņemtu sakarus ar amerikāņiem un nokārtotu pāriešanas noteikumus.

Kamēr kaujas grupa gaidīja uz delegācijas atgriešanos, ieradās vācu žandarmu vads, lai apcietinātu plkv. Janumu. Kaujas grupa izvērša apsardzības vienību kaujas gatavībā un žandarmi nekā nepanākuši aizbrauca. 26. aprīļa vakarā atgriezās delegācijas ziņnesis ar ziņu, ka pāriešana ir nokārtota. Pāriešanai jānotiek Giterglikā, ne vēlāk kā 27. aprīlī, pulksten 01.00 naktī. Kaujas grupas nekavējoties devās ceļā un noteiktā laikā sasniedza Gitergliku. Noteiktajā vietā kaujas grupu sagaidīja trīs amerikāņu virsnieki un viens no izsūtītajiem delegātiem.

Pie amerikāņiem 27. aprīlī pārgāja 40 virsnieki un kadeti, 126 instruktori un 658 kareivji. Pulkvedis Vilis Janums bija pirmais, kuŗš ar savu kaujas grupu Vācijā padevās amerikāņiem. Kaujas grupā iztrūka vienīgi izlūku bataljons, kas bija nokļuvis Berlīnē un tur gāja bojā.

Ģenerāļa Bangerska pēdējā pavēle.

20. aprīlī krievi pārgāja Oderu dienvidos no Štetīnes un uzbruka Prenclavas-Neištrelīcas virzienā, tādā kārtā tieši apdraudot 15. divīzijas neapbruņotās vienības Neištēlicas rajonā. Tad, 28. aprīlī divīzija saņēma pavēli pārvietoties uz Malchinas ezera rajonu, kur vācu virsvaldība bija paredzējusi divīziju iesaistīt aizstāvēšanās cīņās. Nosacīto rajonu divīzijas atlikušās vienības sasniedza 29. aprīlī. Tai pašā dienā Latviešu leģiona ģenerālinspektors, ģenerālis Bangerskis izdeva savu pēdējo pavēli Latviešu leģionam. Ar to viņš izteica pateicību latviešu kaŗavīriem par parādīto varoņību, pavēlēja atrauties no austrumu frontes, doties uz rietumiem un internēties angļu, amerikāņu vai franču ieņemtajās joslās. Visbeidzot viņš ar šo pavēli atbrīvoja latviešu kaŗavīrus no līdzšinējām kaŗavīru saistībām. Savu pavēli viņš nobeidza ar vārdiem: Dievs, glāb un svētī Latviju!

*Latvijas nacionālās komitejas prezidenta
pavēle Nr. 3*

Libekā, 1945. gada 29. aprīlī

1

Latviešu kaŗavīri Vācijā!

Savā laikā jūt tikāt pārvesti šurp, lai te, kā likās, mierīgākos apstākļos no jauna sakārtotos un sagatavotos mūsu zemes un tautas aizstāvēšanai. Mūsu visu

mērķis bija un paliek — brīva un neatkarīga Latvijas valsts. Tikai šim mērķim mēs bijām un esam gatavi ziedot visus savus spēkus un savu dzīvību. Kaŗa notikumu straujuma dēļ lielākā daļa no jums vairs nespēja tikt atpakaļ uz Latviju. Mūsu 15. (1. latviešu) divīzijai te nācās iesaistīties cīņās pret to pašu austrumu ienaidnieku, un tā ir pildījusi savu pienākumu arī šeit uz svešas zemes un neapprakstāmi grūtos apstākļos ar tādu varonību un izturību, kādu spēja parādīt tikai šī neatkarīgā Latvijā uzaugušā un savu valsti tik dedzīgi mīlošā jaunatne. Daļai no jums, turpretim, neapbruņotai un neapgādātai, pilnīgi bezspēcīgai ienaidnieka priekšā, nācās pārvarēt grūtības ar tādu enerģiju, kas tāpat dara godu jūsu izturībai, bet ir sarūgtinājusi jūs kā kaŗavīrus.

Latviešu kaŗavīri Vācijā!

Jūsu lielumlielais vairums tagad palicis bez apbruņojuma, un es neredzu arī citādi kādu iespēju, ar ko jūs kā kaŗavīri varētu būt šeit noderīgi Latvijai. Es neredzu nekādu iespēju un nozīmīgumu pārvietot jūs neapbruņotus uz Latviju. Bez tam rietumu sabiedroto (angļu, amerikāņu un franču) fronte jau pienākusi tik tuvu mūsu novietojumam, ka man ir jāgādā par pārpratumu novēršanu ar tiem, kurus mēs esam visā mūsu valsts pastāvēšanas laikā uzskatījuši par saviem draugiem un bez kuŗu atbalsta mūsu daudz cietušās latviešu tautas labākas nākotnes nodrošināšana nav pat iedomājama. Kā Latvijas nacionālās komitejas prezidents un kā Latviešu leģiona ģenerālspektors, tas ir — kā pašreizējais augstākais latviešu tautas

politiskais un militārais pārstāvis, es pavēlu jums sekojošo:

1. Mūsu kaŗaspēka daļām, savā vairumā gandrīz pilnīgi neapbruņotām, atraucieties no austrumu frontes, lai izvairītos no krišanas boļševiku gūstā.
2. Disciplinēti uzsākt gājienu rietumu virzienā, izvairīties no katras darbības, kas varētu radīt pārpratumus par mūsu miermīlīgo nolūku, un internēties angļu, amerikāņu vai franču ieņemtajās joslās, vienalga, vai tas būtu panākams lielāku vienību vai sīkāku grupu veidā.
3. Kaŗalietu ģenerālsēkretāram (Leģiona stāba priekšniekam) turpināt ārpus kaŗaspēka vienībām esošo pārvalžu likvidāciju.
4. Augšējos punktos minētais pēc būtības attiecas kā uz Leģiona, tā arī uz ārpus leģiona esošām formācijām un kaŗavīriem (armijas, kaŗaflotes un gaisa spēku dienestā).

Latviešu kaŗavīri Vācijā!

Ar šo pavēli es tātad atbrīvoju jūs no jūsu līdzšinējām kaŗavīru saistībām. Jūsu alga lai ir jūsu apziņā, ka jūs esat darījuši savas valsts un tautas labā visu, kas cilvēka prātam un spēkiem iespējams. Šī apziņa lai dod jums ticību un izturību arī turpmākajā liktenī, ko mēs neviens nevaram ne noteikt, ne paredzēt. Kā vienmēr, tā arī šinī brīdī mēs nelūdzam par sevi, bet lūgsim visi kopīgi: Dievs, glāb un svētī Latviju!

Ģenerālis R. Bangerskis

Nav iespējams pateikt, cik Latviešu leģiona vienību šī pavēle aizsniedza, bet tajā nebija nekā tāda, ko latviešu kaŗavīri paši jau nebūtu apsvēruši un centušies izvest dzīvē, par cik tas viņiem dotajos apstākļos bija bijis iespējams.

15. divīzijas atlikušās vienības latviešu virsnieku vadībā pie Malčinas ezera līnijas neapstājās, bet turpināja gājienu uz rietumiem. 3. tanku armijas vadība, kuŗa bija atbildīga par šo frontes sektoru, vēl centās latviešu gājienu apturēt, bet latviešu virsnieki izvaiŗījās no nosacītajām pulcēšanās vietām. Daži virsnieki atklāti pateica divīzijas komandierim, ka viņi ir nolēmuši padoties rietumu sabiedrotiem. Tādu lēmumu beidzot pieņēma arī divīzijas komandieris pats.

1945. gada 2. maija agrā rītā latviešu vienību lielākā daļa uzņēma sakarus ar amerikāņu kaŗaspēku netālu no Šverīnas pilsētas. Tur kaŗavīri nolika savus pēdējos ieročus un uzsāka gājienu uz gūstekņu nometni. Viņi vēl nenojauta, kādus pazemojumus viņiem gatavo rietumu demokrātiskās valdības, tās pašas, kuŗas viņi visu laiku bija uzskatījuši par savām aizstāvēm un atbalstītājām; tās pašas rietumu demokrātijas, no kuŗām latvieši kopš krievu okupācijas pirmajām dienām 1940. gadā bija gaidījuši palīdzību savas valsts, savas armijas un savu tiesību atjaunošanai.

Trešā latviešu divīzija.

1944. gada oktobrī Rietumprūsijā bija sapulcinātas no Latvijas uz Vāciju pārvestās 15. divīzijas rezerves vienības, ar kopskaitā ap 10 000 vīriem. Sākumā šos

15. divīzijas vadībai pakļautos kaŗavīrus nodarbināja nocietinājumu darbos. Lielais kaŗavīru skaits ļoti apgrūtināja 15. divīzijas apgādes iespējas. Divīzijas vadība lūdza SS pārvaldi no šiem kaŗavīriem izveidot atsevišķu vienību Latviešu Leģiona ģenerālspektora pārziņā. Sākās runas par trešās latviešu divīzijas izveidošanu.

SS vadība tomēr vilcinājās rezerves vienības pakļaut Latviešu leģiona ģenerālspektoram tieši un iecēla par rezervju komandieri SS oberfireri Martinu ar divīzijas komandiera tiesībām. Novembra beigās Martins saformēja 3 grenadieru pulkus, bet, tā kā pulkiem nebija nekāda apbruņojuma, tos turpināja saukt par būvpulkiem. 1. rezerves pulku, kuŗa pamatsastāvā bija Rīgas policijas pulka kaŗavīri, komandēja pulkvedis-leitnants Meija. 2. rezerves pulka pamatsastāvā bija Kurzemes policijas pulka kaŗavīri, ar savu komandieri pulkvedi-leitnantu Rusmani. Abi pulki formējās Tornā. 3. rezerves pulks formējās Pomerānijā, un tā komandieris bija pulkvedis Brigge.

Pulkus turpināja nodarbināt aizmugures nocietināšanas darbos. Viņi mīta ļoti sliktos apstākļos. Pulkiem pašiem nebija nekādu transporta līdzekļu, līdz ar to arī pārtikas sagāde radīja milzīgas grūtības. Kaŗavīru mīteklī bija zem katras kritikas un medicīniskā palīdzība ļoti slikti organizēta.

Tādā stāvoklī pulkus pārsteidza krievu lieluzbrukums Vislas frontē 12. janvārī. Tornā novietotie pulki sāka atiešanu 20. janvārī, lielā salā un sniegputenī. Vairākās vietās tos ceļā panāca krievu tanki, no kuŗiem neapbruņotie kaŗavīri cieta lielus zaudējumus. Tomēr, janvāŗa beigās pulki sasniedza Hammeršteinas apkārtni. Te 15. divīzijas kaujas vienības no rezerves

pulkiem izņēma sev papildinājumus. No atlikušajiem, februāra pirmā pusē izdalīja 2500 vīru pārsūtīšanai uz Kurzemi. Šī grupa, pulkveža-leitnanta Rusmaņa vadībā, 31. martā devās uz Svinemindi un 12. aprīlī izbrauca uz Kurzemi, kur to novietoja apmācību nometnē pie Irvē.

Atlikušās papildinājumu vienības 19. februārī pārvietoja no Hammeršteinas uz Štetīni un iesaistīja nocietinājumu darbos. Marta beigās pulkvedim-leitnantam Meijam uzdeva pārņemt 15. divīzijas 32. pulka vadību, un viņa vietā par 1. rezerves pulka komandieri iecēla kādu vācu pulkvedi. 3. rezerves pulks līdz krievu janvāra uzbrukuma sākumam bija nodarbināts nocietinājumu darbos ap 70 kilometrus uz austrumiem no Kolbergas. Pulks atgāja uz Kolbergu un, pateicoties pulkveža Brigges enerģiskai rīcībai, to izdevās izvest no aplenkuma uz Štetīni. Tur pulku nodarbināja apvidus nocietināšanā.

Kad krievi uzsāka savu lielo uzbrukumu Oderas līnijai 16. aprīlī, 1. rezerves pulks bija darbos Volinas salā, 2. un 3. rezerves pulki — darbos rietumos no Štetīnes. Kad krievi strauji guva panākumus, 27. aprīlī šiem pulkiem atļāva atiet uz rietumiem. Tad jau krievi apdraudēja atejošās vienības, un vairāki bataljoni cieta lielus zaudējumus. Lielākā daļa rezervju kaņavīru tomēr sasniedza sabiedrotos un padevās gūstā.

9.

Kurzweil
asbrük cerības

Ceturtā Kurzemes lielkauja.

Smagajās Ziemsvētku kaujās Kurzemē latviešu 19. divīzija bija cietusi zaudējumus un bija atsviesta uz šķērspozīciju Lestenes un Jāņukroga priekšā. Vēl 1944. gada 31. decembrī krievu vienības mēģināja izlauzties uz Jāņukrogu, uzbrūkot pie Vanagu mājām. Viņu uzbrukums nesekmējās, un ap pusdienas laiku deviņu dienu ilgās Ziemsvētku kaujas beidzās. Pret 19. divīziju vien bija uzbrukušas ap 10 strēlnieku divīzijas, masīvas artilērijas, viena tanku korpusa un stiprā krievu lidotāju atbalstā. Sarkanarmijas aviācija pilnīgi pārvaldīja kaujas lauku.

1945. gadu sākot, Sarkanarmija savus spēkus atvilka un pārgāja uz aizstāvēšanos. Krievu galvenie spēki bija pārcelti uz Vislas fronti, lai sagatavotos janvāra uzbrukumam Vācijai. Kurzemē palikušo vācu spēku piesaistīšanai krievi atstāja 2. Baltijas fronti, māršala Govorova vadībā. Viņa 90 līdz 100 divīzijām bija uzdots vācu spēkus Kurzemē iznīcināt, lai tie nevarētu iesaistīties Vācijas telpas aizstāvēšanai.

19. divīzijas vadība uzskatīja krievu spēkus par novājinātiem un tādēļ plānoja ar vācu 4. un 12. tanku divīziju atbalstu atkarot Ziemsvētku kaujās zaudētās pozīcijas. Kopējais uzbrukums no divām pusēm sākās 5. janvārī, bet krievus pilnīgi izsviest neizdevās. Sarkanarmieši bija savas pozīcijas paspējuši labi nocietināt. Latviešiem tomēr izdevās sasniegt Ģībeļas un Vidiņus, kur izcēlās sīva spēkošanās. Ģībeļas gāja no rokas rokā trīs dienas, kamēr kaujas beidzot, 9. janvārī, palika latviešu rokās.

Kad janvāra vidū sākās lielais Sarkanarmijas uzbrukums Vislas frontē, vācu ģenerālstābs pārcēla no Kurzemes uz Vāciju piecas divīzijas. Starp tām bija arī 4. tanku divīzija, kuŗa līdz šim piederēja pie Kurzemes kustīgās rezerves. Kurzemes frontē palika vairs tikai 27 ļoti novājinātas divīzijas. Dažā no tām nebija vairāk kā tikai daži simti vīru. Divīziju aizstāvēšanās iecirkņus nācās paplašināt, un 19. divīzijai bija jāizvēršas no Lestenes līdz Zebrus ezeram, galvenās kaujas līnijas garums sasniedza ap 35 kilometrus.

23. janvārī Sarkanarmija sāka triecienu no Škodas un Priekules, Liepājas virzienā. Krievi te uzbruka ar 11 divīzijām, stiprā tanku un aviācijas atbalstā. Tai pašā laikā uzbrukumi ar vairākām divīzijām risinājās Saldus un Dobeles rajonos. Lai gan krieviem izdevās vairākas reizes pārraut vācu aizstāvēšanās līniju, viņus arvien atkal atsvieda atpakaļ. Sīvās un nežēlīgās kaujas beidzās 4. februārī, iezīmējot ar to ceturtās Kurzemes lielkaujas noslēgumu. Krievi bija zaudējuši ap 40 000 vīrus, 541 tanku un 178 lidmašīnas, bet bija atspieduši vāciešus līdz Vārtājai. Krievu uzbrukumus apturēja pēkšņi uznākušais atkusnis, kur šķidrajā sniegā un dubļos iestīga krievu tanki.

Uzmanības piesaistīšanai krievi, ar spēkiem līdz pulka stiprumam, tanku un aviācijas atbalstā, uzbruka arī 19. divīzijas aizstāvētajā sektorā. Latviešu kaŗavīri iebrukumus ar prettriecieniem atkal likvidēja. Janvāra beigās izformēja Majora Stīpnieka vadīto 106. grenadieru pulku, jo tas līdzšinējās kaujās bija ļoti sarucis. Atlikušos latviešu kaŗavīrus iedalīja pārējos 19. divīzijas pulkos, šo pulku zaudējumu atvietošanai.

Piektā Kurzemes lielkauja.

12. februārī krievi sāka jaunu uzbrukumu Džūkstes-Irlavas virzienā, lai izlauztos caur Kandavu uz Ventspili. Pēc ļoti stipras artilērijas sagatavošanas uguns, 1. triecienarmijas kājnieki, tanku atbalstā, uzbruka 19. divīzijas un vācu kājniekotās gaisa spēku divīzijas pozīcijām pie Lestenes un Džūkstes. Neraugoties uz lielo uzbrucēju pārspēku, aizstāvji pirmo krievu uzbrukumu atsita. Krievi uzbrukumu tūlīt atkārtoja un šoreiz guva panākumus gaisa spēku divīzijas iecirknī. Viņiem izdevās izsviest vāciešus no Džūkstes un izvirzīties līdz Lestenei, apdraudot 19. divīzijas kreiso flanku. Lielā steigā uz turieni pārsvieda divīzijas izlūku bataljonu, kas ieņēma šķērspozīciju Vidiņu-Vamžu līnijā.

Aizstāvēšanās bija tikko noorganizēta, kad 16. februārī krievi savu uzbrukumu vērta pret latviešu divīzijas pozīcijām. Pēc četrus stundas ilgas artilērijas sagatavošanas uguns viņi tanku atbalstā uzbruka 19. divīzijas kreisajam spārnā, kur aizstāvējās 42. grenadieru pulks un divīzijas izlūku bataljons. Pirmā triecienā krievi ieņēma Vamžus un Lesteni. Pārējā latviešu divīzijas frontē uzbrukumus izdevās atvairīt ar neatlaidīgiem prettriecieniem.

Nākošās dienās krievi centās paplašināt un padziļināt savu iebrukumu starp Džūksti un Lesteni. Lai apturētu viņu laušanos uz Irlavu, 18. februārī no divīzijas labā spārna izvilka 43. grenadieru pulku un pārvietoja uz Lestenes rajonu. Pulks no gājiena devās tieši kaujā un straujā triecienā izsvieda krievus no

Lestenes. Izcēlās sīva kauja, kurā krievi, artilērijas un tanku atbalstā centās Lesteni dabūt savās rokās. Latviešu grenadierī cieta lielus zaudējumus un patērēja tādu municijas daudzumu, ka šķita, ka pulks Lesteni nenoturēs. Kauja aprīma ar tumsas iestāšanos, un aizstāvji sāka gatavoties sagaidāmajam uzbrukumam rīta gaismā. Krievi, tomēr, Irlavas virzienā uzbrukumu vairs neturpināja un naktī atvilka savas vienības, lai mēģinātu frontes pārrāvumu citā vietā. Līdz 16. martam latviešu divīzija noturēja savas pozīcijas no Lestenes līdz Zebres ezeram.

19. februārī krievi ar 11 divīzijām uzbruka ziemeļos no Džūkstes. Visus uzbrukumus tur izdevās atsist un Slampes apkārtnē, kādā ielenkumā, iznīcināja krievu kaujas grupu četru divīziju stiprumā.

20. februārī krievu 6. gvardu un 51. triecienarmija uzbruka 20 kilometru platā joslā abpus Priekulei ar 21 strēlnieku divīziju un 16 tanku vienībām. Uzbrukumam atbalstīja spēcīgā artilērija un aviācija. Krieviem izdevās nedaudz atspiest vāciešus un 22. februārī ieņemt Priekuli. Tālākus panākumus viņi vairs neguva un 6. martā šeit savus uzbrukumus pārtrauca.

5. martā krievi savu uzbrukuma smagumu pārnesa uz frontes iecirkni austrumos no Saldus, kur viņiem izdevās sasniegt Dobeles-Saldus dzelzceļa līniju. Te 42. armijas sastāvā uzbrukumā piedalījās arī 130. latviešu un 8. igauņu strēlnieku korpuss. 7. martā uzbrukumu paplašināja ar triecienu Zvārdes virzienā. 10. martā krieviem izdevās sasniegt Ciecēres ezera austrumu malu, tomēr frontes caurrāvumu arī šeit panākt neizdevās.

Visu laiku bija pieturējies sals, kas atvieglāja apgādi un tanku kustību, bet marta sākumā sals sāka

atlaisties. Pret marta vidu iestājās straujš atkusnis, kas visus ceļus un laukus pārvērtā dubļu jūrā. Krievi bija spiesti savus uzbrukumus pārtraukt. Līdz ar to beidzās piektā Kurzemes lielkauja, kas bija ilgusi veselu mēnesi, no 12. februāra līdz 14. martam. Šīs lielkaujas laikā krievi bija zaudējuši 70,000 sarkanarmiešus, 608 tankus, 436 lielgabalus un 178 lidmašīnas. Aizstāvju fronti pārraut viņiem nebija izdevies. Lai varētu uzbrukumam turpināt, Sarkanarmijai bija jāpārkārto apgāde, piemērojot to izšķīdušo ceļu stāvoklim. Viņu rīcībā bija amerikāņu piegādātie spēcīgie kāpurķēžu vilcēji. Kurzemes aizstāvjiem bija jāiztieks ar laucinieku zirgiem un ratiem.

Ar Sāmsalas ieņemšanu 1944. gada novembrī, krievi sāka parādīt lielāku aktivitāti Baltijas jūrā, tomēr vācu transportus uz Liepāju un Ventspili viņiem neizdevās apturēt. Decembrā beigās Baltijas jūrā vēl operēja 14 vācu zemūdenes, bet jau janvārī tās sāka atsaukt uz viņu bazēm, lai iebūvētu zemūdens elpošanas ierīces. Februāra sākumā operēja vairs tikai 5 zemūdenes, marta vidū atsauc arī tās. Tomēr Liepājas un Ventspils ostās ik dienas izmainījās 3 līdz 4 kuģi, kas atveda ieročus, municiju, pārtiku un nelielu skaitu kaņavīru, kuģi pēc atveseļošanās Vācijā, atgriezās pie savām vienībām Kurzemē. Kurzemē visvairāk trūka motoru un aviācijas degvielas. Jau decembrī Kurzemē vairs nebija neviena vācu bumbveža. Krievu uzlidojumu atvairīšanai un frontes cīnītāju atbalstam darbojās tikai trīs iznīcinātāju eskadriļas, viena pie Tukuma, divas Liepājas tuvumā. Kaujās šo eskadriļu lidmašīnu skaits dramatiski samazinājās, līdz beidzot lidotāji vairs nevarēja sniegt frontes cīnītājiem nekādu palīdzību.

Sestā Kurzemes lielkauja.

17. martā sākās jauns uzbrukums Kurzemes aizstāvju fronteī. 10. gvardu armija ar 12 divīzijām, tanku atbalstā, uzbruka vācu pozīcijām apmēram 10 kilometrus dienvidrietumos no Saldus. Tai pašā laikā 42. armija ar 7 divīzijām, kuŗu starpā bija arī abas latviešu strēlnieku divīzijas, uzbruka plašā frontē starp Cieceres un Zebres ezeriem. 10. gvardu armijas uzbrukumū izdevās apturēt Gāgu purvā un pie Bukupes, pie kam daļu krievu spēku ielenkumos iznīcināja. 42. armijas spēki, kas uzbruka Pilsblīdenes rajonā, izlauzās līdz Dobeles-Saldus dzelzceļam.

Uzbrukuma sākuma laikā latviešu 43. grenadieru pulka vienības majora Reinholda vadībā bija gājienā uz jaunu aizstāvēšanās iecirkni, rietumos no Zebres ezera. Te tās saņēma pavēli, ierasties Upes muižā un no turienes ar auto transportu 17. marta naktī pārvietoties uz Pilsblīdenes rajonu, kur ienaidnieks draudēja pārraut fronti. Izbraukto ceļu dēļ transporta kustība bija ļoti apgrūtināta, un paredzēto aizstāvēšanās rajonu jau bija ieņēmuši krievi. Pirmās pulka vienības virsleitnanta Ancāna vadībā, tieši no transporta devās triecienā un izsvieda krievus no ieņemtā apvidus pie Kuļiem, ziemeļos no Blīdenes ezera un dzelzceļa.

18. marta rītā visam pulkam izdevās izveidot aizstāvēšanos uz līnijas Krupji-Kuļi-Pilsblīdene. To pulks noturēja pret krievu tanku uzbrukumiem līdz 19. martam, kad, nesazinoties, atgāja vācu vienības, kas darbojās no latviešu pulka pa kreisi. Krievi sāka apdraudēt pulka kreiso flanku, un pulks bija spiests pamest

pakāpeniski Pilsblīdeni un Blīdenes staciju. Krievu lielā artilērijas pārsvara dēļ pulks cieta ievērojamus zaudējumus.

20. martā krievi pārrāva vācu fronti Kaulaču rajonā un uz turieni pārsveda 19. divīzijas 42. grenadiēru pulku, kas krievu caurrāvuma mēģinājumu likvidēja. Pulckeža Galdiņa vadībā, divu dienu kaujās, pulks atvairīja pavisam 35 krievu uzbrukumus un iznīcināja tuvīnā 5 tankus. Caurrāvuma laikā krievi bija izlauzušies starp 42. un 43. pulka aizstāvamajiem iecirkņiem. 43. pulks bija spiests atcelt savu aizstāvēšanās līniju gandrīz līdz Remtes ezeram. Ar sevišķu varoņību izcēlās kaprālis Riekstiņš un 19. izlūku bataljons, majora Laumaņa vadībā.

21. martā krievi sāka uzbrukumu no Jāņukroga-Brūnumižas rajona, gar dzelzceļu Saldus virzienā un bīstami apdraudēja Saldus. Rezervju trūkuma dēļ frontes virspavēlniecība nolēma atvilkt aizstāvēšanās no līnijas Zebres ezers-Annenieki-Brūnumiža-Jāņukrogs, kuŗu vēl arvien turēja latviešu 19. divīzijas vienības. Atiešana uz steigā pussagatavotām pakāpeniskām pozīcijām, zem nepārtraukta un intensīva krievu spiediena, prasīja no divīzijas lielus upurus. Sevišķi nikni krievi uzbruka Bikstu un Jaunpils virzienā. Neraugoties uz sīkstos latviešu grenadiēru pretošanos, krievi, tanku triecienā, ieņēma Bikstu staciju. Atkāpšanās kaujas smagumu šeit iznesa galvenokārt 44. grenadiēru pulks, majora Praudiņa vadībā.

24. martā krievi ievadīja jaunu uzbrukumu Liepājas virzienā, abpus Vārtājas upei. Vācu vienības šos uzbrukumus atvairīja, un pēc pāris dienām krievi uzbrukumus šajā sektorā pārtrauca. Krievu vadība bija apņēmusies salauzt Kurzemes frontes mugurkaulu pie

Saldus, kur tiem jau bija izdevies izkustināt fronti no labi iekārtotajām Blīdenes-Zebrus ezera-Džūkstes pozīcijām. Lai atvieglotu stāvokli, Kurzemes grupas virspavēlniecība bija nolēmusi atvilkt šo frontes iecirkni uz Viesātas upes līniju, kur jau bija sagatavotas jaunas aizstāvēšanās pozīcijas. Pie Viesātas arī krievu uzbrukuma spars saplaka, un 4. aprīlī viņi kauju pārtrauca.

Pēc 19 dienu ilgām kaujām bija beigusies sestā Kurzemes lielkauja. Krievi šajā kaujā bija zaudējuši ap 74 000 kritušo un ievainoto, 533 gūstekņu, 263 tankus, 185 lielgabalus, 29 granātmetējus, 249 ložmetājus un 27 lidmašīnas. Viņi bija ieņēmuši Blīdeni, Bikstus, Jaunpili, Džūksti un Slampi. Pēc 4. aprīļa frontē iestājās klusuma periods. Atmetuši cerības uz vieglu Kurzēmē ieslēgto vācu spēku iznīcināšanu, krievi pārsvieda lielu daļu no saviem spēkiem uz Vāciju, kur sagatavoja uzbrukumu Oderas līnijai, lai ieņemtu Berlīni. Atlikušās vienības rūpīgi gatavojās septītai lielkaujai.

Pagaidu valdība Kurzēmē.

Visā Kurzemes cietokšņa pastāvēšanas laikā ļoti grūts stāvoklis bija Kurzemes iedzīvotājiem, it sevišķi bēgļiem no krievu okupētajiem Latvijas apgabaliem. Kuģu trūkuma dēļ bēgļus nevarēja izsūtīt tālāk uz Vāciju, un ļoti daudzi nemaz negribēja Latviju atstāt, jo cerēja, ka stāvoklis nokārtosies, krievus izdzīs, un viņi varēs atkal atgriezties mājās.

1944. gada augustā Hitlera pārstāvis Baltijas valstīs, Hinrichs Loze, bija no sava amata atlūdzies, un

Hitlers viņa vietā uz Rīgu nosūtīja līdzšinējo Ukrainas komisāru Kochu. Kochs turējās pie atziņas, ka vienīgie kungi ir vācieši, visi pārējie ir izmantojami vergi. Viņa vadītā atlikušā vācu civilpārvalde Kurzemē darīja visu, lai līdz pēdējam izmantotu zemi un iedzīvotājus. Vācu ierēdņu nemākulība, ko viņi slēpa zem brutālītātes, sagādāja iedzīvotājiem ciešanas un karāspēkam zaudējumus.

Kurzemes lauksaimnieki smagi cieta no vācu aizmugures iestāžu izdarītajām rekvizīcijām un no uzliktajām darba klaušām. Nocietinājumu rakšanas darbos bija jāstrādā pat pusaudžiem un sievietēm, citādi viņi nedabūja pārtikas kartītes. Uz kartītēm saņemamā pārtikas deva bija nepietiekoša un veicināja spekulāciju un melntirdzniecību. Mežos klīda dažādu tautību dezertieri, kuŗu skaitu pavairoja izbēgušie karagūstekņi — krievi, kā ar no Krievijas deportētie krievu civiliedzīvotāji. Šo politisko nenosvērto elementu centās izmantot pāri fronteī iesūtīti Sarkanarmijas aģenti, lai no tiem izveidotu komunistiem labvēlīgas partizānu vienības. Šos partizānus un viņu atbalstītājus vajāja vācu žandarmerijas, policijas un armijas pretizlūkošanas vienības, kas, apstākļus nepārzinot, bieži vien varmācīgi izrēķinājās ar latviešu lauku iedzīvotājiem. Meža brāļu apkaŗošanas iestādes pašas kļuva par apspiedējiem un varmākām. Atklāti zēla kukuļošana ar speķi, sviestu, tabaku un pašdarinātu degvīnu.

Kad latvieši uz savu ierosmi centās ievest kārtību, Kochs aizliedza latviešu iestādēm darboties. Viņa aizliegumam par spīti, latvieši tomēr kārtoja pagastu un apriņķu iestāžu darbību. Izmantojot vācu iestāžu sajukumu un savstarpējās nesaskaņas, latvieši kārtoja satiksmes, veselības, skolu un kultūras lietas. Darbo-

jās tautas palīdzības un karavīru palīdzības organizācijas, kas veica ļoti nozīmīgu darbu un stiprināja latviešu pašapziņu.

Kurzemes cietokšņa izveidošanas laikā ģenerālis Bangerskis griezās pie SS pārvaldes šefa, SS obergrupearstera Bergera ar prasību dotu karavīriem konkrētu cīņas mērķi — Latvijas valsts tiesību atjaunošanu. Bergers apsolīja par šo jautājumu runāt ar Himleru. No šīs sarunas izrietēja ierosinājums dibināt Latvijas nacionālo komiteju, kurai būtu Latvijas pagaidu valdības tiesības. Latvieši pie šī nodoma piegāja ar lielu nopietnību, un tā rezultātā, 1945. gada 20. februārī, Potsdamā, svinīgā sēdē sanāca Latvijas nacionālās padomes 50 pārstāvji, kuri ievēlēja par Latvijas nacionālās komitejas prezidentu ģenerāli Bangerski. Vāciešiem tas bija tikai propagandas triks, un viņi ar jauno komiteju izvairījās sadarboties.

10. martā Kurzēmē ieradās Himlera pilnvarotais SS grupenfirers Bērends, kas nomainīja Kochu. Viņš Bangerskim paziņoja, ka viņš Latvijas nacionālo komiteju par valdību neuzskata. Arī Kurzemes latviešu aprindās šī komiteja nebaudīja uzticību, lai gan pamazām pārņēma līdzšinējās latviešu pašpārvaldes pārzinātās iestādes. Redzēdams, ka vācieši ir viņu pieviluši, Bangerskis 5. aprīlī devās uz Berlīni, lai par šādu rīcību sūdzētos. 11. aprīlī sākās Sarkanarmijas uzbrukums Oderas pozīcijām, un visiem nopietniem vērotājiem bija skaidrs, ka Vācija visā drīzumā būs sakauta.

Kurzēmē palikušie latviešu darbinieki centās paši atrast kādu iespēju Latvijas pasargāšanai no komunistu varas. Izmisuma pilnajā situācijā klīda visnepieņemamākās baumas par rietumu sabiedroto sagai-

dāmo vērsanos pret Padomju Savienību. Kad Kurzemi sasniedza ziņa par Hitlera nāvi, radās cerība, ka tagad vācieši savu nostāju mainīs. 2. maijā dažādu politisko grupējumu pārstāvji apspriedās un nolēma patstāvīgi nodibināt Kurzemē latviešu tautas padomi. Otrā dienā viņi apspriedās ar Latvijas nacionālās komitejas darbiniekiem un vienojās šo komiteju likvidēt, bet tās vietā izveidot Latvijas pagaidu valdību, kuŗu sastādīt uzdeva pulkvedim Robertam Osim.

4. maijā jaunsastādītā pagaidu valdība noturēja savu pirmo sēdi, kuŗā nolēma sasaukt Tautas padomes sēdi Liepājā, 8. maijā, un izstrādāt politisku memorandu par Latvijas valsts tiesību atjaunošanu, ko nosūtīt rietumu sabiedroto valdībām. 5. maijā Osis ar vēl vienu pagaidu valdības pārstāvi ieradās Kurzemes grupas virspavēlnieka stābā, lai paziņotu viņam latviešu lēmumu. Virspavēlnieks, ģenerālis-pulkvedis Hilperts bija apjucis. Viņš nupat bija saņēmis ziņu, ka Vācija ir kapitulējusi rietumu sabiedrotiem, bet paliek kara stāvoklī pret Padomju Savienību. Viņa pirmā reakcija bija dusmas un sašutums, jo viņš baidījās, ka latviešu rīcība varētu apdraudēt fronti un tās aizmuguri. Latviešu nolūks, turpretīm, bija frontes stiprināšana, bet vienīgi Hilperts pats zināja cik šādam pasākumam vājas izredzes. Tad viņš kļuva pielaidīgāks, viņam neesot pilnvaru izšķirt politiskus jautājumus.

SS brigadefirers Mellers, kuŗš bija Bērenda vietā vācu civilpārvaldes vadītājs, bija daudz pretīmņācīgāks. Laikam cerēdams tā atbrīvoties no atbildības, viņš izteica domu, ka Himlers pret Latvijas pagaidu valdības nodibināšanu iebildumus necels un piedāvāja šai pagaidu valdībai padot visus vācu bruņotos spēkus

Kurzemē. Apbruņojuma pietikšot ilgākam laikam.

Pulkvedis Osis šo piedāvājumu uzņēma nopietni. Varbūt viņam bija zināmi VI SS korpusa komandiera, SS obergupenfirera Krīgera nodomi par vācu brīvkorpusa radišanu Kurzemē, Latvijas valdības padotībā, līdzīgi, kā tas bija noticis 1919. gadā. Tās pašas dienas vakarā pagaidu valdība nolēma pieņemt vācu priekšlikumu par vācu kaŗaspēka pakļaušanu Latvijas valdībai; paziņot atklātībai pagaidu valdības nodibināšanos; paziņot, ka pagaidu valdība pārņem savā rīcībā latviešu kaŗavīrus, lai kur arī viņi nebūtu; un paziņot, ka latviešu līdzdalība okupācijas varu iestādēs no 17. 6. 1940. līdz 5. 5. 1945. ne katru reizi ir uzskatāma par nodevību pret tautu. Pēdējais lēmums bija nozīmīgs, lai pasargātu latviešus no denunciācijām un pašapaŗošanos.

1945. gada maijā Liepājas radiofons paziņoja par Latvijas pagaidu valdības nodibināšanos. Šie latviešu darbinieki bija darījuši labāko, kas stāvēja viņu spēkos dotajā situācijā. Pat labāka informācija par rietumu lielvalstu valdību lēmumiem nebūtu viņu rīcību iespaidojusi citā virzienā.

Vācieši padodas.

Maija sākumā fronte Kurzemē bija atvilkta uz visīsāko līniju starp Liepāju un Tukumu. Daļa no frontes stāvēja uz upju līnijām, tā dodot vājajiem aizstāvju spēkiem labākas aizstāvēšanās iespējas. Visā Kurzemē vairs bija atlikušas tikai 22 divīzijas, no kuŗām vairākas bija tikai pulka lielumā. Tā kā vairākas divīzijas bija nepieciešamas piekrastes un lielāko ostu aizsar-

dzībai, tad tiešā frontē varēja būt tikai ap 18 divīziju. Tām sava aizsardzības līnija bija jāizveido atbalsta punktu veidā. Un tomēr, viss Kurzemes kaŗaspēks apņēmīgi gatavojās saņemt krievu septīto mēģinājumu pārraut šo fronti.

Latviešu 19. divīzija 7. maija naktī vēl atradās kustībā uz savu paredzēto jauno pozīciju starp Imulas un Viesātes upēm un līnijas Gaīķi-Remte-Viesāta. Tā kā krievi uz pēdām sekoja, tad sedzošai vienībai — divīzijas izlūku bataljonam viņus bija jāatvairā ar kauju. Krievu lidotāji 8. maijā nežēlīgi bombardēja Liepājas ostu un pilsētu, un ar klaja ieročiem apšaudīja pilsētas iedzīvotājus uz ielām.

8. maijā Kurzemes kaŗaspēka virspavēlniecība saņēma paziņojumu, ka Vācijas valdība paraksta beznoteikumu padošanos visās frontēs, un arī Kurzēmē ar pulkstens 14.00 iestājas ieroču pamiers. Oficiālā kapitulācija sākas ar 8. maiju, pulkstens 24.00. Virspavēlniecība šo paziņojumu tūdaļ nodeva tālāk korpusu un divīziju stābiem, ar pavēli visur izlikt baltus karogus un izpildīt krievu pavēles.

19. divīzijas komandieris par to informēja latviešu pulku un bataljonu komandieŗus, bet nekādas pavēles nedeķa, tā atstādams latviešu kaŗavīriem brīvas rīcības izvēli. Latvieši neķur baltus karogus neizliķa, bet, kad krievi sāķa pulķiņos nāķt uz ierakumiem un gūstīt latviešu kaŗavīru, ar visiem ieročiem atgāķa uz aizmuguri. Pulķu un bataljonu komandieŗi centās savus kaŗavīrus saturēt ķienķopus, bet kaŗavīri sāķa izķlīst, lai meķlēķu savus ķiederiķos, ķai meķlēķu patstāķīgi iesķķķas izķairīķties no ķūstā. Āķķi ķien ķisa divīķķķa ķķķa izķķķsi.

Lielāķo daļķ ķaŗavīru krievi drīķ sagūstīķķa, tomēr

apmēram trešā daļa no latviešu kaŗavīriem Kurzemē ar visiem ieročiem devās mežos, lai turpinātu cīņu pret krieviem un komunistiem kā nacionālie partizāni. Tai pašā laikā no mežiem nāca arī komunistu partizāni, ar kuriem iznāca pirmās sadursmes.

Daudzi kaŗavīri un civiliedzīvotāji meklēja pēdējās iespējas tikt projām no Kurzemes pa jūru. Nedaudz lielāki kuģi, līdz pēdējai vietai pieblīvēti ar kaŗavīriem un civilistiem, atstāja Liepājas un Ventspils ostas. Kopā ar tiem jūrā devās arī mazāki kuģīši un velkoņi, kuri nemaz jūras satiksmei nebija piemēroti, visi pārkrauti ar bēgļiem. Tiem pievienojās arī motorlaivas un citi peldoši līdzekļi, kā prāmji un pat plosti no mazākām zvejnieku ostām. Šo bēgļu kaŗavānu nežēlīgi bumboja un apšaudīja krievu lidotāji, nogremdējot ievērojamu skaitu peldošo līdzekļu ar visiem braucējiem. Tālāk jūrā bēgļus vajāja krievu ātrlaivas un citas flotes vienības. Vairākus kuģīšus un laivas atgriezta atpakaļ uz Kurzemi. Daļai izdevās pārklūt uz Zviedriju, lielākais vairums tomēr sasniedza Vācijas ostas.

9. maijā krievi okupēja Aizputi, Skrundu, Saldu, Kabili un Tukumu. 10. maijā okupāciju paplašināja uz visu Kurzemi. Sarkanarmijas daļas sāka sistēmātisku tīrīšanu pilsētās un laukos, kur aizturēja visus vīriešus no 16 līdz 60 gadu vecumā. Viņus nogādāja filtrācijas nometnēs, lai pārbaudītu personību. Apmēram 30% no aizturētajiem atlaida, kā nekaitīgus komunistu iekārtai, pārējos deportēja uz Padomju Savienību. Deportēja arī visus kaŗavīrus, aizsargus un policijas darbiniekus.

Pavisam Kurzemē kapitulēja 203 000 kaŗavīri, to starpā 14 000 latvieši. Viņiem sākās smags gūstniecības laiks, kuri daudzi nepārdzīvoja.

Netaisnība jānovērš.

Latviešu leģiona karavīri bija drosmīgi un uzticīgi kalpojuši Vācijas bruņotos spēkos, jo tie bija devuši viņiem vienīgo iespēju cīnīties pret krieviem un komunistiem. Latvieši nekad vāciešiem nebija uzticējušies un uzskatīja tos par saviem ienaidniekiem līdz Sarkanarmijas varmācīgam iebrukumam Baltijas valstīs 1940. gada vasarā. Viens gads komunistu partijas diktatūras žņaugos bija aizskalojis gadsimtos krāto rūgtumu pret vāciešiem un atstājis neizdzēšamu riebumu un naidu pret krieviem un viņu necilvēcīgo komunistisko iekārtu. Kopā ar vācu karavīriem, latvieši bija mēģinājuši apturēt komūnisma spiešanos uz rietumiem. Latvieši bija cerējuši ar savām asinīm izpelnīties savai tautai tiesības atjaunot krievu izpostīto valsti. Citām cerībām sabrūkot, viņi bija cerējuši, ka rietumu demokratiskās valstis apturēs komūnisma izplatīšanos. Kapitulācijas pavēle visas latviešu karavīru cerības sagrāva.

Vācijas kapitulācijas dienā visa Eiropa uzelpoja. Viena varmācīga diktatūra bija kritusi. Vācu armija, kas bija iekarojusi gandrīz visu Eiropu un pakļāvusi to nacionālsociālistu ideoloģijai, bija pati sabrukusi savu politisko vadoņu pretrunās un nemākulībā. Daudzas tautas varēja atkal atsākt savas neatkarīgās dzīves veidošanu. Vienīgi igauņiem, latviešiem un lietuvjiem tas nebija ļauts. Vācu okupantu vietā Baltijas valstis no jauna bija okupējusi Sarkanarmija. Komunistiskās Krievijas diktators Staļins nedomāja no Bal-

tijas jūras ostām vairs atkāpties. Rietumu sabiedroto naivā un īsredzīgā politika viņam bija atdevusi arī vēl pus Eiropas, atverot ceļu komūnisma pasaules iekarošanas plāniem.

Baltijas valstīs pēc kara atjaunoja komunistu partijas diktātūru, un vīlušies bija arī tie latvieši, kuŗi bija cerējuši ar komūnisma palīdzību veidot savas tautas labāku nākotni. Padomju Savienībā komūnisms kalpo tikai partijas un krievu interesēm, lai stiprinātu lielkrievu imperiju. Tādēļ kara beigās likvidēja arī tās „nacionālās” karaspēka vienības, kuŗas bija cīnījušās zem igauņu, latviešu vai lietuviešu strēlnieku vārda Baltijas iekarotāju pusē. Nacionālā sajūsma vairs nebija vajadzīga, tā bija pat kaitīga, un Baltijas tautu jaun Kareivjus centās izkaisīt visā Padomju Savienībā, pēc iespējas tālāk no dzimtās zemes, lai viņi iejūktu kopējā masā un pārkrieivotos. Šis komunistu nodoms, tomēr, vēl nav piepildījies.

Tūlīt pēc kara latviešu tauta bija padota komunistu nežēlīgai atriebībai un izmantošanai. Gadiem turpinājās milzīgas deportācijas, un deportēto latviešu vietā Latvijā iepludināja citu Padomju Savienības zemju iedzīvotājus, galvenokārt krievus. Tautas brīvības ilgas tomēr nav noslāpējamas. Tautā dzīvo arī viņas varoņu piemiņa. Kara vīru lietās asinis nav velti plūdušas, tās sauc pēc netaisnības novēršanas.

Neviena tirannija nav mūžīga. Otrajā pasaules karā sabruka nacionālsociālistu tirannija. Tā kādu dienu sabruks arī komunistu tirannija, jo tā ir celta uz slepkavībām, un balstās varmācībā un melos. Kad šī melu celtne sagraūs, Padomju Savienības impērijā iesprosto tās tautas atgūs savas pašnoteikšanās tiesības.

Tad arī latviešu tauta atkal varēs pati noteikt savā zemē. Tā varēs pati kārtot savas saimnieciskās un kulturālās vajadzības, vadoties pati no savas gribas un prasībām. Tā varēs pati veidot draudzīgas kaimiņu attiecības ar citām tautām bez „lielā brāļa” uzbāzīgās klātbūtnes vai „vienīgi gudrās partijas” garlaicīgajām pamācībām. Ja tad būs vajadzīgs, tad latviešu kara-vīrs atkal stāsies savas tēvu zemes sargu rindās.

Izmantotā literatūra

Andersons, Edgars — LATVIJAS BRUŅOTIE SPĒKI, DVCV, 1983.

Balodis, Agnis — BALTIJAS REPUBLIKAS LIELĀ TĒVIJAS KAĶA PRIEKŠVAKARĀ, Zvaigzne, 1980.

Condon, Richard W. — THE WINTER WAR, Pan/Bal-lantine, London, 1972.

Dunsdorfs, Edgars — KĀRĻA ULMAŅA DZĪVE, Dau-gava, 1978.

Haupt, Werner — HEERESGRUPPE NORD 1941-1945, Podzun, 1966.

Janums, Vilis — MANA PULKA KAUJU GAITAS, 1953.

Kavass, Igor & Sprudzs, Adolph — BALTIC STATES, IMLHR 4, Hein & Co, Buffalo, 1972.

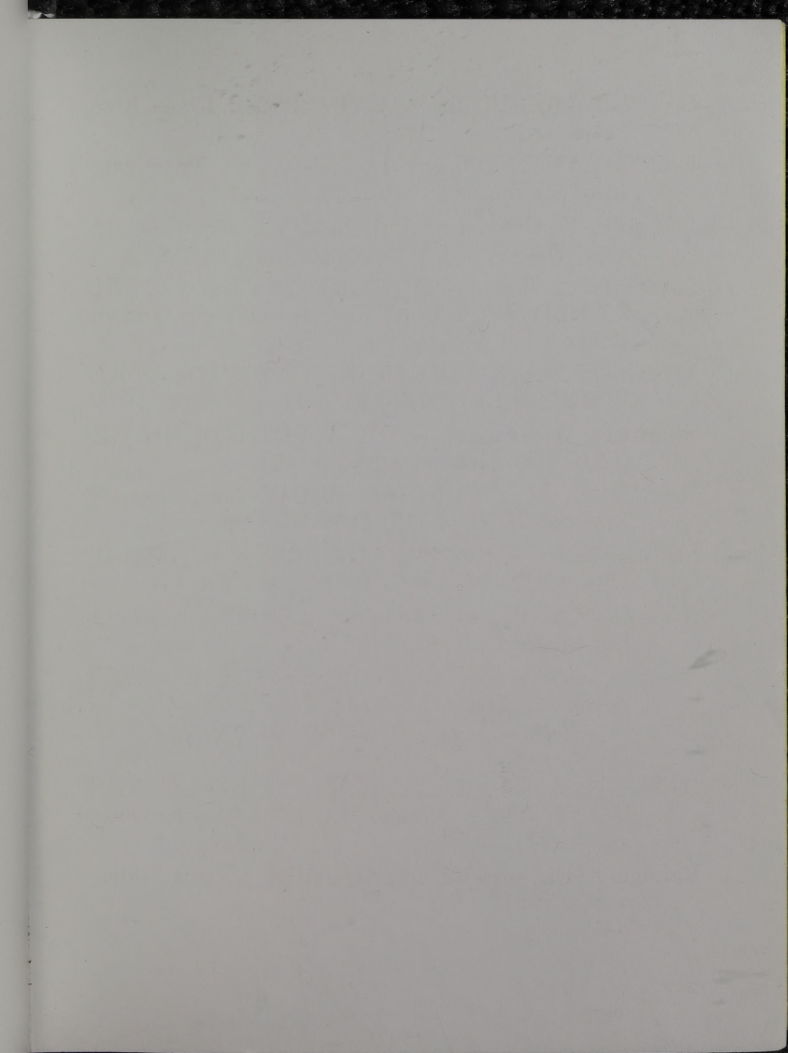
Kīlītis, Jūlijs — ES KAĶĀ AIZIEDAMS, 1956.

LATVIEŠU KAĶAVĪRS OTRĀ PASAULES KAĶA LAIKĀ 1. — 8. sēj., DVCV, 1970-1982.

LATVIEŠU TAUTAS CĪŅA LIELĀ TĒVIJAS KAĶĀ, Zinātne, Rīgā, 1966

LATVIJAS PSR MAZĀ ENCIKLOPĒDIJA, Zinātne, Rīgā, 1967-1972.

- LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSME, Rīga, Rīgā, 1925.
- LATVJU ENCIKLOPĒDIJA 1. — 3. sēj., Trīs Zvaigznes, Stokholmā, 1950-1955.
- Lederrey, E. Colonel — GERMANY'S DEFEAT IN THE EAST, The War Office, London, 1955.
- Liddell Hart, B. H. — HISTORY OF THE SECOND WORLD WAR, Book Club Associates, London, 1973.
- Myllyniemi, Seppo — DIE NEUORDNUNG DER BALTISCHEN LÄNDER 1941-1944, Helsinki, 1973.
- Plensners, Aleksandrs — PRET VĒTRĀM UN NEGAISIEM, Grāmatu draugs, 1982.
- Reid, Alan — A CONCISE ENCYCLOPEDIA OF THE SECOND WORLD WAR, Osprey, 1974.
- Seaton, Albert — THE RUSSO-GERMAN WAR 1941-1945, Barker, London, 1971.
- Silgailis, Artūrs — LATVIEŠU LEĢIONS, Imanta, Kopenhāgenā, 1962.
- Silgailis, Artūrs — DIE VORGESCHICHTE DER ENTSTEHUNG DER LETTISCHEN LEGION IM ZWEITEN WELTKRIEG, Acta Baltica XXI, 1981.
- Stöber, Hans — DIE LETTISCHEN DIVISIONEN IM VI. SS — ARMEEKORPS, Munin, Osnabrück, 1981.
- Vanags, Kārlis — BOLŠEVIKU JŪGĀ, Liesma, Oldenburgā, 1951.

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERŠME, Rīga, Rīga,
1925.

LATVIJU ENCIKLOPĒDIJA 1. - 3. sēj., The Zvaigzne,
Stalbeņa, 1950-1955.

Lekerby, E. Coland - GERMANY'S DEFEAT IN
THE EAST, The War Office, London, 1955.

Lewell Hays, B. H. - HISTORY OF THE SECOND
WORLD WAR, Book Club Associates, London,
1973.

Mecklenitz, Siepp - DIE NEUGORDUNG DER BAL-
TISCHEN LÄNDER 1941-1944, Helsinki, 1973.

Mezsons, Aleksandrs - PRET VĒTRAM UN NE-
GAISIEM, Ģeogrāfija, 1982.

Reid, Alan - A CONCISE ENCYCLOPEDIA OF
THE SECOND WORLD WAR, Gepony, 1974.

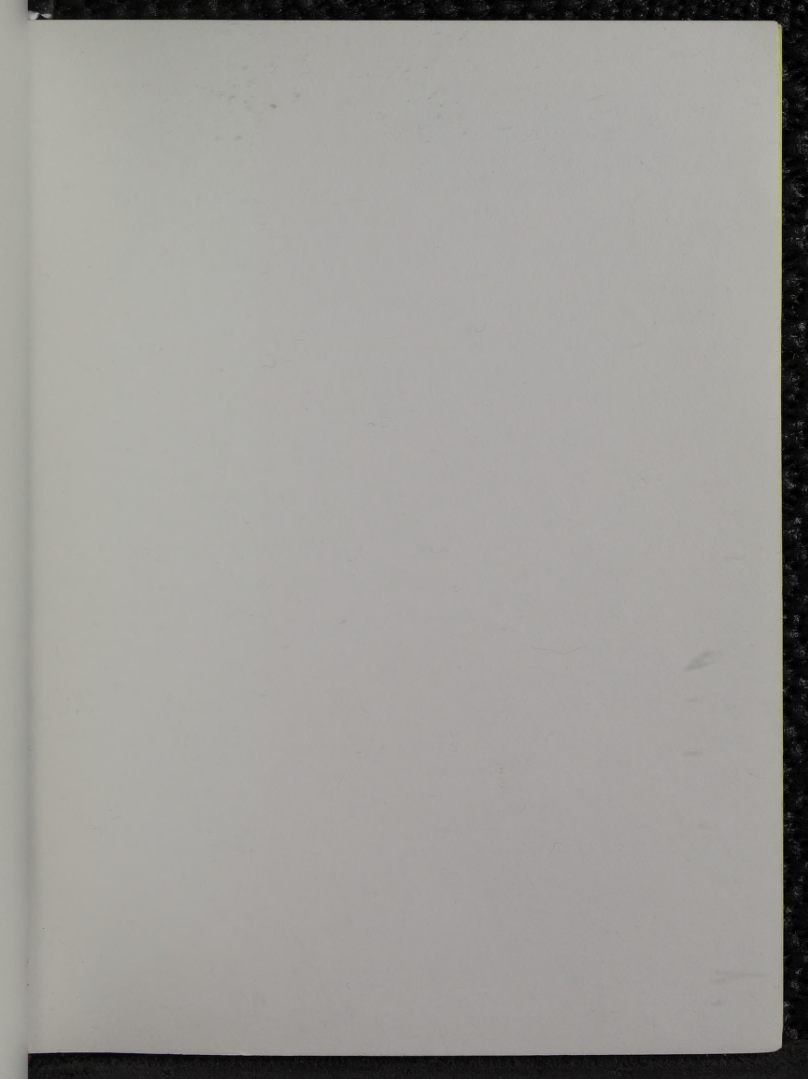
Rustin, Albert - THE RUSSO-GERMAN WAR 1941-
1945, Barker, London, 1971.

Sigalla, Andre - LATVIEŠU LEĢIONA, Imanta,
Kopējizdevums, 1982.

Sigalla, Andre - DIE VORGESCHICHTE DER
ENTSTEHUNG DER LETTISCHEN LEGION
IM ZWEITEN WELTKRIEG, Acta Baltica XXI,
1981.

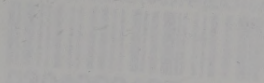
Suķer, Hava - DIE LETTISCHEN DIVISIONEN
IM VI. SS - ARMEERORPS, Manta, Opa-
brück, 1981.

Vanags, Kārlis - BOLŠEVIKU JŪGĀ, Liepāja, Cien-
berga, 1951.

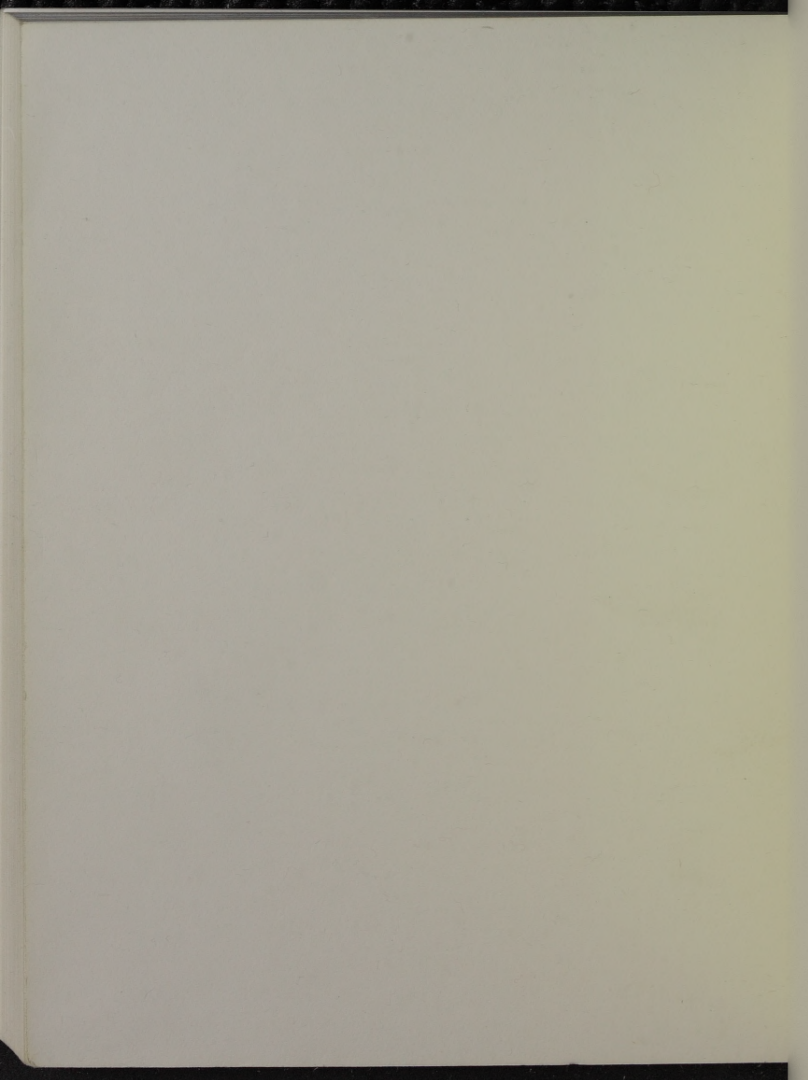

INTERNATIONAL FEDERATION

0304062497

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0304092497

1.60

94-1
L 29